

KROK

2017 3
ročník 14.

Kulturní Revue
Olomouckého Kraje

TÉMA ČÍSLA:

MÝTY, MYSTIFIKACE, MYSTÉRIA

Z OBSAHU

HRADOZÁMECKÁ ANKETA

JAN KRTIČKA: LANDART

ZÁHADY KOLEM OLOMOUCKÝCH
SOCH

A. V. ŠEMBERA O BITVĚ
S MONGOLY U OLOMOUCE

OLOMOUCKÁ CAESAROVSKÁ
LEGENDA

ASTRÁLNÍ MINUTA
PERNŠTEJNSKÉHO PROSTĚJOVA

MÝTUS HLADOVÝCH BOUŘÍ
V PROSTĚJOVĚ

HANUSSEN, ULMER A SPUNDA /
MAGIE, FILM A LITERATURA

PETROVY KAMENY V LEGENDÁCH
I VE SVĚTLE VĚDY

KRČMAŇSKÁ AFÉRA

JE VELKÝ KOSÍŘ SOPKOU?

DVA PANKÁČI V OLOMOUCI

ZŘÍČENINA HRADU EDELŠTEJN

STOPY NA MĚSÍCI A STOPAŘI
UMĚNÍ

MG
MUZEUM A GALERIE
V PROSTĚJOVĚ

STOLETÍ FOTOAPARÁTŮ

20. 7. – 3. 9. 2017
nám. T. G. Masaryka 2, Prostějov

Výstava ukazuje unikátní fotografické přístroje vyrobené v období od roku 1900 až po přelom 20. a 21. století a vznikla ve spolupráci se členy Spolku přátel historické techniky ve Velkém Oseku.

Muzeum a galerie v Prostějově je příspěvková organizace zřízená Olomouckým krajem a je financovaná z rozpočtu Olomouckého kraje.

Divadlo | Hudba | Tanec | Kostýmy | Hry | Olnoštroj

HORTUS MAGICUS 2017

Čtvrtý ročník
festivalu barokní kultury
v kroměřížském Líbosadu

2.–3. září 2017

Květná zahrada v Kroměříži

Možnost zakoupení jednotlivých, dvoudenní i ročníké vstupenky.

Tědit se můžete na stylové občerstvení, atrakce i hry pro děti zdarma, původní kostýmy a především na kouzelnou barokní atmosféru.

www.hortusmagicus.cz

KROK Kulturní revue
Olomouckého kraje

Vydává Vědecká knihovna v Olomouci

Ročník 14., číslo 3,
vychází čtyřikrát ročně

Vedoucí redaktor:
Mgr. Lukáš Neumann, Ph.D.

Odpovědná redaktorka:
Mgr. Lucie Rysnerová

Redakční rada:
RNDr. Jitka Holásková
Mgr. Miloš Korhoň

Mgr. Nela Kvapilová
PhDr. Jindřich Garčic
RNDr. Lenka Prucková
Mgr. Hana Jakůbková
PhDr. Marie Dokoupilová
Mgr. Lubor Maloň

Adresa vydavatele a redakce:
Vědecká knihovna v Olomouci
Bezručova 3,779 11 Olomouc
tel.: 585 205 311
fax: 585 225 774

e-mail: redakce@vkol.cz
internet: www.vkol.cz/krok
facebook: <https://www.facebook.com/kulturnirevue>
IČO: 100625

Grafická úprava:
Jan Krátký

Předtisková příprava a tisk:
Martin Navrátil

ISSN:
1214-6420 (tištěná verze)
1214-648X (elektronická verze)

Registrace:
MK ČR E 6450

Uzávěrka čísla:
25. června 2017

OBSAH

Úvodník: Lukáš Neumann	2
TÉMA ČÍSLA: Mýty, mystifikace, mystéria	
Hradozámecká anketa revue KROK (L. Neumann)	3
Jan Krčíčka: Landart	7
Čarovník (Marek Bohuš)	10
Alois Vojtěch Šembera o bitvě s Mongoly u Olomouce (Jiří Fiala)	12
Zhmotnění olomoucké caesarovské legendy (Jindřich Garčic)	16
Astrální minuta pernstějnského Prostějova (Michaela Kokojanová)	20
Đáblová nevěsto, kolikrát jsi líhala se svým galánem na Petrových kamenech? Třetí nejvyšší vrchol Jeseníků v legendách i ve světle vědy (Matěj Matela)	24
Záhadný pokus o atentát na československé ministry aneb všechny stopy vedou do Krčmaně? (Lubomír Novotný)	29
Velký Kosíř a mýtus o jeho sopečném původu (Antonín Přichystal)	33
Mýtus hladových bouří v Prostějově v roce 1917 (Pavel Marek)	37
Olomouc – novodobá mystická křižovatka // Hanussen, Ulmer a Spunda / magie, film a literatura (Martin Jiroušek)	41
Záhady kolem olomouckých soch z doby minulého režimu (Jan Jeništa, Václav Dvořák) .	46
VARIA	
„Ušlechtilý kámen“ Jesenicka – zřícenina hradu Edelštejn (M. Matela)	50
Stopy na Měsíci a stopaři umění druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru moravských měst (Vladislava Říhová)	54
„Sedneš, napíšeš...“!? Rozhovor s Marií Dokoupilovou (M. Kokojanová)	57
Významné osobnosti spojené s městy, městysy a obcemi okresu Prostějov (III.) /	
Lékař Jan Nepomuk Karel Hunčovský (L. Novotný)	61
Dva pankáči v Olomouci (Petra Kožušnicková)	63
Eva Ryšavá: Knihovna je můj osud (Milada Písková)	66
K poctě Františka Valoucha (Bohumír Kolář)	67
Vzpomínka na Václava Koláře (Rostislav Halaš)	68

KULTURNÍ ITINERÁŘ

Rukověť návštěvníka kulturních událostí (srpen – listopad 2017) .....

Téma čísla 4/2017: **(Umělecká) tradice v rodě pokračuje...**

Obálka revue: Jiří Privřel: „*Stíny Olbrama Zoubka*“; ze série fotografií stínů, které nasvěcené sochy vrhaly na zdi sklepení, červenec 2016. Sochař v sousoší *Strážci* zvěčnil Jana Palacha a Jana Zajíce (ze stále expozice Olbrama Zoubka v zámeckém sklepení zámku Litomyšl).

Úvodník

Milí čtenáři,
právě listujete třetím číslem revue KROK, jež je věnováno záhadám, obskurnostem, nevysvětlitelnému či dosud neobjasněnému rozličného druhu. Je vlastně dobré a příznivé, že si některé události, činy, úkazy – ať již konané silami lidskými či přírodními (nebo také těmi „třetího“ druhu), ať již reálné či pohybuji se na hranici mýtotvorné fantazie – stále, mnoho stovek let poté, nedokážeme, ani s pomocí racionálních metod a za užití té nejpokrokovější technologie, obstojně vysvětlit?? Já osobně to vůbec necítím jako handicap, ba naopak, může nás to činit přemýšlivějšími, otevřenějšími. V době politických turbulencí a klimatických nejistot, notabene instantních populistických návodů na řešení „krizí“ se mi dokonce tajemství minulosti, jakkoliv nejisté, zdá být oporou pro přítomnost a budoucnost. Možná i proto se odvolávám na záhady let minulých z tohoto čísla KROKu jako na (vesměs) konejšívé čtení. A není to vlastně tak, že záhada získává svůj přívlastek „záhadnosti“, vstupenku do pantheonu „nevysvětlitelnosti“ až jako časem, desítkami let, ba staletími, *prověřená*?

Až si budete toto číslo procházet, lehce zjistíte, že záhady 21. století s regionálním zřetelem přenechali autoři příspěvků generacím budoucím a soustředili se na široké rozpětí počínaje mongolskými nájezdníky až po normalizační sochy. Úvodem zmiňme dvojici obrazových příloh. Landartové instalace Jana Krtičky „pracují“ s prvky dočasné proměny přírodního prostoru, přičemž tato proměna nesměruje *„ke svému výsledku, ale především k celkové události vzniku a zániku instalace, sžívání se s místem“*. Druhá příloha čísla naopak tematizuje trvalost – popisuje okolnosti vzniku objektů z doby normalizace usazených ve veřejném prostoru Olomouce dodnes jako trvalé memento. Z dalších článků čísla upozorníme kupříkladu na text Marka Bohuše objasňující význam slova čarovník, jež prý nenechá v klidu žádného lidového

etymologa. Jiří Fiala líčí pohledem kronikářů bájnou bitvu s Tatyry u Olomouce i to, jak u příležitosti výročí 600 let od bitvy vydal profesor Šembera spisek *Vpád Mongolů do Moravy*, z něhož v KROKu přetiskujeme pasáže líčící vítězství Zdeslava ze Šternberka nad Mongoly u Olomouce jako doklad obrozenské historické narace i s komentářem autora příspěvku. Jindřich Garčic popisuje, jak caesarovská legenda provázela Olomouc po věky věků, jak se zhmotnila ve zbudování Caesarovy kašny, přičemž až objev zbytků vojenského římského tábora v Nerředíně roku 2001 změnil pohled na do té doby dosti vratké historické jádro legendy. Další ze záhad spjatých s krajem objasňuje M. Kokojanová: načasování počátku budování prostějovského kamenného hradebního komplexu za pana Vratislava z Pernštejna bylo pravděpodobně určeno astrologickou prognózou! Text Matěje Mately vrhá „vědecké“ i legendistické světlo na jednu z dominant Jeseníků – Petrovy kameny: *„Petrovy kameny vzbuzují podivné pocity i v lidech dnešní doby, natož pak v našich předcích. Není proto divu, že snad žádné místo v Jeseníkách není tolik opředeno legendami, hávem mystéria, ba i strachu, jako právě tento vrchol.“* Je Velký Kosíř skutečně pradávnoú sopkou? Na tuto „hanácky-mytologickou“ otázku odpovídá důkladnou geologickou analýzou Antonín Přichystal.

Byla-li již řeč o generacích, vězte, že téma příštího čísla, jež vyjde 10. října, je zaměřeno na pokračování rodové umělecké tradice, přičemž ona tradice rozhodně nemusí být výsostně spjata s uměním. Budeme se těšit na Vaše příspěvky.

Editorial zakončím citací z písně Karla Plihalo, jež k tématu mýtů, mystérií a mystifikací pasuje dle mého dokonalé: *„Milej pane Dänikene, / přijďte k nám na Hanou, / Olomouc je v tomto směru / ještě neprobádanou. // (...) Vy to víte, jak to bolí, / když vám nikdo nevěří, / já už končím, sestřička nás / právě volá k večeri.“*

Příjemné letní čtení Vám přeje *Lukáš Neumann*

Hradozámecká anketa revue KROK

1. Mohli byste čtenářům přiblížit nějakou pověst, legendu či tradovaný mýtus vztahující se k „Vašemu“ hradu či zámku? Může přitom jít o ty proslulé, anebo naopak méně známé, o nichž se běžný návštěvník nedoví...

2. Zažili jste Vy sami přímo, nebo jste alespoň z doslechu obeznámeni s tím, že se Vaším předchůdcům v minulosti (nebo návštěvníkům, obyvatelům hradu/zámku) stalo něco nadpřirozeného, nevysvětlitelného, čeho jste se (či oni) báli, nebo si to nedokážete racionálně vysvětlit?

Respondenty ankety jsou:

Martin Váňa, kastelán zámku Čechy pod Kosířem

Jan Lauro, kastelán hradu Helfštýn

Zuzana Šulcová, kastelánka hradu Bouzov

Jiří Trunda, průvodce na zámku Plumlov

Eva Nedělníková, Městský úřad Bystrice pod Hostýnem, správce Městského muzea („hostující“ účastník ankety ze sousedního kraje)

Ad 1.

Martin Váňa: Asi nejznámější osobností spojenou se zámek Čechy pod Kosířem je jeden z vrcholných českých malířů 19. století, Josef Mánes. Do dnešní doby o něm mezi místním obyvatelstvem koluje mnoho zkazek, ať už pravdivých, nebo smyšlených. Faktem je, že to byla postava pro místní lidi jakoby tak trochu z jiného světa, což později umocnila jeho záhadná psychická nemoc...

Na zámek malíře přivedl jeho přítel Bedřich Silva Tarouca v polovině 19. století. Jednak aby zde pracoval na zakázkách, které mu panstvo dávalo, jednak aby tu našel klid po nešťastném milostném vztahu se služkou z jeho pražské domácnosti. Z počátku na něj zámecké

prostředí mělo sice vliv blahodárný, avšak po smrti zámecké paní, Gizely, jejíž portrét na zámku ve svatebních šatech je sám o sobě záhadou, se jeho psychický stav začal postupně zhoršovat.

Pro pochopení jeho nemoci však musíme zajít hluboko do historie. Podle jedné z pověstí za tím stojí samotné zámecké panstvo mající v erbu tři vlky. Silva Taroucové jsou starodávným evropským rodem sahajícím svým rodokmenem až k Silvánovi, starolatinškému bohu lesů, a k zakladatelům města Alba Longa. V tomto městě žila matka Romula a Rema, princezna Rhea Silvia, která byla zaživa pohřbena a prokleta svým strýcem a její synové byli poté – jak známo – odkojeni vlčicí. Za smrt své matky se sice později pomstili a založili slavný Řím, avšak matčino prokletí padlo i na její syny a na celý rod Silvů. Od té doby se v rodě vyskytuje lykantropie...

Nemoc si s sebou přinesl i do svého nového domova, na zámek Čechy pod Kosířem, kam přišli z Pyrenejského poloostrova, a místní kraj postupně učinili centrem lykantropie. To dosvědčují nejen pověsti o vlkodlacích v lesích blízkého kopce Kosíře, ale také fakt, že v době, kdy se k nám přistěhovali Silva Taroucové, se na blízký zámek v Náměšti na Hané přizemil slavný český rod Kinských majících v erbu tři vlčí drápy. Psychicky labilní knížecí syn Niki se stal blízkým Mánesovým přítelem a spolu podnikali výlety po okolí obou zámků. Během Mánesova pobytu zřejmě došlo k jeho nakažení lykantropií. Nemoc se u něj projevovala specifickými rysy: psychickou fixací na tzv. vlčí růži (*rosa bicolor*; též nyní známá jako Mánesova růže) a ničením vlastních obrazů. Postavám na nich zachyceným přimalovával vlčí drápy a zuby.

V současnosti však na vlkodlaky na Kosíři nejspíše nenarazíte. Pouze o úplňku se nedoporučuje vyskytovat se v blízkosti zámeckého hřbitůvku, pod nímž se nachází jeskyně vedoucí do tajného úkrytu vlkodlačích pánů.

Jan Lauro: Na Helfštýně vždy býval problém se zásobováním vodou. Rod pánů z Kravař se jej rozhodl vyřešit vytesáním studny, což by samo o sobě nebylo nic tajemného, ale zde je třeba zmínit, že studnu začali tesat na nejvyšším místě skalního masivu a aby dosáhli hladiny spodní vody, museli skálu odsekát až na úroveň řečiště Bečvy, což je asi 150 metrů hloubky. Na přelomu 14. a 15. století šlo o technologicky nesmírně náročný projekt, a tak se k němu začaly pojít různé báje a mýty.

Jedna pověst hovoří o tom, že Kravařům napomohl čert. Prý slíbil, že studnu zvládne vyhloubit za jedinou noc. Pán z Kravař se mu upsal vlastní krví. Rozhodujícím termínem pro dokončení čertovy práce mělo být první ranní zakokrhání. Lstivý čert sebral všechny kohouty široko daleko od Helfštýna, aby měl „rezervu“. Kravařova žena však byla prozíravá a jednoho kokrháče ukryla v hradní kapli, kam čert samozřejmě nevstoupil. Když byl pekelník těsně před dokončením práce a zbývalo mu odvalit poslední kámen, paní kohouta vypustila a její moudrost tak zachránila manžela a zajistila Helfštýnu zdroj pitné vody.

Do lidové slovesnosti se čert v souvislosti s tesáním studny dostal zřejmě kvůli používané technologii těžby

skály. Přes noc se na kameni rozdělával velký oheň, který byl následně prudce schlazen uhašením vodou, aby skála zkréhla a byla zpracovatelná. Proces se musel stále opakovat a práce trvaly řadu let. V současnosti je ze studny viditelný téměř 12 metrů široký jícen s hloubkou cca 10 metrů. Zbytek je zasypaný sutí, dřevem a materiálem z demoličních prací, které na Helfštýně probíhaly v půlce 17. století. Veřejnosti je aktuálně nepřístupná, ale podařilo se realizovat projekt záchrany hradního paláce, plánovaný na období 2017–2019, bude na ni skvělý výhled z obnovené východní terasy i z plánované vyhlídkové plošiny v úrovni koruny obvodového zdiva palácového torza.

Zuzana Šulcová: Mezi průvodci se traduje legenda o objevení bílé paní, kterou v 90. letech údajně viděli průvodci ubytovaní na předhradí. V hradním průjezdu visí fotografie obrazu Bílé paní, jehož autorem je Gabriel Cornelius Max a jež se nachází v soukromé sbírce v Německu. V roce 2012 byl obraz vystaven ve Frankfurtu n. M. Je možné, že pracovala fantazie průvodců, ale že se občas na hradě přihodí zvláštní události, to mohou potvrdit.

Zámek Čechy pod Kosířem. Foto: Jaromír Král.

Bouzov, letecký pohled; archiv Státního hradu Bouzov.

Jiří Trunda: K našemu zámku v Plumlově se váže celá řada pověstí. Já bych vám rád řekl o těch, které jsou pro mě samotného nejvíce zajímavé a tajemné. Na našem panství kdysi pobývala španělská šlechtična Marie Manrique de Lara y Mendoza. O té se například traduje, že se za bouřlivých nocí zjevuje ve svém kočáře taženém šestispřežením klisen a hledá starý hrad, který tady dříve stával. Kočářem podle pověsti také přijíždí krutý purkrabí. Ten byl dělníky často proklínán, a proto, když byla zastavena stavba zámku, zůstal uvězněn na svých cestách už navěky. Nejvíce mě fascinuje kominík, kterého zavřeli v jednom z komínů, kde zemřel. Až o několik století později byla nalezena jeho kostra. V tomto případě mám největší strach, že se můžeme potkat pokaždé, když jdu zámek večer zamýkat. Kdo by chtěl vsadit na jistotu, že opravdu potká mystickou postavu, může se zajít podívat pod zámek. Tam se nachází kámen ve tvaru sedící ženy. Jedná se o prokletou hraběnku, která zkameněla, když vzala do rukou klubko vlny od neznámého rytíře.

Eva Nedělníková: Tradovaný mýtus je ve skutečnosti založen na prostém nedostatku informací, nikoliv na něčem

Zámek Plumlov. Foto: Petr Školář.

nadpřírozeném. Dlouhá léta se ve městě traduje, že poslední majitel zámek prohrál v kartách, nebo propil. Tento mýtus souvisí s relativně rychlým a časově nepřilíš očekávaným odchodem rodiny majitele už v roce 1933. Skutečnost je ale mnohem složitější. Poslední majitelé zámku (rod Loudonů, šlo o potomky generála Loudona; posledním majitelem byl Ernst Gideon Loudon (1886–1944) nebyli příliš majetní, po pozemkové reformě přišli o značnou část majetku. Poslední majitel zámku se navíc poměrně snadno nechal „obalamutit“ od správců svých lesů a polností, kteří jej obrali i o zbytek majetku. Celý případ skončil u novojičínského soudu a zámek v majetku armády...

Ad 2.

Martin Váňa: Relativně standardní záležitosti jako kroky, vrzání parket, samovolné otevírání dveří apod. Citliví lidé považují zámeckou kapli za zvláště esoterické místo.

Jan Lauro: Hned první noc mě v předsunuté hranolové věži z roku 1480, v jejímž nejvyšším patře je situován služební byt, přivítalo nesnesitelné kvílení meluzíny, které se pak už nikdy nevrátilo. Zkouška odhodlání? Nejspíš.

Hrad Helfštýn; archiv Muzea Komenského v Přerově.

S kamny a kominem to bylo zpočátku mého žití na hradě vůbec zajímavé. Po jedné dvoudenní návštěvě u rodiny jsem se vrátil do zcela opuštěného hradu. Ve sněhu ani stopa. Vše zamčeno. Přesto při vstupu do pokoje v krbu začal plápolat plamínek.

Takových těch různých zvuků, blikání světel, pocitů atp. zde máme až nad hlavu, ale u všech jsme si postupně našli logické vysvětlení, jen výše zmíněný zážitek s krbem pro mě zatím zůstává záhadou, běžně totiž musím přikládat každou hodinu, abych oheň udržel...

Zuzana Šulcová: Mám osobní zkušenost se zvláštními jevy, např. zahlédnutím osoby v otevřených dveřích, mlžnými sloupy na nádvoří, závany mrazivého vzduchu v interiérech. I další pracovníci mají podobné zkušenosti s přítomností a pohybem postav na hradě.

Jiří Trunda: Každý z nás, kdo na zámku pracuje delší dobu, tvrdí, že se mu nějaká příhoda alespoň jednou stala.

„Opuštěná“ muzejně-koncertní část zámku Bystrice pod Hostýněm, po dobu 106 let vlastněného rodem Loudonů. Foto: Ilona Musichina. Zdroj: město Bystrice pod Hostýněm.

Otázkou zůstává, zda se opravdu jednalo o něco nadpřirozeného, nebo jestli to byl jen výmysl naší fantazie. Nejvíce mě zaskočila historka mojí kolegyně, která povídala pověst o černé paní a z ničeho nic jí ukápla na ruku obrovská slza. Byla opravdu vyděšená a dodnes si to nedokážeme vysvětlit. Já měl také párkrát pocit, že vidím nějakou postavu v černém, ale nedokážu odhadnout, jestli se jednalo o žert, nebo to bylo doopravdy. Každopádně si myslím, že ten, kdo na nadpřirozené bytosti věří, určitě se někdy s nějakou setká.

Eva Nedělníková: Nadpřirozené situace zažíváme v těchto objektech často. Nejběžnějšími úkazy jsou posunuté kusy nábytku, otevřené/zavřené či dokonce zamčené dveře, které jsme předtím zavřeli/otevřeli, nápis na okenici z doby 2. světové války, který tady zanechala Hitlerjugend. Takže pobyt ve druhém zámeckém poschodí je jen pro velmi odvážné... K tomu bych měla jednu dosud nevysvětlenou osobní historku, již předesílám, že vzhledem k pohnuté historii budovy je dnes zámek bez mobiliáře a že se zde konají výstavy a koncerty. Druhé zámecké patro je prozatím ponecháno v původním neopraveném stavu a s odštíhnutou, tzn. nefunkční, elektrickou přípojkou. Po jednom ze zámeckých koncertů jsem (hluboko po půlnoci) přes nádvoří odcházela ze zámku, když mě zaujalo, že se v jednom malém okně ve druhém patře svítí. Protože tam nefunguje elektrina, vzala jsem si baterku a vracela se zpět. V místnosti, která kdysi sloužila jako koupelna pro sloužící a která sousedí s půdou (a nikdo tam dnes nechodí), svítila žárovka. Otočila jsem vypínačem, světlo zhaslo. Další den (ani žádný potom) už elektrina ve druhém patře nefungovala...

Připravil Lukáš Neumann

Pozn. red.: Zajisté si čtenáři mohli povšimnout, že hradozámecká anketa je mnohde pojata s nadsázkou. Věříme, že spojení fabulace s historickými reáliemi vnímavý čtenář ocení, že jej pobaví a vezme jej s nadhledem. I když vlkodlaci, svítící žárovka, plápolající plamínek, bílá paní nebo ukápnutá slza... Kdo by tyto úkazy bral na „lehkou váhu“, že?

Jan Krtička: Landart

Instalace Jana Krtičky (*1979), realizované v krajině, vznikaly především mezi lety 2001–2006 a byly vedené snahou o akcentování určitého místa skrze jeho nenápadnou proměnu. Ať už to byl mladý bukový či dubový porost uprostřed smrkového lesa, opuštěný lom, nebo zamrzlé jezero v Laponsku, vždy přeskupením materiálu nalezeného na místě vznikla na krátký čas nová prostorová struktura vycházející přímo z dané situace. Realizované instalace viděla pouze hrstka diváků. Z instalací se zachovaly pouze fotografie zachycující zlomek z celkového procesu. Práce umělce v krajině

Baldachýn

instalace, 3 × 3,5 m, 2,2 m výška, jaro 2002, les

V mladém listnatém lesíku uprostřed smrkového lesa suché listí nasypané do téměř čtvercové sítě napnuté mezi stromy ve výšce přes dva metry nad zemí. Křehká listová stříška nesená tenkými kmínky mladých buků a dubů. Mírně se pohybuje s větrem. Odděluje prostor „nad“ a „pod“. Nejde o skryš, ale o označení a vymezení místa uvnitř lesního prostoru. Baldachýn se postupně sám od sebe rozpadá.

nesměruje pouze ke svému výsledku, ale především k celkové události vzniku a zániku instalace, sžívání se s místem. Fotografie to ze své podstaty není schopna v celistvosti zachytit. Tato zkušenost vedla později Jana Krtičku k hledání jiných možností zaznamenání a zprostředkování uskutečněných situací nebo osobních zkušeností či dějů. Jeho práce se postupně posunula od prostorových instalací v krajině k multikanálovým zvukovým instalacím a příležitostným realizacím na hranici mezi uměleckou a kurátorskou činností.

<http://www.jankrticka.com>

Hannukuru

instalace, 20 × 20 m, jaro 2003, Laponsko

Rozmoklý jarní sníh na zamrzlé hladině jezera. Nízké zakrslé břízky na březích, mezi nimi kameny porostlé lišejníkem. Uprostřed jezera ve čtvercovém půdorysu vysekané pravidelné pásy do ledu zaplněné vodou. V matném povrchu firnu jsou ostré zářezy zrcadlící nebe. Pravidelná geometrická struktura uprostřed organických proměňujících se tvarů. Jarní vlaha, slunce vynořující se občas z mraků, čerstvý větřík. Druhý den již na led nejde vstoupit.

Labyrint

instalace, 12 m v průměru, 2 m výška, leden 2001, les

V listnatém lesíku listnatý labyrint. Zima a sychravo, vrstva mokrého sněhu na zemi, těžké rozmočené listí. Intenzivní vlhkost vzduchu, občas mlha a silná vůně tlejícího listí. Labyrint mezi mladými buky a duby, jehož stěny jsou vystavěny z listí. Nelze v něm zabloudit, pouze strukturuje místo, jako jednoduchá forma architektury. Každá ze stěn vznikla omotáním dvou kmenů motouzem. Vytvořený prostor byl potom naplněn spadáním listím ležícím pod stromy. Rozložení labyrintu není náhodné, ale vzniklo střetem záměru o pravidelnou promyšlenou strukturu a přirozeným rozmístěním stromů. Stěny jsou rozestavěny od středu směrem ven po pomyslných kružnicích. Celá stavba, ačkoliv působí masivně je na hranici kolapsu. Mokřým sněhem a mrholením listí ztěžklo a stěny se začaly pomalu vlastní hmotností sesouvat.

Projekt

instalace, 50 × 12 m, léto 2006, rybník u Klenové

Čtyři řady červených kúlů zatlučených do dna nevelkého rybníku tak, aby končily ve výšce hladiny. Řady běží od protilehlých břehů, vzdálených od sebe 50 metrů, směrem proti sobě. Netvoří však souvislou linii, uprostřed jsou přerušeny několikametrovou mezerou. Oba břehy jsou dobře přístupné, nabízí však odlišné pohledy. Z jedné strany se konce kúlů ostře rýsují na lesklé hladině, z opačného břehu se na vodní ploše téměř ztrácejí. Instalace připomíná zbytky konstrukce, která již zmizela pod vodou. Jelikož jsou kúly zarovnané s hladinou, objevují se a mizí nejen proměnou světla na hladině, ale především změnou výšky vody v rybníce. Vynořují se a mizí jako pradávňé torzo.

Sklo

instalace 2 × 5 × 6 m, jaro 2001, Šarovy

Dvoumetrové pásy skla přivázané motouzem v řadách nad sebou ze dvou stran mezi dvojice stromů. Sestava skleněných stěn v habrovém hájku u potoka. Bílý motouz pravidelně člení úzké kmeny stromů. Sklo částečně zrcadlí okolí a částečně umožňuje průhled. Není jisté, co je za sklem a co je odraz. Skleněné desky jsou nezabroušené. Jak vítr pohybuje korunami stromů, ostré hrany přerézávají motouz a skla odshora postupně odpadávají.

Zbytky mezi dálnicemi

instalace 3,5 × 3 m, léto 2014, mezi dálničními přivaděči u Ostravy

Válcová konstrukce svázaná ze stvolů topinambury. Přírodní materiál v technicistní struktuře. Ztracené místo (nemísto) mezi náspy dálničních přivaděčů. Koprivky, vysoká tráva, popínavé rostliny, zbytky šterku a asfaltu, plevel, odpadky, horko. Ačkoliv se místo zdá poničené a znečištěné, bují v něm nová divočina. V podvečer kolem proběhnou srny. Po obloze neustále krouží ptáci.

Čarovník

Marek Bohuš

Při vycházce Zlatým dolem z Mariánského Údolí kolem zlatokopeckých sejpů na Zdiměř, našel jsem na cestě čarovník. To slovo rozhodně nepatří ke slovní zásobě většiny z nás a skutečně se neřadí k běžně užívaným. V českém národním korpusu figuruje pouze pětkrát, akademický slovník současné češtiny jej neuvádí.

Čarovník je slovo, jež nenechá chladným žádného lidového etymologa. Co má asi znamenat? Přičarování věna? Magický věnec? Čarovnou vějíčku? Ve skutečnosti je základem slovo *věník*, jež znamená tolik, co trs, svazek větvíček, ale objevuje se i varianta *-vějník*. A co ledňáček ve věniku, znak Václava IV.? Věník je v tomto případě prý lazebnická osuška svázaná do uzlu. Tím se obloukem vracíme k významu věniku jako saunové metly zvané finsky *vihta*.

Slovníkové heslo čarovník (Slovník spisovného jazyka českého) nezní zrovna lákavě: „*znetvořenina způsobovaná na větvích dřevin parazitickými houbami*“. V korunách stromů vypadá takový nádor často jako ptačí

Čarovník na borovici *Pinus halepensis*.
Foto: Fanz Etzelstorfer.

hnízdo nebo cizopasná rostlina. Mezi původce tohoto jevu patří vedle hub také roztoči, nebo dokonce viry, jež dřeviny napadají. Dlouho se mělo za to, že čarovník je fenomén výhradně patologický. Takové napadení může být vyléčeno a čarovník se ztratí, anebo mu rostlina podlehne. „*V boji proti čarovníkovi se doporučuje jejich vyřezávání a ničení,*“ píší autoři hesla v *Zahradnickém slovníku naučném* z roku 1996.

Tak jednoduché to ale není. Podivnosti a rarity vždy přitahovaly pozornost lidí. Svou živnost na nich založila poutová panoptika a obłudária, uplatnily se i v kabinetech kuriozit. Ke spatření se nabízela dvojhlavá telata, siamská dvojčata, sloní muž či žena s rybím ocasem. Nakonec i Josef Drásal, řečený hanácký obr, si ze svého postižení učinil živobytí.

A právě genetické poruchy a modifikace z rozličných příčin stojí vedle zmíněných hub, roztočů a virů za druhou skupinou čarovníků. Vesměs mají charakter stresujících faktorů, jako jsou nedostatek kyslíku u kořenů, ultrafialové a ionizující záření, tepelné šoky, sucho nebo také chemické postřiky v sadech. Čarovníky vzniklé mutacemi jsou životaschopné a lze je vegetativně množit, což oceňují skalničkáři, zahradníci i bonsajisté. Podobným způsobem se vyvinulo hojné množství kulturních a okrasných rostlin, jež nám jsou k užítku.

Přes řadu vědeckých poznatků však není mysterium čarovníku dodnes zcela odhaleno. Na několika lokalitách se vyskytuje koncentrovaně, jinde jej nenacházíme vůbec, což provokuje k hypotézám. Takovými stanovišti, jež lovci čarovníků vyhledávají, jsou rašeliniště s vlastním zdrojem vody nebo jisté geologické struktury. Například podloží s výskytem kovových rud, na němž dřeviny rostou, přispívají podle odborníků údajně k nárůstu malformací, tj. vrozených vývojových úchylek tvaru. Je to však silnější

magnetické pole ložiska, nebo častější bleskové výboje, které působí na rostliny silným mutačním účinkem?

Lidé si souvislosti atmosférické elektřiny a výskytu čarovníků všimli dávno, o čemž svědčí jejich další název – hromová košťata, v němčině *Donnerbüsche* (hromové křoví). Ve Švédsku je znatelný vliv elektrického pole také podél elektrických vedení a v oblastech zasažených imisemi, jak dokladují badatelé z univerzity v Malmö. Těžným ložiskem železné rudy a dalších kovů býval i kopec Kravný nad železárnami v Mariánském Údolí, jak o tom svědčí stará důlní díla. O imisní spad zde od poloviny 19. století také nebyla nouze.

Pro jejich podivnost užívají evropské jazyky pro čarovníky vesměs označení, jež vychází ze staré pověry, že mají co do činění s nadpřirozenými silami. Německé *Hexenbesen* (čarodějnické koště) nám může připomenout lidový výraz heksnšus (Hexenschuß, čarodějnická střela),

Čarovník na smrku *Picea abies*. Foto: Pavel Dostál.

čili houser. Tuto zdravotní nesnáz kladli lidé za vinu rovněž čarodějnicím. V angličtině užívané *witches broom* (čarodějnické koště) má podobný ideový základ, stejně jako francouzský překlad *balai de sorcière*. V Česku díky slovenštině dosud známé pojmy *bosorka* a *striga* rozeznáme v maďarském *boszorkányserpü* a italském *scopa delle streghe* (čarodějnické koště).

Kdo se bosorek a strig nebojí, může navštívit některé specializované arboretum. Možná mu čarovníky učarují.

Marek Bohuš (1972) absolvoval studia germanistiky a zeměpisu na Univerzitě Palackého v Olomouci. Působí v Ústavu cizích jazyků Pedagogické fakulty UP. Vede redakci *Zpravodaje obce Hlubočky*, kde publikuje k regionálním tématům ze širšího okolí.

marek.bohus@email.cz

...a do třetice... na *Pinus x pseudopumilio*. Foto: Miroslav Malík.

Alois Vojtěch Šembera o bitvě s Mongoly u Olomouce

Jiří Fiala

Roku 1253 vpadli na Moravu Kumáni, spojenci uherského krále Bély IV. Na konci června 1253 došlo pod Olomoucí k bitvě, v níž česká strana utrpěla krutou porážku; vzápětí k Olomouci dorazil hlavní Bělův voj. Kronikář Přibík z Radenína, řečený Pulkava, zaznamenal: „*Léta Páně 1253 zpusošil uherský král s pohanskými Kumány celou Moravu s výjimkou hradů a opevněných měst požáry a loupežemi. Přitom způsobil, že muži i ženy s dětmi byli vražděni pohany a mnoho lidí bez rozdílu pohlaví nebo věku, kostelní zvony, ostatky svatých a oltářní ozdoby odvezl do Uher.*“ (Přeložila Marie Bláhová, *Kroniky doby Karla IV.*, Praha 1987) V jiných rukopisech Pulkavovy kroniky se tato událost směšuje s předcházejícím vpádem Mongolů do Slezska; nechybí ani základ pověsti o Jaroslavovi (též Zdeslavovi) ze Šternberka: „*Potom léta Páně 1254 [spr. 1253; zde a dále jsou v hranatých závorkách uváděny poznámky autora tohoto článku] bylo město pražské na západní i severní straně obeháno hradbami a opevněno věžemi. Rovněž téhož roku Tataři, kteří několik let pustošili Království uherské, vnikli na Moravu, zpusošili její část, u Olomouce pobili převeliké množství lidí, zpusošili mnoho hradů, které pro strach z Uherů zůstaly bez obrany, a konečně, když opět přišli tamtéž před město Olomouc, nějaký urozený muž ze Šternberka, tehdy hejtman téhož města, z města vyšel, podobně na ně statečně záuťčil a zabil jejich náčelníka, smrtelně ho zraniv. Tataři, zarmoucení jeho smrtí a velice ohromeni, utekli zpět do Uher. Řečený pán ze Šternberka tedy za tento skvělý čin dostal darováním českého krále [Václava I., 1205 – 23. 9. 1253] nějaké statky u Olomouce, na nichž na památku této události postavil nový hrad Šternberk.*“ (Přeložila Marie Bláhová, tamtéž.) O Tatarech u Olomouce v roce 1242 se zmiňuje též Dalimil v kapitole LXXXII své česky psané rýmované kroniky z počátku 14. století: „*Před Olomúcem se stavichu [zastavili],/ tu Tateri kralovic ztratichu./ Jeho pěstúny Tateri zjímachu/*

a před městem je zvánachu. Že svého kralovic nechovali,/ pro to je nepřátelóm na smrt dali.“

Jakkoli je tradice o Tatarech u Olomouce, respektive pod Hostýnem, historicky nepodložená, o to více podněcovala fantazii renesančního kronikáře Václava Hájka z Libočan i pozdějších beletristů. Nemohli ji opominout tvůrci podvrženého *Rukopisu královédvorského (RK)* z roku 1817 – vytěžili z ní obsáhlou epickou skladbu (289 veršů) *O velikých bojích křesťan s Tatary*. Za autora epiky *Rukopisu královédvorského* je považován Josef Linda, jenž také roku 1823 napsal o hrdinném obránci Olomouce a Hostýna drama *Jaroslav ze Šternberka v boji proti Tatarům*. Josef Kajetán Tyl uveřejnil svou povídku *Tataři u Holomouce* roku 1846 v *Květech* a roku 1881 se pustila do románového líčení tatarského vpádu na Moravu Sofie Podlipská. Také výtvarní umělci zpodobovali tuto historickou mystifikaci – za všechny uveďme Jana Kryštofa Handkeho, jenž v letech 1727–1728 vytvořil na téma přijímání Nejsvětější svátosti Jaroslavem ze Šternberka před bitvou s Tatary u Olomouce fresky v kapli Božího těla, součásti jezuitského konviktu (nyní Umělecké centrum Univerzity Palackého v Olomouci).

Šestisetleté jubileum vítězství Moravanů nad Mongoly u Olomouce, stanovené na 25. června 1241, se stalo příležitostí k velkolepým oslavám popsaným mj. v časopise *Květy*, z nichž přetrval spisek tehdejšího profesora české řeči a literatury na olomoucké stavovské akademii Aloise Vojtěcha Šembery (1807–1882) *Vpád Mongolů do Moravy*, vydaný v Olomouci v červnu 1841 a v roce 1842 publikovaný tamtéž ve druhém vydání. Šembera, spiritus agens českého národního obrození v Olomouci, ve spisku mj. vyzvedl umělecké kvality eposu z *RK* (jehož pravost později zpochybnil) a jako historik se vedle dobové historické literatury opíral rovněž o falza – listiny podvržené moravským zemským archivářem a historiografem Antonínem Bočkem

(1805–1847) ve 3. díle Bočkem vydávaného moravského diplomataře (*Codex diplomaticus Moraviae*), uveřejněným téhož roku 1841, jakož i o „*Letopisy u archiváře Bočka*“; Šemberův výklad spojený „*se starší historií Mongolů, jich povahopisem a popsáním Hostýna*“ doplnil Antonín Boček pojednáním *O vítězi nad Mongoly*. Následovaly tři básně – *Vidění* od Vincence Furcha (1817–1864), *Mongolové u Olomouce* od Františka Matouše Klácela (1808–1882) a *O velikých bojích křesťan s Tatary z RK* – a tři litografie J. Trunce podle kreseb Františka Domka – *Hostýn od Bystřice*, *Holomouc od severovýchodu* a *Štramberk a Kotouč*, opatřené zevrubným místopisným komentářem.

Z druhého vydání Šemberova spisku *Vpád Mongolů do Moravy*, s. 22–25, přetiskujeme níže pasáže ličící vítězství Zdeslava ze Šternberka nad Mongoly u Olomouce jako doklad obrozenské historické narace; Šemberovy poznámky k textu, vesměs odkazující na Bočkem zfabrikované listiny, vypouštíme.

„*Jako dravá zvěř přepadali [Mongolové] bezbranné obyvatelstvo, vraždíce je a zájímajíce do otroctví. Opava, Benč [něm. Bennisch, nyní Město Horní Benešov na Bruntálsku] a Bruntál byly první jejich kořistí. Města tyto vypálili a v Benči zkazili [zničili] vydatné stříbrné doły. Polekání násilným vpádem obyvatelé blízkých měst a dědin utekli se ve tmavé lesy nebo na nepřístupné skály, zanechavše lupičům statek a jmění, by jen ochránili život. Hlavní útočiště poskytoval lidu v tom okolí vrch Kotouč u nynějšího Štramberka, jež Mongolové neprodlené obtáhli [obklíčili]. Vytopeni však byvše velkým přívalem v noci na Vstoupení Páně [9. Května 1241], upustili od dalšího obležení a hnuli se po Bečvě vřes Hranice a Lipník ku Přerovu. Ani pevný hrad ani hluboké příkopy a bašty neochránily starožitné město od vypálení a rozboření. Odtud táhli k Rokytnici a rozbivše tu pevný tábor, obletovali [objížděli] vbrzce hradby holomoucké. Než přirazili k městu, zničili dědiny okolní i rozlehlé předměstí plamenem a nato dali se do dobývání hradeb. Nesčíslné množství šípů sypalo se do města a veta po tom, jež by se byl na násypch objevil. Důvěřující se ve svou sílu a zběhlost v trhání*

hradeb, jížto ani nejpevnější města v Rusku a Polsku neodolaly, podnikli více útoků na město. Udatní však obrancové, věhlasným vedením Zdislavem, odvrátili statečně všeliké naši dorážení. Po marném ztékání [útočení, srov. zteč – útok] vrhli se na blízký klášter hradiský. Dlouho bránila se posádka co nejudatněji; konečně však podařilo se Mongolům zapáliti stavení, náčež obleženci branou ven vyrazili a uderivše

Titulní strana 2. vydání jubilejního spisku Aloise Vojtěcha Šembery *Vpád Mongolů do Moravy*, Olomouc 1842. Vědecká knihovna v Olomouci, sign. 34.699 a 34.701.

M. Reichelt sculp. J. Garais st.

C. Machek del.

Tataři v Olomauce .

Tataren bey Olmütz .

Königsberg bei P. Bohmann'scher Buchh. in Prag.

Tataři [sic!] *u Olomouce* – *Tataren bey Olmütz*. Litografie podle návrhu Josepha Führicha (1800–1876), malíře a grafika nazarénského okruhu, byla zhotovena Antonem Johannem Garaisem st. (1793–1863), portrétistou, litografem, grafikem a ilustrátorem, a byla vtištěna Antonínem Machkem (1775–1844), významným portrétistou a malířem historických žánrů. Litografie je součástí díla *Dějiny české v kamenopisné vyvedených obrazech představeny od sjednocených umělců Akademie pražské*, souboru 143 litografií vydaných mezi léty 1820–1824 u dědiců Petera Bohmanna, list 105. Paralelně byly roku 1824 publikovány v témže nakladatelství doprovodné německé a české texty Václava Hanky (1791–1861).

v husté temno nepřátel všickni smrtí hrdinskou padli. Mongolové dostavše se dovnitř, zavraždili řeholníky pro opatrování domu od opata Gerlacha tam ponechané, a troskotali [zruinovali] klášter i s krásným kostelem sv. Štěpána.

Zahynutím posádky a usmrcením premonstrátů hradských rozjitřili se nanejvýš obrancové holomoučtí, práh-nouce jen po bitvě, v níž by zuřivcům splatiti mohli vzteklou krutost. Ale opatrný Zdislav nedal se ohnivostí jejich zavedsti, nechtěje dopustiti, by se vojsko na počet slabé v širém poli stalo obětí přemocného nepřítele. I choval se za hradbami tiše jako prvě [tj. v předchozích střetnutích s Mongoly]. Tuto pak nepochopitelnou nečinnost Zdislavovu považoval Paidar [vůdce Mongolů] za bázeň, i šetřil méně kázně a opatrnosti v táboře, nechávaje houfy se rozptylovati a vyjžděti po loupeži. Tu vida Zdislav příhodný čas a svolav náčelníky, uzavřel jest [usnesl se] vypadnouti na ubezpečené nepřátele. Dne 25. června časné před svítáním vytrhl náhle z města na hlavní ležení mongolské a započal v něm mezi spícími a k smrti se probuzujícími vrahy strašnou porážku. Statečný Blud a syn jeho Viktor (oba ze Žerotína), Fábeš (z Horky), templářové a jiní hrdinové mstili na Mongolích krutě hubení vlasti a rušení práv člověčenstva. V největším zmatku a vraždění zastihl konečně sám Zdislav mongolského vůdce Paidara a pustiv se s ním v prudký souboj skolil jej mocným ramenem, že hned ducha vypustil. Tímto pak činem rozhodnul slovítný hrdina osud netoliko Holomouce a Moravy, nýbrž i západních zemí. Nebo Mongolové, vidouce vůdce mrtvého a nevědouce sobě porady, přišli do nepořádku a dali se v útěk; Zdislav však vrátil se vítězoslavně do Holomouce, hlučným plesem veškerého lidu jsa přivítán. Několik dní tékali prý ještě poražení Mongolové v okolí města, uslyševše ale, že se obležencům pomoc blíží, zdvihli se a s velkým naříkáním nad ztrátou vůdce svého uháněli k houfů Batovu [Bátů, Čingischánův vnuk, zakladatel chanátu Zlatá horda na Volze] do Uher:

Holomouc stala se pobitím Mongolů, prvním to a jediným, jehož v zemích křesťanských utrpěli, městem na věky památným; zato však ji Mongolové ve své historii co zlé město vyznamenali černě, rovně jako Bamian v Indii

[v předchozím textu na s. 5 píše Šembera o Bamiánu jako „hlavním městě v Kábulu“ [Kábul je ovšem hlavní město Afghánistánu – spr. Bamyian, provincie v centrálním Afghánistánu] a Kljulkjan v Rusku [v předchozím textu na s. 10 píše Šembera o Kljulkjanovi jako o bratru Čingischánova syna Ogotaje], před jichžto hradbami vnuk a syn Čingischánův [Čingischán, rodným jménem Temüdzin, mongolský vojevůdce a dobyvatel, asi 1162–1227] byli zahynuli.

V tom čase, co dobývána jest Holomouc, pocítilo více než půl země hrůzu přítomnosti krutých Mongolů. Jako housenky jedovaté, vylízájice z hnízda přeplněného větve kvetoucí ožiraji, zmrtvujícíce celý strom, taktéž činili divochové mongolští, vyvalujícíce se z ležení svého v okolní krajiny. Jedni vyšedše na kořist k západu, dobyli Litovel a troskotali ji tak, že kámen na kameně nezůstal; později hnali se na Unčov, unavivše se ale marným pevných hradeb dobýváním, plenili krajinu okolní, vypálili Jevičko a zajížděly až ku hranicím českým. Jiné houfy drancovaly bohatou Hanu [tzn. Hanou] okolo Hulína a Holešova. U Dřevohostic narazili na ozbrojený lid a svedše s ním pětiku, stíhali jej na nedaleký Hostýn, na něž se už dříve obyvatelé z okolních míst byli utekli, zásekami a příkopem jej ohradivše. Mongolové oblehše chlum dotírali mocně na Moravany, jež ku vši bitvě za vysycháním [kvůli vysychání] studánky hostýnské nesnesitelná žízeň trápati počala. V největší nesnázi ale zavítala jim pomoc vyšší; silným přívalem obživil pramen horský a slavný Zdislav porazil vojsko mongolské u Holomouce. Tím se viděli dobyvatelé přinuceni odtrhnouti od Hostýna a pospíchat k poraženým zástupům.“

Základní odborná literatura:

KRÁLÍK, Oldřich. *Historická skutečnost a postupná mytizace mongolského vpádu na Moravu roku 1241: příspěvek k ideologii předbřeznové Moravy*. Olomouc: Sociálněvědná akademie, 1969, 47 s. (Edice: Knihovnička Střední Moravy; sv. 2.). Přetištěno v antologii: KRÁLÍK, Oldřich. *Osvobozená slova*. Praha: Torst, 1995, s. 158–202.

Autorský medailonek Jiřího Fialy naleznete na s. 24 KROKu č. 2/2017.

Zhmotnění olomoucké caesarovské legendy

Jindřich Garčic

Minulost je jedna z kategorií času. Obsahuje to, co se již odehrálo a co nelze změnit. Proměnlivé je ale její vnímání, minulost totiž žije svým zvláštním „druhým životem“. Tuto skutečnost dobře vystihl, i když s ironickou nadsázkou, anglický spisovatel a satirik *Samuel Buttler* (1835–1902), který napsal: „*Bůh nemůže změnit minulost; historici mohou.*“ Součástí historické paměti různých pospolitostí, tj. jejich společných představ o minulosti, se potom nestávají všechny události, ale pouze jejich výběr, který může obsahovat i události smyšlené nebo nepravděpodobné.

Součástí historické paměti olomouckých měšťanů v 18. století byla i caesarovská legenda, příběh o založení města Olomouce římským státníkem a vojevůdcem *Gaiem Juliem Caesarem* (100 př. n. l. – 44. př. n. l.). Její součástí bylo i přesné určení místa, na kterém se nacházelo Caesarovo sídlo. Tento příběh ale nebyl výmyslem 18. století. Již více než dvě a půl století předtím, v listině českého krále *Jiřího z Poděbrad* (1420–1471), datované dnem 16. února roku 1459, se mimo jiné můžeme dočíst: *Ačkoliv mnohá velká a významná města tak jako vzácné drahokamy mnohonásobně zdobí a ozařují naše Markrabství moravské, přece však slavné, starobylé a proslulé město Juliův vrch* (v latinském originálu listiny *Julii mons* – pozn. aut. příspěvku) *neboli Olomouc všechny předstihuje mimořádnou vznešeností a jako růže se skví na Moravě. Toto město zajisté bylo kdysi založeno Juliem Caesarem a nazváno jeho jménem...*“ Citovaná listina představuje nejstarší písemný doklad o existenci caesarovské legendy.

Původ města je v ní odvozen z jeho označení užívaném v humanistické latině 15. století, to je názvu *Juliomons* nebo *Juliomontium*, česky *Juliův vrch*, vztahujícímu se k jednomu z pahorků města Olomouce, k dnešnímu Michalskému návrší. Právě zde měl Caesar zbudovat své sídlo. Uvedený název byl potom pocítován jako prvotní,

nejstarší; z něj se později vyvinuly i ostatní názvy města v češtině i v jiných jazycích. Budeme-li se přísně držet historických faktů, musíme v těchto souvislostech ale také uvést, že první historicky doložený název v podobě *Olomuc*, označující tehdejší hrad a přenesený později na město vzniklé ve 13. století spojením několika osad, se poprvé objevuje v latinsky psané *Kronice české (Chronica Boemorum)*. Sepsal ji v období 1119–1125 děkan pražské svatovítské kapituly *Kosmas* (asi 1045–1125). Uvedená listina krále Jiřího z Poděbrad vznikla v době, pro kterou bylo charakteristické zvýšení zájmu o svět antiky. Označení Caesara za zakladatele města Olomouce tedy zcela odpovídalo dobové atmosféře. Zvláštní důležitosti nabyla pro olomoucké měšťany caesarovská legenda po ukončení třicetileté války.

Město se tehdy v důsledku válečných událostí a osmileté okupace švédskou armádou (1642–1650) nacházelo na pokraji zkázy. V průběhu následujících sta let byly sice odstraněny materiální škody a dokončena barokní obnova města, podařilo se vyřešit i drastický úbytek městské populace, ale Olomouc tížil ještě jeden problém. Během třicetileté války totiž ztratila své politické postavení. Před válkou patřila společně s Brnem ke dvěma nejvýznamnějším moravským městům, ke dvěma správním centrům na Moravě a jako jediné moravské město smělo užívat označení „hlavní město Moravy“. Ale v roce 1636 rozhodl císař *Ferdinand II.* (1578–1637) o vytvoření jediného správního orgánu pro Moravu, to je Moravského královského tribunálu, jehož sídlem se mělo stát Brno. I když díky tehdejšímu zemskému hejtmnovi *Juliu Salmu Neuburgovi* (1600–1654) byl nakonec královský tribunál přemístěn do Olomouce, jednalo se ale, jak pozdější vývoj ukázal, jen o přechodné období. V roce 1640 přestal totiž Julius Salm Neuburg zastávat funkci zemského hejtmána a nový císař *Ferdinand III.* (1608–1657) rozhodl o opětovném přemístění tribunálu, ale i dalších správních

úřadů, to je zemského soudu a zemských desek, do Brna. Olomoucká městská rada se sice několikrát pokusila nepříznivý stav zvrátit, avšak marně. Negativní roli zde sehrála s velkou pravděpodobností i skutečnost, že Olomouc nebyla Švédy dobyta v přímém boji, nýbrž že se po čtyřech dnech obléhání sama vzdala. Jakkoliv byla tato kapitulace objektivně zdůvodnitelná, nebyla patrně vnímána příliš příznivě, zvláště ve srovnání s Brnem, které dokonce dvakrát, v letech 1643 a 1645, dokázalo odolat obléhání švédské armády.

Utrpěnou ztrátu politického vlivu a s ní souvisejícího poklesu vážnosti města se olomoučtí měšťané snažili vyvážit zdůrazňováním slavné minulosti, která je podle jejich názoru opravňovala k neméně slavné přítomnosti a budoucnosti. Caesarovská legenda sehrávala z tohoto úhlu pohledu velmi důležitou roli. Dočkala se i svého zhmotnění v podobě Caesarovy kašny vytvořené na olomouckém Horním náměstí. Vznikla v roce 1725 na objednávku městské rady. Tuto objednávku obdržel kameník *Wenzel*

Caesarova kašna (1725, Wenzel Render, Johann Georg Schauburger). Pohled ze dvou stran. Foto: Jindřich Garčic.

Caesarova jezdecká socha je jednou z variant ustáleného typu jezdce sedícího na vzepjatém koni. Mezi první sochařské výtvořky tohoto druhu patří bronzová socha velkovévody Leopolda V. v Innsbrucku (vznik 1630, autor návrhu Caspar Gras) a bronzová socha španělského krále Filipa IV. v Madridu (vznik 1634–1640, autor Pietro Tacca). Mezi první provedení uvedeného typu jezdecké sochy v kameni patří socha svätého Juraja v Bratislavě (vznik je kladen před rok 1658, autorství není jednoznačně určeno) a jezdecká socha císaře Konstantína ve Vatikánu (vznik 1669, autor Gian Lorenzo Bernini).

Render (1669–1733; užívaná česká varianta jeho jména je *Václav Render*) 14. dubna roku 1725. Byl vyzván, aby předložil návrh na podobu Caesarovy kašny. Ta byla zprovozněna na svátek svätého Michala, to je k 29. září téhož roku. I když se to dnes zdá téměř neuvěřitelné, k uvedenému datu, tedy pět a půl měsíců po obdržení objednávky, byla kašna skutečně hotova.

Symbolika jednotlivých prvků sochařské výzdoby kašny jasně promlouvala k tehdejšímu obyvatelům města a je v podstatě srozumitelná i dnes. Postava jezdce znázorňuje Gaia Julia Caesara, natočení jeho hlavy a jeho pohled směřují k *Juliovu vrchu* (dnešní název *Michalský vrch*), kde mělo být zbudováno podle legendy jeho sídlo. Válcovitý předmět, který drží ve své pravé ruce, můžeme dnes chápat dvojím způsobem. Lze jej ve shodě s dobovou zvyklostí tlumočit jako znak vládařské moci nebo případně považovat za zakládající listinu města. Kašna není ale pouze oslavou Gaia Julia Caesara jako zakladatele města. Ležící

muž držící erb s orlicí, znakem Moravy, představuje řeku Moravu; muž držící erb s pěti letícími orly, tedy znak země Dolní Rakousy (Niederösterreich), kde se nachází i tehdejší hlavní město rakouské monarchie Vídeň, znázorňuje řeku Dunaj. Sepětí rukou obou mužů označuje nejen skutečný soutok obou řek, kdy se Morava vlévá do Dunaje u bratislavského Děvína, ale současně symbolizuje souměřitelnost Olomouce k rakouské monarchii a podřízenost města centrální císařské moci. Ležící pes potom představuje věrnost města vládnoucí habsburské dynastii.

Autorem celkové koncepce kašny, jejího architektonického řešení a kamenických částí byl již zmíněný kameník Render, olomoucký rodák a měšťan mající od roku 1705 právo užívat titul „císařský privilegovaný architekt“, což mu umožňovalo svobodně podnikat na území celé monarchie bez omezení cechovními předpisy. Ke spolupráci při realizaci získané zakázky si zvolil mladého dvacetipětiletého sochaře *Johanna Georga Schaubergera* (1700–1744; užívaná česká varianta jeho jména je *Jan Jiří Schaubberger*), který přišel v té době na Moravu z Vídně a který na kašně vytvořil – jako svůj mistrovský kus – Caesarovu jezdeckou sochu. Na základě této práce odstartovala jeho umělecká kariéra na Moravě.

Z hlediska originality použitých postupů a způsobu ztvárnění jednotlivých motivů nepředstavuje olomoucká kašna nijak převratné dílo, její tvůrci využívají řešení obsažená již v jiných, starších, uměleckých výtvořech. Přesto je v některých ohledech jedinečná. Nejde jen o to, že se patrně jedná o jedinou kašnu s jezdeckou sochou Gaia Julia Caesara na světě; její jedinečnost je dána především skutečností, že představuje kompozičně, slohově i významově jednolité celek s dominantní jezdeckou sochou, který se dochoval ve své původní podobě jen s minimálními zásahy, a dále relativně malým počtem dochovaných kašen a fontán, do jejichž kompozice je začleněna jezdecká socha.

Caesarovskou legendu, která se stala podnětem ke vzniku Caesarovy kašny a jež sehrála důležitou úlohu i při konečném dotvoření námětového zaměření olomouckých kašen na svět římské antiky, hodnotili moderní

Stylizovaný římský milník (vznikl v r. 2003; výtvarný návrh Studio Zlamal). Foto: Jindřich Garčic.

V Římské říši byly osazovány u cest milníky, stejné kamenné sloupy vysoké 2–3 metry. Obsahovaly údaje o vzdálenostech k různým místům. Od dob císaře Augusta (27 př. n. l. – 14 n. l.) stál na římském Forum Romanum tzv. zlatý milník, na kterém byly uváděny informace o vzdálenosti k hlavním městům římských provincií. Novodobý olomoucký betonový milník se nachází u konečné tramvajové zastávky v Olomouci-Neředíně. Upozorňuje na existenci římského pochodového tábora v nedaleké blízkosti.

historikové jakožto nepravdivou a ničím neopodstatněnou. Jenže v roce 2001 objevili pracovníci Archeologického centra Olomouc v rámci záchranného archeologického výzkumu v Olomouci-Neředíně zbytky římského vojenského tábora. Vznik tábora souvisel se třetí fází markomanských válek, kdy Římané přenesli válku na území germánských kmenů a pronikali na sever od Dunaje.

V případě neředínského objevu se jednalo o typ krátkodobého tábora, který byl zřizován po dobu plnění nějakého úkolu. Poté vojenská jednotka tábor zlikvidovala a dané místo opustila. Velikost a celkovou polohu neředínského tábora nelze dnes zjistit, protože na předpokládaném místě jeho výskytu se nachází bytová zástavba a městský hřbitov. Pobyt římské jednotky je datován mezi léta 179–180, tedy do posledních let markomanských

válek, které ukončil císař *Commodus* (161–192) v roce 180 uzavřením míru s germánskými kmeny.

Prokázána existence římského vojenského tábora sice nic nemění na skutečnosti, že i dnes nemůžeme považovat Gaia Julia Caesara za skutečného zakladatele města, ale přece jen mění úhel pohledu na caesarovskou legendu. Nastoluje totiž otázku jejího případného historického jádra – tedy otázku, zda existuje či neexistuje příčinná souvislost mezi legendou a pobytem římských vojáků. Dnes již nevíme, zda do historického povědomí olomouckých měšťanů vešel Caesar jako zakladatel města až v důsledku citované listiny Jiřího z Poděbrad, nebo zda tato listina reagovala na nějakou starší tradici.

Je tedy caesarovská legenda jen projevem dobové módy nacházet v minulosti různých pospolitostí styčné body se světem antiky? Potom je logické, že jazyková konstrukce názvu Olomouce v humanistické latině odkazovala na jednu z nejznámějších osobností římského antického světa, jejíž sídlo bylo umístěno do středu města, na nejvyšší olomoucký vrch. Nebo se základem legendy stala vzpomínka na pobyt Římanů, udržovaná ústním podáním po dobu delší než tisíc let i přes několikateré střídání etnicky odlišných skupin obyvatel na daném území? Nebo byl vznik legendy podnícen náhodnými nálezy artefaktů antického původu vůbec, tedy nejen hmotných pozůstatků z doby pobytu římských vojáků, včetně nálezů učiněných ve středu dnešního města? Nálezy podobnými tomu, který učinili archeologové v roce 2002 při záchranném archeologickém výzkumu vyvolaném rekonstrukcí schodiště

Ludvík XIV. jako Marcus Curtius (1669, Gian Lorenzo Bernini; úprava 1688, François Girardon). Foto: Trizek. Zdroj: Wikimedia Commons.

Sousoší vytvořené v roce 1669 bylo osazeno v roce 1677 a následně upraveno v roce 1688. Dnes se nachází v oranžerii ve Versailles. Je dalším ze zástupců typu jezdce na vzepjatém koni. K olomoucké soše G. J. Caesara má blízko především způsobem zajištění své stability, již je v obou případech dosaženo propojením břicha koně se základnou, na které stojí. Dalším shodným rysem je, že oba jezdci svírají ve své pravé ruce válcovitý předmět, který v případě versaillské sochy symbolizuje vladařskou moc.

a terasy před průčelím kostela Panny Marie Sněžné v olomoucké Denisově ulici. Pod schodištěm našli zlomky pálené krytiny, která byla identifikována jako krytina antická, pocházející z opuštěné římské antické stavby, a která byla patrně druhotně použita na pokrytí střechy církevní stavby z období Velké Moravy. Nebo se na utváření legendy podílelo více faktorů a její vývoj byl završen úvahami humanistů? Všechno mohlo být samozřejmě i úplně jinak.

Musíme tedy konstatovat, že uspokojivé vysvětlení, jednoznačné odpovědi na tyto a obdobné otázky dnes neznáme. Přesněji řečeno naše poznatky jednoznačné odpovědi neumožňují. Můžeme sice vytvářet své hypotézy a svá vysvětlení a doufat, že se v budoucnosti objeví důkazy, které naše názory potvrdí, ale do té doby se musíme smířit se skutečností, že caesarovská legenda a proces jejího vzniku zůstávají zahaleny tajemstvím.

Jindřich Garčic (*1950) absolvoval FF UP v Olomouci. Zaměřuje se především na problematiku kulturní tradice a dějin výtvarného umění.

Jin.Gar@seznam.cz

Astrální minuta pernštejnského Prostějova

Michaela Kokojanová

Není prostě možné, aby si toho nikdo nepovšiml. Snad v žádném ze souborů sporych, leč po staletí s oblibou opakovaně na odiv vystavovaných záznamů zachycujících počátek pernštejnské éry v Prostějově (tj. přelom 15. a 16. století) nechybí zmínka o počátku budování městského kamenného hradebního komplexu za pana Vratislava z Pernštejna. Můžeme si dokonce vybrat, zda si chceme počíst v latině, češtině, či němčině. V řádce ostatních soudobých stavebních zpráv sdělení pravidelně vyniká svým rozsahem a sdílností.

Ale hlavně – ve většině variant se objevuje překvapivě podrobný časový údaj: Pán prý akci ráčil zahájit *v pátek po sv. Matěji L. P. 1495 [27. února] ve 14 hodin 8 minut*. Dodávat, že podivně působí již samo načasování aktu do prostředí zimy? Pověstné únorové třeskuté mrazy a sněhové vánice dávných časů se nepochybně dobře snášely s opravami a úpravami náradí, výzbroje a výstroje, na něž nezbyvalo v příznivějších údobích roku času, s besedami u sálajícího tepelného zdroje, a také s masopustními průvody a svatebním veselím. Sotva však vyhovovaly zahájení stavebních prací.

Nezdá se však, že by někoho z těch, kdo věnovali pozornost starším dějinám Prostějova, zmíněné zvláštnosti zaujaly. Háček může spočívat v tom, že vážené kolegy napadlo přesně to, co mne: Jde o optimální okamžik započetí díla určený astrologickou prognózou. Považovali snad možnou stopu „povědeckých“ výdobytků minulých dob za nehodnou pozornosti solidního moderního badatele? Nebo nesehnali, stejně jako dlouhou dobu já, někoho, kdo by dokázal dávné ezoterické určení zrekonstruovat a tím domněnku potvrdit?

Až na počátku třetího tisíciletí jsem po letech marných pokusů svou utkvělou myšlenkou infikovala Ing. arch. Danu Novotnou z Národního památkového ústavu. Ta se jednak z hlediska svého oboru zaměřila v nabízené

souvislosti na stavební památky pánů z Pernštejna, jednak dokázala objevit a zaangažovat toho pravého člověka – Ing. Petra Rastokina z Prahy, jenž se zabývá mj. též historickou astrologií. Vládne nejen ne právě běžnými znalostmi, ale také ochotou pouštět se i po zarostlých chodničkách poznání. A navíc disponuje logistickým zázemím podporujícím takovou pouť. Uspořádání 11. specializované konference stavebně historického průzkumu v Žacléři roku 2012 právě na téma „Opevnění“ si už naše drobné kolektivní mezioborové dílko díky svým nadpozemským konexím nejspíš zajistilo samo.¹

Účastníci konference sice hvězdný příspěvek přijali s pobaveným despektem, ale v kuloárech pak převládlo mínění, že jde vlastně o možnost zajímavou, a to z mnoha hledisek. Nikomu se nepodařilo z paměti vydolovat (včetně účastníků z Polska a Slovenska), že by se v souvislosti s fortifikací setkal se stavební přípravou tohoto druhu. A zdá se, že od doby budování Karlova mostu až po éru císaře Rudolfa II. by minimálně v našich zemích mohlo jít o ojedinělou zmínku potvrzující spolupráci stavebníka s astrologem.

Co tedy vlastně dostaly prostějovské hradby do vínku z hvězd? Novodobou rekonstrukci astrologické prognózy v úplnosti zveřejnil zmíněný článek. Zde z ní vyjmeme to nejdůležitější, a příznějme, pro nezasvěcené laiky zároveň nejsrozumitelnější – závěry. Ideální okamžik pro počátek prostějovských hradeb ztotožnila předpověď s devátou planetární hodinou pod vládou Saturna. Počinu tak nabídl *„spojení vitální síly Slunce se Saturnskou stabilitou, tvrdostí a pevností (budované stavby), navíc pevností ještě „umocněnou“ v souběžné vládě planetární hodiny Saturna. Pro fortifikaci je pak pevnost a odolnost tím cílem, co neznámý středověký hvězdář svou volbou zamýšlel.“* Domnívám se, že jeho (i náš) novodobý kolega zhodnotil uvedené

„čtení“ pro vytypovanou konstelaci jako „více než uspokojivé“ právem.

Ing. Rastokin dále upozornil, že onu konstelaci „není vidět“, nutno ji vypočítat! A to výpočtem notně složitým, jenž musel provádět astrolog zkušený a navíc velmi schopný. Odchyłka, již se dopustil, je až neuvěřitelně nepatrná: „*Uvedenému jistě neubere na působivosti ani okolnost, že přízračná přesnost konjunkce Slunce se Saturnem (pro zvolený okamžik je to 5 úhlových vteřin!) je zcela mimo výpočetní možnosti té doby. Ostatně – snažíme se vystopovat záměr, nikoli zjišťovat jeho realizaci či realizovatelnost,*“ konstatoval a zafilozofoval si náš spoluautor-přírodovědec na závěr.

Prostějovské „kladění základního kamene hradeb“ skutečně vyvolává celou řadu otázek z různých oblastí. Ta základní zní: Proč vlastně uvedla hradby do Prostějova péče hvězdopravce? Chudičká, torzovitá heuristická základna znamenaná navíc ezoterickým oparem pohříchu neslibuje odpovědi jednoznačné a vyčerpávající. Nelze jim však upřít specifickou hodnotu: inspirují, ba provokují. Nesou v sobě enigma oné zvláštní doby.

Osobitou atmosféru Prostějovska přelomu 15. a 16. věku se pokusíme přiblížit stručným historickým exkursem. Mocenské přesuny po náhlé smrti českého a uherského krále Matyáše Korvína (+ 6. 4. 1490) přinesly (nejen) na střední Moravu řadu změn, nejistot i nadějí. Způsobily ne jeden osobní vzestup či pád. Náhlé proměny názorů a hodnot jednotlivců i mocenských uskupení nejspíš nikoho nepřekvapovaly, ne každý si však s nimi věděl rady. Zkrátka: Orientovat se a dobýt úspěch v takovém milieu vyžadovalo talent podpořený zkušeností, aneb „Štěstí přeje připraveným“.

Pan Vilém z Pernštejna (* 1438 – + 8. 4. 1521), v té době již i „na Helfenštejně“, hlava jednoho z nejvýznamnějších rodů Království Českého, zocelený patnáctiletou službou panovníckému dvoru bez větších problémů, plynule pokračoval

ve svém společenském vzestupu. Bohatě vybaven nejen diplomatickými schopnostmi, ale též ekonomickým nadáním a prozíravostí, vynikajícím kombinačním umem, citem pro situaci a v neposlední řadě zajištěn konexemi dal upevňovat svou prestiž a rozšiřoval již tak slušné pozemkové vlastnictví i ostatní hmotné komodity patřící k erbů zubří hlavy.

Kámen se znakem Vratislava z Pernštejna, zemského hejtmana a nejvyššího komorníka Markrabství moravského (druhotně umístěn ve vestibulu Muzea a galerie v Prostějově).

s královským dvorem a vymohl Prostějovským od Vladislava Jagellonského privilegium na třetí osmidenní výroční trh, jež doprovázelo ještě právo pečetit červeným voskem. Zájem na rozvoji městského podnikání dal najevo potvrzením cechovního řádu soukeníkům. Souběžně pokračoval jeho strmý společenský vzestup – roku 1494 se stal moravským zemským hejtmánem.

Sebevědomí měšťanů muselo nebývale pozvednout privilegium vydané vladařskou dvojicí téhož roku. Prostějovští mají napříště slibovat panstvu „člověčenství“ (poddanost) až poté, co jim nastupující vrchnost potvrdí dříve udělené svobody. Shodou okolností (?) se časem toto právo proměnilo v symbolickou politickou závěť předchozího údobí a současně v programové potvrzení dědické kontinuity. V takovém duchu privilegium interpretoval sám Vratislav, když je prostějovské obci přednesl, či dal přednést, v den pohřbu své tchyně (3. 4. 1495). Ale to jsme sled událostí předběhli o sedm měsíců.

Vraťme se do roku 1494. V retrospektivě je zřejmé, že Vratislav začal Prostějov připravovat na plnění svých osobních, respektive rodových cílů, k přeměně na rezidenční město moravských Pernštejnů. Nejprve se prostřednictvím policejního a požárního řádu zaměřil na disciplinaci uvnitř obce. Dokument doplňují sankce proti všem, kdož by nebyli dostatečnou zárukou pro uchování kvalitního městského způsobu života: „*Lidi hloupých, ... ježto se městským během a obchodem živiti by neuměli, než toliko samou rolí, takových do města nepřijímati...*“ Měšťané nesměli ve svém středu strpět ani „*lidí nepotřebných a zahalečů, ježto z peněz dělati nechťi a hamfalířstvím se obchodí*“.

Následovalo zásadní opatření v zájmu posílení pocitu jistoty a bezpečí měšťanů – dostavba a zásadní přestavba fortifikačního systému. Úspěch počínů, jež očividně vyhodnotil jako základ dalšího budování města i svých pozic, hodlal pán pojistit všemi dostupnými prostředky, včetně těch obyčejným smrtelníkům utajených.

Zde si musíme připustit, že o přípravě mladých Pernštejnů pro život víme žalostně málo. Je pravděpodobné, že již Vratislavovi se dostalo vyššího vzdělání v uznávaném

kulturním centru, pravděpodobně ve slezské Vratislavi. Tam se mohl seznámit se špičkovými učenci zabývajícími se též ezoterickými naukami, případně se i sám zařadit mezi zasvěcence. O Vratislavově přehledu a sebevědomí podloženém jednak bohatstvím, jednak dosavadními úspěchy svědčí, že pro hradby nepožadoval od hvězdopravce věštbu, ale určení specifického okamžiku harmonie světa, v němž spojení astrálních sil podpoří kvalitu iniciace startu zamýšleného díla. Vše ostatní očekával od schopností a sil pozemských. Podmínky pro jejich rozvoj v Prostějově si troufal v míře dostatečně zajistit sám.

Dozrál čas pro další poliček Osudu. Paní Johance zbýval v prostějovském hvězdném okamžiku jen měsíc života. A „*urozený pán pan Vratislav po začátku tej zdi ... dluh smrti tělu svému zaplatil ... roku nedočekav*“. Správně počaté dílo, dodnes objemově největší stavba prostějovských dějin, však zdárně pokračovalo. Není divu: Prostějov na celé století získal panstvo pevné jako hradby počaté v přízni hvězd.

Douška: Říkává se, že prostějovské hradby nikdy nepouští podivný studený vánek. Prý proto, že za nimi Židé po dlouhou dobu pochovávali své zesulé. Nikoho zatím nenapadlo, že by zde mohl smutnit i duch mladého šlechtice, kterému nebylo souzeno naplnit svůj vladařský sen.

¹ Kokojanová, M. – Novotná, D. – Rastokin, P.: 27. únor 1495 – počátek stavby prostějovských hradeb. In: Svorník 11/2013. Sborník příspěvků z 11. specializované konference stavebněhistorického průzkumu „Opevnění“ uspořádané 12. – 15. června 2012 v Žacléři. Praha, Sdružení pro SHP, 2013, s. 157–165.

Michaela Kokojanová (*1953) absolvovala obory historie – výchova a vzdělávání dospělých – teorie kultury na FF UP Olomouc. Působila v Muzeu a galerii v Prostějově jako historik starších dějin.

M.Kokojanova@seznam.cz

Ďáblova nevěsto, kolikrát jsi líhala se svým galánem na Petrových kamenech? Třetí nejvyšší vrchol Jeseníků v legendách i ve světle vědy

Matěj Matela

Na hlavním hřbetu Hrubého Jeseníku, táhnoucím se od Pradědu po Skřítek, leží ve výšce 1438 m n. m. tři roze-
klaná skaliska. Z hlediska geologického se jedná o mrazový
srub tvořený především břidlicí a chloritickou rulou, který
dosahuje výšky až 7 metrů a šířky 25 metrů. Kromě hranice
mezi Olomouckým a Moravskoslezským krajem zde pro-
chází i předěl mezi dvěma významnými evropskými roz-
vodími – zatímco potůčky směřující na východ směrem
k Bílé Opavě tečou do Baltského moře, vody západního
svahu odvádí Divoká Desná, jejíž vody proudí do moře
Černého. Díky specifickým podmínkám podobajícím se
severské tundře se zde dokonce vyvinuly dva endemity, tj.
rostliny, které jinde na světě nenajdeme – lipnice jesenícká
(*Poa riphaea*) a zvonek jesenícký (*Campanula gelida*).
Petrovy kameny, jeden z nejproslulejších atributů Jese-
níků, však nevesly ve známost ani tak díky svým přírodním
unikům – tato nepřehlédnutelná dominanta totiž zároveň
představuje symbol jedné z pravděpodobně nejtemnějších
etap, kterou tento kraj ve svých dějinách zažil.

Hrubé hrany skalisek rozdírají mlhy a temná mračna,
která jako by si tento nezvykle vyhlížející vrchol oblíbila.
V tomto drsném podnebí se nemá šanci udržet žádný
strom, a poryvy mrazivého větru tak zlověstně ševlí jen
mezi mechy, lišejníky a řídkou klečí. Skály nepůsobí příliš
přívětivě ani tehdy, když svítí slunce, jejich ostrý stín pře-
téká do údolí a s blížícím se soumrakem je delší a děsivější,
až jej zahálí černý plášť noci. Petrovy kameny vzbuzují
podivné pocity i v lidech dnešní doby, natož pak v našich
předcích. Není proto divu, že snad žádné místo v Jese-
níkách není tolik opředeno legendami, hávem mystéria, ba
i strachu, jako právě tento vrchol.

Už samotný původ jména těchto skalisek (v jazyce
původních obyvatel *Peterstein*) je obestřen nejasnostmi,

veškeré teorie o vzniku názvu mají totiž své kořeny v li-
dové slovesnosti místních sudetských Němců, která
byla v 19. a na začátku 20. století bohatě přibarvována
fantazií romantických autorů. Koncem 30. let byla např.
zaznamenána pověst, která vzniku názvu klade dokonce
do předkřesťanských dob, kdy prý na vrcholu skal skládaly
původní germánské kmeny obětiny svým pohanským
bohům. Jejich víra měla být tak neochvějná, že je na cestu
Kristova učení musel přivést až duch hor Praděd, kterého
pro jeho monumentální zjev považovali staří Kvádové
za samotného svatého Petra. Ve velmi podobném duchu
se nese i příběh, který nám zachoval proslulý vrbenský
spisovatel Josef Lowag. Podle jeho verze přišli v raně stře-
dověkých časech do Jeseníků dva žáci Cyrila a Metoděje
– Oclav (Slovan) a Petr (Germán). Misionáři přiměli – jak
jinak než s pomocí mocného Praděda – pohanské oby-
vatele přijmout křest. Mladší Petr se rozhodl zde zůstat.
A protože slovo Boží hlásal právě z této skály, dostal vrchol
jméno po tomto domnělém jeseníckém evangelistovi.

Další pověsti datují původ jména už do dob novějších.
Podle jedné z nich se mezi skalisky kdysi ukryl kovář Petr
se svojí milou, dcerou správce na sovineckém panství,
který lásce mladých lidí nepřál. Známý sběratel severo-
moravských pověstí Gustav Mikusch zase spojuje jméno
skal s osobou jistého Petra Hagenbacha, malíře, který se při
práci na interiéru kláštera ve Skleném zamiloval do jedné
z jeptišek. Unesl ji až na třetí nejvyšší bod Jeseníků, který
měl zakázané lásce poskytnout útočiště. Odtud pak za-
milovaný pár doputoval do Kladska a posléze dokonce
do Drážďan, kde se podle Mikusche stal Hagenbach
pomocníkem slavného malíře Lucase Cranacha. Který z
těchto Petřů dal tedy skalnímu útvaru své jméno, se již
zřejmě nikdy nedozvíme.

Petrovy kameny čekaly na své „objevení“ člověkem poměrně dlouhou dobu. Zatímco počátky osídlování výše položených partií Jeseníků můžeme datovat již do dob velké kolonizace ve 13. století, nejvyšší vrcholy hor začali místní poznávat teprve před šesti sty lety. V polovině 15. století se o stezce vedoucí právě těmito končinami zmiňuje italský prospektor Antonius Wale ve svých pokynech pro další hledáče kovů. K masivnímu využívání těchto oblastí však došlo až o přibližně tři sta let později, kdy na travnatých stráních Petrových kamenů a ve Velké kotlině začali horalé pást ovce. Počátkem minulého století byly ovce nahrazeny skotem, který zde šťavnatou zeleň požíral ještě za druhé světové války (krávy byly ustájeny v místech, kde

Petrovy kameny vesly do historie jako místo čarodějnických sabatů. Zdroj: deutschland-im-mittelalter.de

dnes stojí Kurzovní chata). S rozvojem vysokohorské turistiky na konci 19. století se Petrovy kameny staly vyhledávaným cílem návštěvníků hor; dnes je sem, vzhledem k jedinečnosti okolní flóry i fauny, přístup zakázán.

„Nezapírej, není ti to nic platné. Kolikrát jsi byla na Petrových kamenech?! A cos tam vyváděla? Kdo tam s tebou ještě byl?“ Kolik jen žen (a mužů) uslyšelo v průběhu 17. století tato slova... Mnozí z nich neměli nejmenší tušení, kde že ony kameny, o nichž inkvizitoři neustále mluví, vlastně leží. A pokud to věděli, ani ve snu je nenapadl pádný důvod, proč by se na tak vysokou horu měli při vši své robotě škrábat. Přesto se po často několikadenním mučení přiznávali, že zde při čarodějných sabatech pili, obcovali s čerty, zneuctovali svaté relikvie, dávali si do bot hostie, aby se jim divočeji tancovalo, křtili novorozence ve jménu ďábla nebo že na kamenech viděli své sousedy apod. Smolné knihy překypují fantaskními, až absurdními bludy, které si tito nešťastníci ve snaze ukončit svá muka vymýšleli. *„Blahašková se prý sama obvinila z čarodějnictví a vykřikovala před rychtou, že loni obcovala na Petrových kamenech s třemi čerty. Jeden se prý jmenoval Baltazar; druhý Ambrosius a třetí Aureos,“* píše Václav Kaplický ve svém nejslavnějším díle *Kladivo na čarodějnice*, jež se opírá o reálné záznamy z vyšetřování.

O čarodějnických procesech v oblastech Jesenícka, Zlatohorska a Šumperska toho bylo řečeno a napsáno mnoho, dopodrobna známe techniku mučících nástrojů, osudy mnohých obětí i jejich vrahů. Místa, kde docházelo k exekucím, dnes připomínají pomníčky. Mnohem méně pozornosti se však dostává kořenům toho, proč se místem domnělých sabatů stala nějaká bezvýznamná skaliska. Z jakého důvodu se Petrovy kameny zapsaly do historie jako až jakési epicentrum bezbožnosti tohoto kraje? Existuje několik teorií, je však nutno podotknout, že se jedná výlučně o hypotézy. Skutečně nezvratitelné objasnění tohoto fenoménu dosud nebylo podáno a zřejmě se to nezmění ani v budoucnu.

Při hledání odpovědi na tuto nelehkou otázku je zapotřebí nejprve charakterizovat atmosféru doby, v níž

pověsti o nečistých praktikách na Petrových kamenech poprvé silněji zarezonovaly. Podle dostupných materiálů se tak stalo v posledních letech třicetileté války a těsně po ní. Toto pohnuté období bylo pro nejrůznější bludy ideální půdou, zejména pak na Jesenicku – vedle nepředstavitelné materiální nouze se krajem potulovali zvrhiví a nebezpeční žoldáci, povětrné ženy a jiná zdivočelá cháska, a po obydlích nevzdělaných a pověřivých obyvatel tak neustále obcházela strach vyvolaný touto nejistotou. Bylo proto jen otázkou času, kdy se rozvrácená morálka a absence hodnot přetaví ve fanatismus schopný uvěřit čemukoliv a kdy věci, které horaly předtím nechávaly chladnými, v jejich myslích najednou vyvolají neuvěřitelné obrazy.

Jeden z výkladů přičítá vznik báchorek o bezbožných rejdech na Petrových kamenech hledačům vzácných kovů. Ti přicházeli do Jeseníků s vidinou nalezení vysněného bohatství již v době raného novověku, za třicetileté války se zde však množství těchto dobrodruhů prokazatelně navýšilo, což v jejich řadách přirozeně vedlo ke zvyšující se rivalitě. Pokud některému z prospektorů přálo štěstí a zdroj vzácné rudy skutečně našel, není vůbec vyloučeno, že chtěl potenciální konkurenci od pohybu kolem tohoto ložiska nějakým způsobem odradit. Na takových místech tedy klidně mohl zinscenovat něco, co obyvatelé v údolí děsilo – snad jen zapaloval ohně, možná i něco víc. Strach mohlo ovšem u tehdejších horalů klidně vzbudit i pouhé označení daného místa nějakým tajemným identifikačním znakem, navrstvením kamenů apod. Vezmeme-li navíc v úvahu, že tito dobrodruzi sem velmi často přicházeli z oblastí dnešní Itálie, snadno si domyslíme, jaké nadpřirozené bytosti museli tito Vlaši svými černými vlasy, tmavou pletí a temperamentnějším naturelem jesenickým obyvatelům připomínat. Co však jedny děsí, druhé přitahuje – dívkám se tmaví mládenci z cizokrajných končin mohli zamlouvat natolik, že je následovaly kamkoliv, třeba i na Petrovy kameny...

Podle jiné teorie by fenomén čarodějných sletů na nejvyšších jesenických skalách mohl mít kořeny v pobělo-

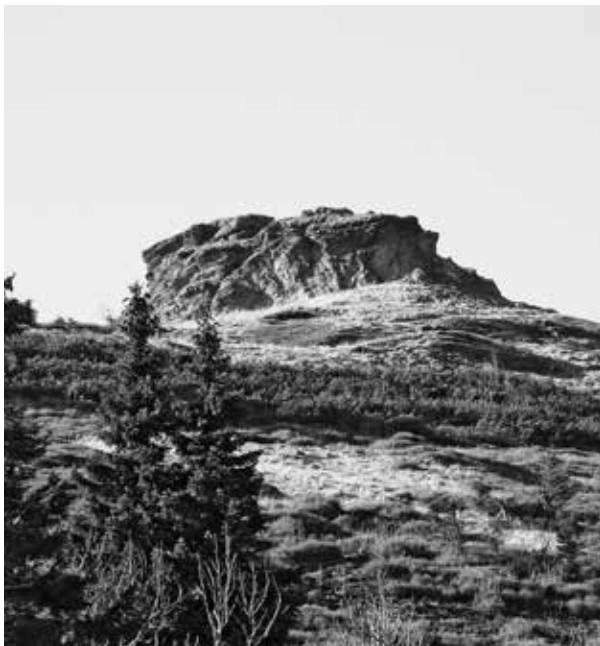

Hrob botanika Friedricha Kolenatého na hrbitovė v Malé Morávce. Foto: Miroslav Kobza.

horské rekatolizaci. Tehdy totiž přes hřebeny Jeseníků odcházel mnoho osob evangelické víry, které unikaly před politikou habsburského domu na mnohem liberálnější slezskou stranu. Je dost pravděpodobné, že právě na Petrových kamenech se chtěli exulanti ještě naposledy rozloučit s rodnou zemí a vykonat zde svátost Boží (mířily-li jejich kroky do pruských rovin, tušili, že fyzicky tak blízko Bohu už nikdy nemusí být). Není těžké si domyslet, co asi s pověřivými katolíky v podhůří udělal pohled na vysokohorskou bohoslužbu vedenou lidmi, které pan

farář v kostele permanentně nazýval bezbožníky, kacíři a dušemi propadlými peklu. A je vedlejší, že právě od protestantů se katoličtí inkvizitoři na Jesenicku učili, jak procesy vést; prostý vesničan nemohl mít o těchto souvislostech ani potuchy.

Vedle podobných hypotetických soudů se přirozeně nabízí vysvětlení zcela prozaického rázu. K nehostinnosti podnebí (v těchto oblastech je v průměru jen 5 dní bezvětří a průměrné teploty nepřekročí 1 °C) odpradávná ještě přispívají časté, velmi silné bouřky. Díky záři blesků tak v myslích lidí dostávaly stíny nejrůznějších satanášů a jejich posluhovačů mnohem výraznější kontury. Bud' jak bud', inkvizitoři strašidelné lidové povídky chytře využili, resp. zneužili. O tom, že proslulost Petrových kamenů coby nádobý hříchu dalece přesáhla hranice regionu, svědčí skutečnost, že někdy okolo roku 1680 nechala okolní panství – na žádost samotného císaře Leopolda I. – skálu vykropit

Pohled na Petrovy kameny od chaty Ovcárny. Foto: Miroslav Kobza.

svěcenou vodou. O dva roky později, přesněji 20. června 1682, zde měl být dle archivních záznamů proveden exorcismus a vztyčen kamenný sloup s reliéfovým vyobrazením Panny Marie, k níž měla později přibýt podoba svatého Petra. Tato „protisatanská pojistka“ prý o sto let později padla za oběť racionalismu josefínských reforem. Přestože zde odborníci našli pozůstatky jakési stély, jež by mohla mít s touto sochou souvislost, její existence nebyla dosud věrohodně prokázána.

Přestože si Petrovy kameny vysloužily svoji špatnou pověst neprávem, přeci jen tato skaliska v jejich nejnovějších dějinách halí dvě tragické události. V létě 1864 prováděl v okolí Petrových kamenů výzkum jeden z tehdy nejvýznamnějších českých botaniků prof. Bedřich Kolenatý (chceme-li: Friedrich Kolenati). Tento vystudovaný lékař již v dětství zahořel pro výzkum fauny a flóry. Ve čtyřicátých letech několikrát pod záštitou petrohradské

Petrovy kameny v zimě. Foto: Matěj Matela.

akademie věd podnikl přírodovědné cesty na Kavkaz a za své poznatky obdržel od ruského cara významné státní vyznamenání. Od roku 1852 začal Kolenatý pravidelně navštěvovat Jeseníky, kde práci botanika umně spojoval s ozdravným pobytem. Svými rozsáhlými vědeckými pracemi se obrovskou měrou zasloužil o prozkoumání přírody Hrubého Jeseníku, konkrétně jeho nejvyšších vrcholů. Dne 17. července 1864 však na chatě Ovčárna skonal. Existují dvě verze jeho úmrtí: buď trpěl nevyléčitelnou nemocí žaludku, nebo jej poblíž skalisek zasáhla mrtvice. Právě na Petrových kamenech mu o tři roky později vědecký spolek ze Šumperka zasadil pamětní desku, kterou však, neznámo kam, odvál čas. Kolenatého hrob lze dodnes spatřit na hřbitově v Malé Morávce, není však vyloučeno, že pomník nestojí nad původním hrobem, ale byl přemístěn v rámci úprav hřbitova ve 30. letech.

Bylo půl deváté ráno 27. února 1950, když hajný Josef Vývoda potkal na zasněžených stráních Vysoké hole dva muže v oblecích a polobotkách, kteří mu sdělili, že se poblíž zřítili s letadlem. Po počáteční nedůvěře nakonec Vývoda sjel na lyžích do Karlova, kde havárii ohlásil. Ukázalo se, že muži mluvili pravdu, jen pár desítek metrů od Petrových kamenů skutečně havarovalo letadlo typu Douglas DC letící z Ostravy do Prahy. Z jedenatřiceti lidí na palubě zemřeli tři členové posádky a dva pasažéři. Při záchranných akcích prokázali neuvěřitelnou houževnatost a profesionalitu členové místní horské služby, založené pouhé dva roky předtím na chatě Barborka, v čele s náčelníkem Václavem Mýšákem.

Jakkoliv i v dnešní době vám za návštěvu skalisek hrozí postih (naštěstí již nikoliv ve formě mučení a následného upálení, ale pouhé pokuty), cestou na Praděd nebo Vysokou holi rozhodně stojí za to se na chvíli zastavit a upřít zrak směrem k tomuto tajuplnému místu, které v mnoha ohledech zhmotňuje povahu Jeseníků – na jedné straně působí nehostinně, drsně a je spojeno s temnou minulostí, zároveň se však jedná o přírodní unikát, který k sobě svým neopakovatelným *geniem loci* a přirozeným půvabem odpradáвна přitahuje pozornost horalů i příchozích.

Zvonek jesenícký, endemit vyskytující se výlučně v nejbližším okolí Petrových kamenů. Foto: Václav Dvořák.

Matěj Matela (1992) pochází z Vrba pod Pradědem. V současnosti působí jako šéfredaktor jednoho pražského nakladatelství, překládá z jihoslovanských jazyků a publikuje literární recenze. Již několik let se aktivně zaměřuje na svůj rodný kraj, tedy oblasti Hrubého Jeseníku a Zlatohorska. Svůj zájem nejčastěji soustředí na výrazné regionální osobnosti, místní specifika a střípky kulturního dědictví původního německého obyvatelstva.

matejmatela@seznam.cz

Záhadný pokus o atentát na československé ministry aneb všechny stopy vedou do Krčmaně?

Lubomír Novotný

Tajenky, nerozluštěné hádanky, historické křížovky, to vždy oslovuje širší veřejnost. Odér záhadnosti, nejasnosti, nevyjasněnosti, spletnosti dává historii rozměr, jenž přitahuje. Jednou ze záhad moderních českých (československých) dějin byla a je i událost, která se odehrála v létě a na podzim roku 1947. Tato událost vešla do dějin pod mnoha názvy, přičemž nejznámějším se stalo pojmenování krčmaňská aféra či krabičkový atentát. O co se vlastně jednalo a jakou má tato prapodivná kauza spojitost se střední Moravou? Pojdme se na chvíli ponořit do horkého, suchého a dusného léta 1947.

Léto roku 1947

V historické paměti je léto roku 1947 spojeno především se dvěma událostmi. S odmítnutím účasti na pařížské konferenci, kde se měly projednávat otázky spojené s návrhem hospodářské pomoci Evropě, již zaštitil americký ministr zahraničí G. Marshall, a s katastrofálním suchem. Obě tyto události hrály ve veřejném prostoru významnou roli, i když ne stejně velkou. Zatímco československé „ne“ pařížské konferenci bylo bagatelizováno a bráno pouze jako zahraničněpolitický ústupek a nikoliv jako strategická křížovka, tak sucho a jeho dopad byl veřejně prezentován jako ukázka naplnění hesla „*v nouzi poznáš přítele*“. V kině byly promítány filmové týdeníky, v nichž byly ukazovány plně naložené vagony zrní posílané ze země, která pro velkou až drtivou část Čechů představovala nejen politického spojence, ale i záštitu, ochranu a vlastně i emocionálního partnera v mezinárodněpolitických vztazích. Patetická slova o spojenectví na věčné časy se zdála být naplňována v každodenní praxi. Čím halasnější bylo formování veřejného obrazu vztahu mezi Československem a Sovětským svazem, tím problémovější a dusivější byla

jeho skutečná forma, která se stále víc projevovala v zákulisí. Československo se ocitlo v pozdním létě roku 1947 v kritické situaci. Ta ovšem nebyla patrná na první pohled, občané nebyli přesně informováni, o mnohých skutečnostech se ani nehovořilo. Nepanovala ostrá cenzura, ale daleko více autocenzura a snaha utěšovat se a negativní záležitosti přehlížet. Formování veřejného obrazu skutečnosti a zákulisní realita se začaly rozcházet. V takovémto rozpoložení a nepřipravenosti byla československá veřejnost, komunistická i nekomunistická, od září 1947 vystavena různorodým politickým aférám, jež indikovaly konec košické fáze třetí republiky.

Záhadný pokus o atentát

Jednou z těchto afér byl tzv. krabičkový atentát, později nazvaný krčmaňská aféra. V září 1947 byl spáchán pokus o atentát na tři československé nekomunistické ministry. Byla to nebyvalá událost, jelikož akty individuálního teroru a vůbec fyzického napadání politiků nepatřily k české politické tradici. Byly zde sice atentáty spáchané na Aloise Rašína či Karla Kramáře, ale vcelku se jednalo o jev v českých (československých) poměrech nepřipadný. Když si lidé kupovali v následujících dnech deníky, dočetli se, že dne 9. září 1947 podala osoba (muž) na poštovním úřadě č. 3 v Ostrovní ulici v Praze 2 tři obdobné balíčky adresované náměstkovi předsedy vlády a předsedovi Československé strany národně socialistické Petru Zenklovi, ministru spravedlnosti za tutéž stranu Prokopu Drtinovi a bezpartijnímu ministru zahraničních věcí Janu Masarykovi. Dne 10. září pak byly balíčky zaslány národním socialistům doručeny na předsednictvo vlády Petru Zenklovi a na ministerstvo spravedlnosti Prokopu Drtinovi. Po zalarmování policie byl třetí balíček pro Masaryka zadržen

Prezident a premiér. Září 1946, kdy se ještě zdálo, že Československo osudu Rumunska, Bulharska nebo Polska unikne. Reprofoto z knihy Laštovička, Bohuslav. *Československý státník Klement Gottwald*. 2. vyd. Praha: Svět v obr., 1947. VKOL sign. II 631.404.

na poštovním úřadě č. 11 ve Střešovicích. Balíčky přebírali úředníci a poradci inkriminovaných politiků, přičemž jen shodou náhod nedošlo k výbuchu. Po převzetí krabiček bezpečnostními orgány provedl dne 11. září vojenský pyrotechnik kpt. Rudolf Gold analýzu. Z ní vyplývalo, že *„tako uzpůsobená nálož byla s to při uvedení v činnost usmrtit více lidí a demolovati místnost o výměře 120 m³“*. Vzrušená veřejnost všech politických konfesí si žádala urychlené zjištění pachatele. Všechny pobuřovalo především to, že adresátem záilky se stal všeobecně populární ministr Masaryk. V této fázi drželo opratě vyšetřování ve svých rukách ministerstvo vnitra vedené Václavem Noskem

(KSC). Nicméně byla vytvořena i vyšetřovací komise, v níž měly své zastoupení všechny strany české Národní fronty. Vyšetřování prověřovalo několik stop, ale žádná z nich nevedla k cíli. Postupně začala celá aféra ve veřejnosti utichat. Nahrazovaly ji zprávy ze Slovenska, kde se prý zformovalo „sprisahanie“ proti republice, do něhož měli být zapleteni i členové Demokratické strany. Slovenská politická scéna byla v rozvratu a zdálo se, že nějaký prazvláštní pražský pokus o atentát zůstane zajímavým leda tak pro historiky či amatérské záhadology následujících generací.

Obec Krčmaň na scéně

Zlomem ve vyšetřování se stal konec září 1947. Jako deus ex machina se u olomouckého krajského tajemníka národních socialistů Františka Kolavy objevil rolník z obce Krčmaň Ladislav Loveček. Ten tajemníkovi sdělil, že viděl fotografie krabiček ve *Svobodném slově* a že tyto krabičky prý již spatřil dříve u jednoho svého známého, krčmaňského truhláře Jana Kopky. Navíc přidal i další podrobnosti týkající se například zvláštních řečí, jež Kopka vedl. Ty se týkaly především toho, že v krabičkách budou umístěny výbušniny a jedna z nich bude adresována „*palestinskému židu Janovi*“. Na základě této informace bylo podáno poslancem národních socialistů za olomoucký volební kraj Vladimírem Krajínou trestní oznámení u olomouckého krajského soudu. Vyšetřování celého případu tedy vedlo na střední Moravu, do Olomouce a obce Krčmaň. Odtud získala kauza svůj název – krčmaňská aféra. Krajínovým krokem se celá investigace dostala do rukou justice, posledního to mocenského opěrného bodu nekomunistického tábora v Československu. Mezinárodní a celostátní krize, v jejichž kulisách vyšetřování probíhalo, se pak v plastické podobě vyjevila v olomouckém mikroklimatu. Olomoucký krajský státní zástupce pověřený vyšetřováním dr. František Doležel rozplétal celou kauzu, která vedla do řad krajského vedení KSC. Trestní spis celého případu je uložen v olomoucké pobočce Zemského archivu v Opavě a právě na jeho základě lze rekonstruovat průběh celé aféry, její personální obsazení, časovou souslednost

a provázanost s národními, státními a celoevropskými ději. Trestní spis obsahuje úkony prováděné pražskými orgány od samého počátku (první výslechy, znalecké posudky, prověřování apod.) a následné procesní úkony činěné dr. Doleželem a jeho spolupracovníky. V plastické formě tak před námi vystupují všechny vyšetřovací verze, postup jednotlivých orgánů, jejich opomenutí, úmyslné i neúmyslné chyby a nepřímě i snahy o ovlivnění celého vyšetřování. Celý trestní spis je tak jedinečným dokladem snahy o objektivní vyšetření celé události. Dr. Doležel, ač antikomunista, byl totiž v první řadě právník-profesionál, člověk, pro něhož odborná čest znamenala více než snaha případně přihrát body nekomunistickým stranám v politickém zápase. Navíc se nebál. Vlastnost to za třetí republiky u exponovaných osob nepříliš častá.

Krčmaňská aféra v sobě obsahovala dvě vyšetřovací linie. Jednu spojenou s pokusem o atentát a druhou týkající se tajných skladů zbraní, tzv. olomoucko-hodolanskou aféru. Zatímco vyšetřování související se zakázanými skladišti zbraní vedlo, jak se olomouckému krajskému státnímu zastupitelství zdálo, rychle ke zdárnému konci a důkazně stálo na pevných základech, tak v případě šetření podkauzy pokusu o atentát tomu tak zcela nebylo. Vyšetřování pokusu o atentát a kauzy nepovolených skladů zbraní bylo během druhé (listopad 1947 – leden 1948) a třetí (leden – únor 1948) fáze spojeno s otevřenou politickou krizí a se vzájemnými veřejnými atakami. Obě dvě aféry byly místně, časově a personálně propojeny (především osobou komunistického poslance Jury Sosnara-Honzáka), takže se dobově zdálo, že spolu souvisí. Do února 1948 se ale nepodařilo celou aféru došetřit. Nestihlo se naříditi ani hlavní jednání ve věci subkauzy tajných skladů zbraní, ač obžalobu již měl dr. Doležel nachystán.

vyšetřování po únoru

Únor 1948 přinesl revoluci především do života těch, kteří se podíleli, ať tím či oním způsobem, na trestním řízení vedeném dr. Doleželem v Olomouci. Jeho jméno bylo ostatně symbolem i pro KSČ. Během poúnorového vyšetřování byl

totiž založen spis „Dr. Doležel a spol.“ Smyslem poúnorového šetření bylo potrestat protivníky komunistů a pokusit se interpretovat celou kauzu jako konstrukci a provokaci národních socialistů proti KSČ. Otázkou zůstává, zdali cílem tohoto vyšetřování byla i snaha zjistit skutečnost, odhalit pachatele a osvětlit tzv. krčmaňskou aféru. Treba pro foro interno, padni komu padni. Zásadní studii vedoucí

Věstník kriminální služby z 15. září 1947. V něm jsou shrnuty první údaje o pokusu o atentát na tři nekomunistické ministry. ZA Opava, pobočka Olomouc, fond Krčmaň.

k osvětlení peripetií hlavních aktérů celého případu je práce historika Prokopa Tomka z roku 2001. Ten v jedné větě shrnul osud tří hlavních obviněných – Františka Doležela, Ladislava Lovečka a tajemníka Kolavy do těchto slov: „Věznění bez soudu – mučení – zkonstruovaná obvinění – konečné nespravedlivé odsouzení – tresty – ztráta cti, práce, zdraví i života – rehabilitace (1968/69) – derehabilitace (1975)...“ Komunistická moc byla nemilosrdná a msta

obsahovala všechny tváře, jimiž se vyznačovala stalinistická justice. Jména Doležel, Loveček a Kolava se stala jedněmi z mnoha symbolů poučnorové zvůle, ale lze na jejich osudu demonstrovat i proměny komunistického režimu a jeho různé fáze. Ani tohle by se nemělo přehlížet.

Pachatel neznámý, zapomeňte?

Nicméně „předúnorové“ ani „komunistické“ vyšetřování se nedobralo toho, kdo skutečně stál za pokusem o atentát. Podezření silně směřuje k poslanci Sosnarovi a jeho oломoucké partě. Jisté a nezpochybnitelně to dodnes nevíme. Záhada zůstává. I proto se Vědecká knihovna v Olomouci v loňském roce rozhodla, že se opětovně pokusí na celou aféru podívat, analyzovat ji v co nejširším možném kontextu, tedy nejen regionálním, státním, ale i evropském. Výsledkem této snahy je kniha „Křčmaňská aféra“ s podtitulem „Tajemný pokus o atentát na československé ministry“. Smyslem a cílem této práce primárně nebylo zjistit pachatele a dovršit tak práci započatou bezpečností a justici v září 1947, nýbrž na základě analýzy trestního spisu osvětlit hlavní hypotézy, nadněst hypotézy nové, přehledně vykreslit dobový kontext, začlenit aféru do mozaiky dalších kauz podzimu a zimy 1947–1948 v ČSR. Na základě novínového fondu VKOL (regionálních i celostátních periodik) jsme se snažili rozklíčovat informovanost veřejnosti o celé aféře, přístup jednotlivých stran Národní fronty k této kauze, určit jaký vliv měla tato kauza na strategii a aktivitu všech českých politických stran. V neposlední řadě bylo cílem postihnout i instrumentalizaci trestního práva v období třetí republiky. I takovýto přístup může nakonec vést ke zjištěním, která přinesou více než předem stanovená verze, pro niž tvrdošjně hledáme pramennou oporu.

Zdali se historikům VKOL podařilo vnést do celé kauzy více světla, se můžete přesvědčit na výstavě věnované celé aféře, jejíž vernisáž proběhne 7. září 2017 v Galerii Biblio v budově VKOL na Bezručově ulici č. 2, a především zakoupením inkriminované knihy, jež bude již na této akci k dispozici.

Svobodné slovo z 12. září 1947. Titulnímu listu vévodily zprávy o atentátu. VKOL sign. III 99.908/ P.

Velký Kosíř a mýtus o jeho sopečném původu

Antonín Přichystal

Včelší Hanáci jož na horo nehledijó jak na škodo, odělanó ancekrestem, ale jak na tvrdé a ostré kosiř; o které se každé rarach porěže, přes které se peklo jož nedostane na rovino, Je im pečető, že Haná zostane Hanó až do skonání světa...

O. Přikryl, 1928

Velký Kosíř (441,9 m n. m.) tak nápadně vstupuje do roviny Hané, že získal celou řadu přirovnání, obvykle je označován za hlídače či strážce Hané, nejvyšší hanáckou horu nebo horu Josefa Mánesa a Petra Bezruče. Díky pověstem a bájím je někdy srovnáván s českým Blaníkem nebo dokonce řeckým Olympem. Viditelnost Velkého Kosíře z velké části střední a severní Moravy vedla některé naše badatele k názoru, že jej lze velmi pravděpodobně ztotožnit s místem Orkynios drymos na slavné mapě alexandrijského astronoma a zeměpisce Klaudia Ptolemaia z poloviny 2. století našeho letopočtu. Velký Kosíř by tak patřil spolu s Pavlovskými vrchy (zřejmě Luna silva) a Hostýnem (patrně Karrodunon) mezi tři nejvýznamnější moravské orientační body, o nichž je zmínka již ve starověku. Každopádně je „Kossvr m.“ i s vyznačením vinohradů na jižním svahu na mapě J. A. Komenského z roku 1627, přičemž na celé mapě je takto jménem označených vrcholů pouze deset, což opět dokládá jeho významnou orientační funkci.

Z toho důvodu celá řada místních mudrlantů považovala za potřebné vysvětlit vznik a pozici této hanácké „hory“ v rovině Hornomoravského úvalu. Za klasické dnes můžeme považovat literární zpracování O. Přikrylem z roku 1928, které je později zmiňováno v mnoha dalších novinových článcích či povídkách. Vznik Velkého Kosíře je tímto hanáckým básníkem vysvětlován jako důsledek boje mezi nejlepšími lidmi na světě, Hanáky, s jejich králem Ječmínkem na jedné straně a náčelníkem pekelných sil

Pradědem s jeho rarachy na straně druhé. Ti chtěli zavalit Hanou horami a skalami, což se jim už na západ od Prostějova podařilo. V boji za uchránění hanácké roviny pomáhali Ječmínkovi také kovář a sedlák, kteří na nabroušeném kosiři řezali slámu a foukali ji pomocí kovářského měchu čertům do obličeje. Když už bylo na závěr boje jasné, že zlé síly neuspějí, vztekly čerty po nich jeden obrovitý balvan hodil, ten dopadl mezi Romži a Blatu, rozpleskl se a vytvořil dnešní Velký Kosíř.

O tom, že Velký Kosíř je pro Hanáky skutečně „nebe-tyčná“ hora, svědčí další pohádka, podle které na něm spočívá hanácké nebe. Pánbůh s anděly prý sedí na vrcholu Kosíře, namáčí „šeške“ v másle a kutálí je po svahu dolů, přičemž se ony obalují tvarohem, až padnou dole ležícímu Hanákovi rovnou do úst. Ten je pak zapíjí podmáslím z blízkého rybníka.

Ale jak to bylo se vznikem Velkého Kosíře skutečně? Je něco pravdy na tom, že se jedná o pradávnoú sopku? K této představě zřejmě svádí jeho výrazný tvar, jde ale pouze o naprosto nepodložený mýtus. Ten se skutečně občas objevuje mezi obyvateli vesnic pod Kosířem i když byl již mnohokrát vyvrácen. Mohou vůbec geologové spolehlivě odlišit, zda některý kopec byl v dávné minulosti sopkou?

Každý vulkán, ať už podmořský nebo ležící na kontinentu, produkuje sopečné horniny, kterými mohou být jednak lávy, jednak tzv. pyroklastika (úločkovité sopečné horniny). Lávy jsou projevem klidnější etapy vývoje sopky, naopak pyroklastika vznikají při výbuších, kdy jsou části lávy vyvrhovány do prostoru nad sopkou, při cestě nahoru i dolů se prudce ochlazují a na zem dopadají již jako pevné nebo někdy ještě částečně plastické částice. Podle jejich velikosti je pak dělíme od největších vulkanických bloků a balvanů, přes sopečné pumy, lapilli, vulkanický písek až

po nejjemnější popel. Charakteristickým rysem pro ně bývá velké proplynění, to znamená velké množství pórů.

Jaké horniny tvoří Velký Kosíř? To ukazují geologické mapy, které vydává Česká geologická služba v Praze. Celá Česká republika je pokryta geologickými mapami v měřítku 1 : 50 000, Velký Kosíř leží na dvou mapových listech tohoto měřítká. Jeho jižní svahy jsou na listu 24-24 Prostějov, převážná část je ale situována na listu 24-22 Olomouc. Muzeum Prostějovska v Prostějově vydalo v roce 2009 jako přílohu k souhrnnému článku autora tohoto příspěvku geologickou mapu Velkého Kosíře dokonce v měřítku 1 : 25 000. Ze všech zmíněných geologických map je zřejmé, že na geologické skladbě Velkého Kosíře se podílejí výhradně usazené horniny. V naprosté převaze jsou to sedimenty vzniklé v moři na konci prvohor, v období spodního karbonu, zhruba před 359 až 323 miliony let. Tyto horniny jsou dobře vidět třeba ve starých lomech na Malém Kosíři – Příhoně nad Slatinicemi. Jedná se o úlomkovité

sedimenty charakteru slepenců (v době vzniku šterky) nebo droby (v době vzniku písky). Do spodnokarbonského moře tyto úlomky přinášely řeky od západu, kde v té době existovalo vysoké pohoří. Droby tvoří i vrcholovou část Velkého Kosíře. Poněkud jiný charakter má západní část Velkého Kosíře s dílčím vrcholem označovaným Sýkorník (413,5 m n. m.) a rovněž svahy ke Stařechovicím, Služínu a Čechám pod Kosířem. Zde jsou sedimenty jemnější, jedná se o střídání břidlic s jemně zrnitými drobami a prachovci. Usazeniny jiného charakteru a jiného stáří pak lze nalézt na východním okraji Velkého Kosíře mezi Čelechovicemi na Hané a Slatinicemi. Jsou to především vápence, ale též i břidlice a slepence devonského stáří (před 419 až 359 miliony let), opět mořského původu. Dno devonského moře tvořily v těchto místech ještě starší horniny charakteru žul staré více než půl miliardy let, které vystupují již za hranicí Velkého Kosíře mezi Kaplí a Třebčínem. V tomto případě se sice jedná o vyvřeliny, ale utužené několik kilometrů pod

Letecký pohled na Velký Kosíř v roce 1998. V popředí obec Třebčín, za ní Lípy, na svahu Velkého Kosíře vesnice Slatinky a zcela vpravo pod Malým Kosířem lázně Slatinice. Foto: M. Přichystal.

tehdejším povrchem a v žádném případě se nepodílejí na výrazném tvaru Kosíře.

Proč je ale Velký Kosíř tak nápadný morfologicky, zejména když jej pozorujeme od jihu nebo jihozápadu (třeba od Prostějova)? Souvisí to s tím, že po jeho jihozápadním okraji probíhá jedna z nejdůležitějších poruch (zlomů) v zemské kůře v celém Českém masivu. Označuje se jako konicko-nectavský zlom a je součástí obrovské poruchy, která pokračuje přes Polábí k Drážďanům (labské zlomové pásmo) a přes Německo až k Severnímu moři a do Atlantického oceánu. Tato představa, na první pohled působící až fantasticky, byla v nedávné době podpořena originálním způsobem. Koncem roku 2004, konkrétně 26. prosince, došlo k obrovskému podmořskému zemětřesení u ostrova Sumatra v Indonésii v důsledku podsunutí indické desky pod euroasijskou. Vznikla obrovská vlna tsunami, která následně zpusťovala pobřeží Indonésie, Srí Lanky, Thajska a Indie a zůstalo po ní přes 200 000 mrtvých včetně několika našich spoluobčanů, kteří ve zmíněné oblasti trávili dovolenou. V lázních Slatinice, ležících na východním svahu Velkého Kosíře, sledují průběžně hydrogeologové chování hladiny podzemní vody ve vrtech, z nichž je jímána pro lázeňské účely. Přístroje registrují pravidelné kolísání hladiny podzemní vody v důsledku slapových sil Měsíce a Slunce; 26. 12. 2004 však zaznamenaly naprosto neobvyklé rozkmitání této hladiny, což bylo interpretováno právě jako reakce na zemětřesení v Indickém oceánu. Víme, že zemětřesné vlny se přednostně šíří podél poruch v zemské kůře a v tomto případě zřejmě využily tzv. riftový systém v oceánech a na něj navazující příčné (transformní) labské zlomové pásmo. Opět to ukazuje na neobyčejný význam tohoto zlomového pásma v zemské kůře, které můžeme sledovat také na jihozápadním svahu Velkého Kosíře. Systém poruch (zlomů) tohoto směru (severozápad-jihovýchod) je v Hornomoravském úvalu stále funkční, jak naznačují pozorování některých dlouhověkých obyvatel zdejších obcí a potvrzují je i geodetická měření, podle kterých na zmíněných zlomech v zemské kůře dochází k vertikálním pohybům kolem 0,5 cm za rok.

Starý lom zvaný Velká Řehulkova skála na Malém Kosíři (část Příhon) nad Slatinicemi. Těžily se v něm charakteristické horniny pro tuto část Kosíře – droby spodnokarbonského stáří.
Foto: A. Přichystal; stav v roce 1972.

Na základě geologických faktů můžeme tedy konstatovat, že Velký Kosíř nikdy sopkou nebyl a jeho nápadný tvar souvisí s pozicí u velmi významné poruchy v zemské kůře. Protože se na jeho skladbě podílejí výhradně mořské sedimenty z období prvohor (v naprosté převaze ze spodního karbonu, podstatně méně z devonu), je zajímavé se podívat, kde se v té době skutečně sopky nacházely. V devonu byly nejbližší podmořské vulkány u Ptení a Konice na Dražanské vrchovině nebo v Nížkém Jeseníku mezi Šternberkem, Moravským Berounem a Horním Benešovem. Je ovšem nutné si uvědomit, že tyto podmořské sopky jsou o nějakých 20–30 milionů let starší než horniny převládající na Kosíři. Během spodního karbonu pak vznikly obrovské kontinentální vulkány na severním okraji nebo uvnitř Českého masivu, tehdejší řeky je rozrušovaly a v podobě valounů je přinášely i do moře, v němž se usazovaly horniny, které byly později při horotvorných procesech vyzdvíženy a vytvořily Dražanskou vrchovinu, Nížký Jeseník, Velký Kosíř. Takže to jsou pak jediné ukázky sopečných hornin, které lze na Velkém Kosíři nalézt – oblázky či valouny ve slepencích přinesené tehdejšími vodními toky z velké dálky.

Použitá literatura:

PŘICHYSTAL, A.: Geologie Velkého Kosíře a jeho nejbližšího okolí. *Přírodovědné studie Muzea Prostějovska 10–11*, 105–134. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 2009.

PŘIKRYL, O.: *Pod Kosířem: obrázky z Hané*. Olomouc: R. Promberger, 1928.

ŘEHÁK, S. a KVĚT, E.: Prolemaiova Velká Germánie stále záhadou. *Pravěk: časopis moravských a slezských archeologů. Nová řada*. Roč. 3/1993, s. 177–191.

VYSKOČIL, P. a ZEMAN, A.: Problematika a dosavadní výsledky studia recentních pohybů zemského

povrchu na styku Českého masívu a Karpat. *Časopis pro mineralogii a geologii*. Roč. 25/1980, č. 4, s. 389–407.

Antonín Přichystal se narodil v polovině minulého století pod Velkým Kosířem. Nyní působí na Ústavu geologických věd PřF MU v Brně. Specializuje se na regionální geologii, vulkanismus a využívání kamenných surovin v pravěku. Dlouhodobě pracoval v Mongolsku, Nikaragui a Rakousku.

prichy@sci.muni.cz

Nápadný jihozápadní svah Velkého Kosíře při pohledu od devonských vápenců nad Čelechovicemi na Hané. Olejomalba S. Horkého z roku 1989.

Mýtus hladových bouří v Prostějově v roce 1917

Pavel Marek

Troufám si tvrdit, že v historiografii týkající se moderních dějin města Prostějova není frekventovanější téma než tzv. hladové bouře dělnic konfekčních závodů ve dnech 25. a 26. dubna 1917, které skončily tragédií v podobě střelby vojska do demonstrujícího davu. Tato pozornost je zasloužená, neboť události v Prostějově, o nichž bude dále řeč, jsou snad největším protiválečným protestem civilního obyvatelstva v českých zemích v roce 1917. Elitám habsburské monarchie signalizovaly stav v zázemí a vyzývaly k rychlé likvidaci války a uzavření míru. Po válce se v Prostějově uskutečňovaly pietní akty, které padlé uctívaly jako oběti 1. světové války a rakouského politického systému. V období komunistické totality se tento původní ráz akce změnil a uslechtilou myšlenku rozmělnoval nový politicko-ideologický nádech a podtext. A nejen to. Zatímco historické zkoumání událostí směřovalo v letech první republiky k objektivnímu poznání minulosti, marxistická historiografie, která ovládla po komunistickém puči z roku 1948 pole vědy, vytvořila z prostějovských bouří mýtus, v jehož rámci byl také prostor pro zkreslení a manipulaci s fakty. Pohled na události prizmatem historického materialismu přisoudil odpovědnost za tragédii vykořisťovatelskému kapitalistickému systému.

V dubnu letošního roku uplynulo sto let od prostějovských protiválečných tragických bouří lidu. Pokusme se na ně podívat s tímto časovým odstupem, svobodně, bez ideologických zábran a limitů, učiníme krok k přeměně mýtu v reálnou událost moderních českých dějin.

Zdá se, že impulzem, který poměry v Prostějově rozmýchal a stál na počátku celé kauzy, byly ve státě řízeném a přidělovém hospodářství tzv. přídávkové chlebové lístky. Jejich vlastníci mohli dostat zvýšený příděl mouky, z níž se doma pekl chléb. Nárok na lístky měla kategorie těžce pracujících dělníků, tedy té části pracujících, kteří byli zaměstnání v těžkém průmyslu a v převážně strojírenských

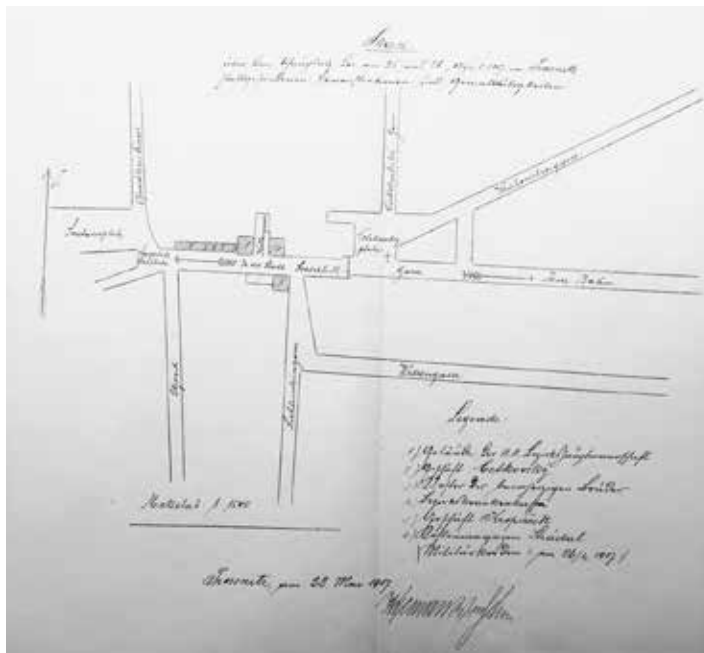
závodech zapojených do válečné výroby. Firmy působící v oblasti konfekční výroby do této kategorie zařazeny nebyly, což v místních poměrech, kdy výroba oděvů tvořila páteř průmyslu a za války byla postavena na práci žen, reprezentovalo velmi citlivý problém. Vzhledem k tomu, že v roce 1917 se hospodářský stav habsburské říše blížil bodu naprostého vyčerpání a monarchie prožívala všestrannou a hlubokou krizi, jejímž projevem byly rostoucí poruchy v zásobování jak potravinami, tak spotřebním zbožím, rostl v lidech neklid a strach z budoucnosti. Žili v nedostatku, a protože je nikdo o situaci v zásobování neinformoval, měli obavy, že jejich životní poměry se budou dále zhoršovat, že nastane hlad.

Za této situace 25. dubna 1917 v dopoledních hodinách dělnice z oděvní firmy Ballek přerušily práci a v průvodu se vydaly na radnici, kde zasedala městská chlebová komise přidělující přídávkové lístky na pokyn okresního hejtmanství. Tento správní orgán rozhodoval o tom, kdo pracuje v těžkém průmyslu a ve válečné výrobě a má na poukázku nárok - výrobu oděvů do této kategorie nezařadil. Neinformované ženy žádaly o vydání lístků. Komise jim je nedala, neboť by tím porušila předpisy. Poradila jim však, aby problém řešily s kompetentním okresním hejtmanem JUDr. Josefem Wiererem. Členky delegace prý odpověď vyhodnotily jako výmluvu, ale nakonec se rozhodly postupovat podle rady chlebové komise a vyvolat jednání s okresním hejtmanem.

Kolem poledne ženy nejprve posílily své vlastní řady o dělnice z dalších oděvních firem J. Mandl a J. Wolf & R. Stern a spol. Protože chtěly sestavit reprezentativní deputaci pro jednání s okresním hejtmanem, rozhodly se o situaci informovat také muže tvořící jádro zaměstnanců tří nejvýznamnějších a největších místních strojírenských podniků – F. Wichterle, F. J. Kovářik a obuvnické fy Wolf & Franze.

Rozdělily se na několik skupin s cílem získat pro svůj záměr dělníky z těchto a dalších závodů. Své příznivce z odpolední směny chtěly přivést do Svatoplukovy ulice, k budově okresního hejtmanství. Vše směřovalo k přípravě jednání s okresním hejtmanem. Argumenty delegátů měl podpořit shromážděný dav asi 6 000 až 8 000 lidí.

Policejní jednotka o síle 22 mužů, hlídající úřad, vpusťla do budovy kolem 18. hodiny pouze dvanáctičlennou delegaci šesti mužů a šesti žen. O čem se přesně jednalo, dokumenty mlčí, dá se však předpokládat, že na programu byly jak přídávkové listky, tak především problematika zásobování obyvatelstva. Hejtman Wierer vystavený tlaku delegátů i demonstrantů pravděpodobně lavíroval. Po hodině vyjednávání, kolem 19. hodiny, nastala krize. Do oken hejtmanství začaly z davu před budovou létat kameny, přičemž několik z nich rozbilo skla také v úřadovně, kde se jednalo. Hejtman Wierer zareagoval prudce, diskusi ihned ukončil a odložil na příští den a současně vydal pokyn, aby

úředníci Studnář a Tlach demonstranty uklidnili a policejní jednotka je z blízkosti budovy hejtmanství vytlačila jinam. Rozkaz byl splněn; policisté konali svou práci, když vyzývali jednotlivce, aby prostor opustili, a pokud se setkali s neposlušností nebo odporem, jednání zaprotokolovali a podali 112 trestních oznámení pro nepovolené shromáždování a neuposlechnutí výzvy k rozchodu. Mnohým přitížilo obvinění z házení kamenů do oken budovy hejtmanství a ze zranění policistů. V dalších týdnech bylo 55 demonstrantů Krajským soudem v Olomouci odsouzeno.

Wiererova opatření po útoku na budovu hejtmanství měla kontraproduktivní dopady. Účastníci demonstrace inkriminovaný prostor sice opustili, avšak část z nich v protestech pokračovala a vydala se na „tažení“ večerním městem. Mnohem kontroverznější rozhodnutí však okresní hejtman Wierer učinil, když v zájmu zajištění klidu a pořádku do města telefonicky povolal vojenskou jednotku z olomoucké posádky. Vojenské orgány poslaly v noci do Prostějova jednotku o síle 96 mužů.

25. duben končil vlastně až ve 3 hodiny ráno následujícího dne, kdy se demonstranti definitivně rozešli. Kritický 26. duben započal ve zdánlivém poklidu. Asi kolem 8. hodiny se před budovou okresního hejtmanství vytvářely hloučky žen, jež si prý přišly pro odpověď slíbenou předchozího dne delegaci. Protože s nimi nechtěl nikdo mluvit, zvolily stejný postup jako předchozího dne. Vydaly se k továrnám, pronikly do nich a vynutily si zahájení stávk. Dělnictvo postupně opouštělo závody. Část se vydala domů, část chtěla projít do centra města, část mířila k hejtmanství. Když hejtman Wierer obdržel zprávy o tomto dění, pověřil komisaře Studnáře, aby vojáky z olomouckého pěšího pluku rozmístil v továrnách, a tím zajistil jejich nerušený chod. Studnář se úkolu ujal, nicméně při cestě ulicemi města došel k závěru,

Situací náčrt míst, kde se 25. a 26. dubna 1917 odehrály demonstrace pro potřeby soudu. Zemský archiv Opava, pob. Olomouc, fond Krajský soud Olomouc, sig. Vr 603/17. Reprodukce: autor příspěvku.

že jednotka je nepočtená, a proto obsazení výrobních podniků nesplní sledovaný záměr. Myslel si, že efektivnější bude nasadit vojáky k obraně budovy hejtmanství, a to tak, že vytvoří několik zábranných kordonů v ulicích směřujících k budově úřadu. To také provedl. Nejcitlivějším místem byla Svatoplukova ulice, která tvořila páteřní komunikaci pro průchod městem. Studnář tedy vojáky rozestavil v jejím nejužším místě. Protože zatarasil také silnici ve směru od Vrahovic, lidé z průmyslové čtvrti neměli možnost projít do středu města, resp. k budově hejtmanství, a zastavili se tak před vojenským kordonom.

Kritická chvíle nastala kolem půl dvanácté. V prostoru oddělujícím vojenskou jednotku od protestujícího davu panoval křik a zmatek. Někteří jedinci vojáky vyzývali ke střelbě, jiní je před použitím zbraní varovali. Došlo k tahanicím o pušky, když se demonstranti pokoušeli vojáky odzbrojit. Vzduchem měly údajně létat kameny. Komisař Studnář ustoupil za kordon a hlavním aktérem dalšího dění se stal hejtman Zapletal, velící vojenské jednotce. Kordonu 50 vojáků stojících ve dvou řadách vydal povel nasadit bodáky a zazněla polnice vyhlášující přípravu ke střelbě. Ještě dříve než její zvuk dozněl a mohl být vydán ústní povel ke střelbě, vojáci začali do demonstrantů střílet. Na dlažbě ulice se ocitlo 12 mrtvých a 38 těžce raněných. Počet obětí na životě se rychle rozrostl na 23, z toho bylo 10 žen a jeden třináctiletý školák. Zde je nutno poznamenat, že vojenskou jednotku tvořili většinou osmnáctiletí odvedenci, kteří teprve tři týdny procházeli výcvikem a nebyli na zásah tohoto druhu připraveni.

Dubnové demonstrace v Prostějově v roce 1917 jsme nově přezkoumali. Zjistili jsme, že jejich faktografie je v základních rysech jasná a neměnná. Současně jsme však ve starší literatuře narazili na některá tvrzení a hodnocení, která je třeba korigovat a události tak demýtizovat.

Skutečnost, že válka narušila zásobování obyvatelstva, je nesporná. Příděly potravin pro širší vrstvy obyvatelstva v zázemí se pohybovaly na hranici existenčního minima. Tento stav panoval v celé zemi, Prostějov nebyl výjimkou. Avšak paušální tvrzení, že v lokalitě plošně panoval hlad,

Detail památníku obětem protiválečné demonstrace z 26. dubna 1917 – dílo „Jeden z nás“ ak. sochaře Jana Tríska, 1938. Foto: autor příspěvku.

jsou přehnaná. Pojem „hladové demonstrace“ nelze chápat zcela prvoplánově. Spíše odráží skutečnost, že obyvatelstvo bylo dlouhodobě frustrováno nedostatkem potravin a spotřebního zboží. V předválečném období prostějovský průmysl prosperoval, příjmy dělnických rodin byly nadprůměrné a tomu odpovídal i jejich vyšší životní standard. To se v důsledku války drasticky změnilo. Situaci komplikovala činnost překupníků a obchodníků těžících ze situace. Velké procento demonstrujících žen tvořily ty, jejichž manžel byl povolán do armády a ony tak nesly všechnu tíhu starostí o rodinu samy.

Vznik demonstrací je odůvodňován faktorem hladu dělnictva. Válečné zápisky starosty města Ondřeje Příkryla, s nimiž marxistická historiografie nepracovala, ukazují, že situace ohledně zásobování Prostějova potravinami byla ve srovnání s jinými městy lehce nadprůměrná, a to zřejmě díky existenci dvou dalších, neoficiálních paralelních zásobovacích systémů vytvořených na jedné straně městskou samosprávou a na druhé straně místní organizací sociálnědemokratické strany. Socialisté využívali družstvo Dělnický mlýn (později Svěpomoc). Zatímco starostou vedená organizace usilovala o vyrovnávání výkyvů v dodávkách

garantovaných státém a těžila přitom z Příkrylova postavení v zemských orgánech a výborech, z jeho kontaktů a přátelských styků jakožto dlouholetého a významného poslance Moravského zemského sněmu, Dělnický mlýn pomáhal dodávkami mouky příslušníkům sociální demokracie.

Kauza přídatkových lístků byla vyvolána v podstatě uměle a lidé, kteří problém rozvířili, si toho byli plně vědomi. Impulzy k jednání žen s úřady vyšly ze dvou okruhů. Prvními inspirátory byli němečtí nacionalisté náležející k místní politické opozici, která v dlouhodobějším časovém horizontu zpochybňovala kompetentnost českého obecního výboru spravovat město. Politické poměry panující v říši v letech války tyto kruhy aktivizovaly a němečtí nacionalisté opakovaně navrhovali prostějovskou samosprávu suspendovat a ve městě nastolit výjimečný stav. Nepokoje mezi obyvatelstvem města nabízely šanci toto opatření realizovat. Druhým inspirátorem chování a jednání žen byly někteří místní radikálně naladěni sociální demokraté. Je prokázáno, že dubnová demonstrační akce žen byla s těmito kruhy konzultována a jimi schválena a že některé aktivistky strhující ženy k akci byly za svou agitační práci odměňovány ze zmíněného zásobovacího systému Dělnického mlýna. Pokud akceptujeme interpretaci, že každá historická událost je výsledkem působení ne pouze jednoho podnětu, ale komplexu vlivů a faktorů, potom agitace s politickým podtextem a cílem sehrála v prostějovských bouřích ne-li přímo hlavní, tak nepochybně jednu z klíčových rolí. Nezodpovězená zůstává otázka motivace postojů sociálních demokratů, kterým masové vystoupení dělnictva vyhovovalo. Domníváme se však, že je vysvětlitelná jejich doktrínou třídního vidění světa. Tento přístup identifikujeme v politice strany v dlouhodobějším časovém měřítku.

Ještě nám zbývá problematika související se střelbou vojáků do demonstrujícího davu. Marxistická historiografie ho interpretuje jako udělení výstražné lekce. Měla být varováním městu proslulému svou „revoluční minulostí“ a zároveň poselstvím českým zemím, pokud by chtěly obdobným počínáním destabilizovat situaci v zázemí v době, kdy je stát ve válce. Střelba měla obyvatele českých zemí

zastrašit. Archivní materiály, které se k událostem dochovaly, nic podobného ani nenaznačují. Vojenská jednotka vyslaná do Prostějova takový úkol nedostala. Drastické řešení situace bylo výsledkem série větších či menších pochybení, kterých se dopustili všichni zainteresovaní. Události se jim vymkly z rukou a skončily tak, jak nikdo nečekal.

Máme-li určit hlavního viníka dubnového masakru v Prostějově v roce 1917, budeme ho hledat mezi jednotlivci, mezi těmi, kteří nesli za zajištění pořádku ve městě politickou odpovědnost. V širším pohledu pak vina padá na hlavu těch, kteří rozpoutali 1. světovou válku. Důsledky jejich činu odnesli nevinní lidé.

Pavel Marek (*1949) je emeritním profesorem katedry historie Filozofické fakulty UP v Olomouci. Zabývá se českými dějinami 19. a 20. století.

marekpa@centrum.cz

Původní památník obětem sochaře Václava Becka z r. 1918 dnes chátrá na prostějovském hřbitově. Foto: autor příspěvku.

Olomouc – novodobá mystická křižovatka

Hanussen, Ulmer a Spunda / magie, film a literatura

Martin Jiroušek

„(...) v Olomouci (...) v této zemi je dosti obvyklé vidět lidi, kteří zemřeli před nějakou dobou, jak se účastní slavnosti a sedí u stolu s osobami, které je znaly, aniž by cokoli řekli, ale kývají na jednoho ze shromážděných a ten nepochybně zemře po několika dnech. Tato skutečnost byla potvrzena několika osobami (...) radili se s Římem, o této neobyčejné skutečnosti, ale nedostali žádnou odpověď, protože to všichni prostě považovali za víze nebo lidové báchorky.“ (Dom Calmet: *Pojednání o upírech*, 1746)

„Viděl jsem jednou v kinu kus, kde se vyskytuje také taková bláznivá věc –.“ (Franz Spunda: *Bílý a žlutý papež. Magický román*, 1923)

Může mít upír hysterie původ na Moravě v olomoucké arcidiecézi? Jak s tím souvisí hollywoodský film? Proč se jeden z kořenů magických románů nachází právě v Olomouci? Kde se prolíná výplod fantazie s davovou sugescí?

Naším tématem, o němž pojednáme níže, bude konkrétní literatura, film a magie ve vztahu k Olomouci v první polovině 20. století, přesto považuji v úvodu za nutné odvolat se na dobu o více jak tři staletí dříve, popřípadě o něco dále. Francouzský benediktinský mnich Calmet, považovaný za učeného duchovního a kapacitu v otázce zkoumání nadpřirozených jevů, mimo jiné upírů povahy, ve svém díle odkazuje na historické události spjaté s Olomouckem. Odvolává se na svého předchůdce Karla Ferdinanda Schertze (znám také jako de Schertz nebo von Schertz). Tento biskupský právník vydal v Olomouci v roce 1704 anebo 1706 latinsky psané pojednání o nemrtvých *Magia posthuma*, což lze přeložit jako Posmrtná magie. Nikoliv proto, aby strašil bázlivce děsivými zkazkami o tom, jak v okolí hanácké metropole vstávají umrlci

z hrobů, na což údajně existovaly důkazy, ale aby se zamyslel, zda je vůbec možné, že by existovaly temné síly vládnoucí schopnostmi přisuzovanými pouze Bohu. O tom, že nemrtví vstávají z hrobů, jak se alespoň očití svědkové na Moravě domnívali, se rozšířily zvěsti po celém západním světě. Upíří a nemrtví ovládli střední Moravu a okolí daleko dříve, než Bram Stoker učinil po beletristické stránce centrem upírů Transylvánii či jeho kolega Sheridan le Fanu Sedmíhradsko. Záslouhou učených duchovních se tato „mediální epidemie“ rozšířila, ovšem prvoplánově nesloužila k pobavení.

Hanussen, Ulmer, Spunda, to jsou tři osobnosti z počátku 20. století, v jejichž díle se také takové nadpřirozené úkazy zřetelně projeví. Tři charaktery spjaté se zdejšími krajem a expandující do celosvětového povědomí. Konkrétně s pomocí filmu, literatury či eskamotáže, potažmo magie, zkrátka iluze. Je možné, že z „calmetovské“ historie svého kraje – ať vědomě či nevědomky – opravdu něco „pochytili“?

Ve své knize *Černý bod. Historie hororu v českých zemích* (Protimluv, 2015) se zabývám tradicí poetiky hrůzy, která u nás stejně jako v západní Evropě zřetelně sahá do období preromantismu. Mnohdy má své kořeny zasazené ještě daleko hlouběji, minimálně až do středověku. Vedle Calmeta nebo Schertze tato oblast souvisí například s uměním kronikářů, kteří často vycházeli z neověřených nebo neověřitelných pramenů, přesto popsali jedinečné obrazy. S touto oblastí hrůzy souvisí například záznamy o takzvaných démonických či vampyristických jevech, které se směle vyrovnají moderním filmovým hororům typu *Vymítač ďábla* (The Exorcist, 1973). Protože se věnuji zejména oblasti hororu v umělecké sféře, nepovažuji za podstatné ověřovat, do jaké míry se uvedená kronikářská fakta shodují se

skutečnosti, naopak jsem rád upozornil na jejich přesah a učinil z nich přímé předchůdce současné moderní prózy, kinematografie nebo právě multimediálního umění.

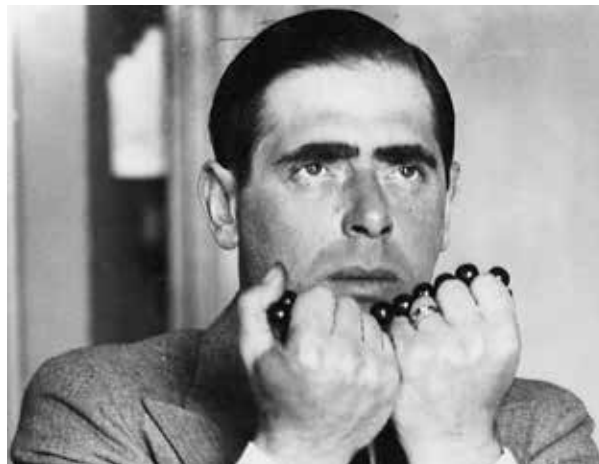
Také v tomto směru považuji za klíčové osobnosti moderní kronikáře lidské duše, jasnovidce známého pod pseudonymem **Jan Erik Hanussen**, filmového režiséra **Edgara G. Ulmera** a spisovatele **Franze Spunda**. Poslední dva jmenovaní jsou olomouckými rodáky, Hanussen je s městem spjat jen o něco méně. Publikoval v Olomouci dvě své rané knihy z oblasti varietního umění. Ulmer proslul jako klasik nízkorozpočtového filmu a Spunda vstoupil do vod populární odnože okultní beletrie, takzvaných magických románů. Na první pohled každá z těchto tří dobových ikon ovládá jinou oblast umění, při bližším ohledání však zjistíme, že se jejich zájmy až pozoruhodně kříží a doplňují. Zejména v oblasti vytváření vědomých iluzí, které nemají daleko k údajným jevům zaznamenaným Calmetem nebo Schertzem. Existuje schopnost, jak vyvolat z hrobů mrtvé? Jsme ovládáni neznámými silami? Žijí lidé, kteří dokáží předpovídat budoucnost? Ano, a to především v oblasti sugesce.

Jan Erik Hanussen – jasnovidce

V roce 1930 litoměřický soud prohlásil, že Erik Jan Hanussen není podvodník, nýbrž že ovládá nadpřirozené schopnosti. Podle oponentů to byl další z velkolepě aranžovaných blufů, který se občanu Steinschneiderovi záměrně povedl. Jeho rodina měla kořeny v nedalekém Prostějově, byt se narodil v tehdy ještě samostatné části Vídně pod názvem Ottakring dne 2. června 1889 jako Herschel (Hermann) Chajm Steinschneider. Jeho otce, který pocházel z rodiny představitele židovské obce, do Vídně zavála profese obchodního cestujícího i členství v kočovné herecké společnosti. Také Steinschneider se šzil s varietním uměním a osvojil si schopnosti davové sugesce. Ještě než se celosvětově proslavil pod pseudonymem Hanussen, působil v rakousko-uherské armádě jako údajně úspěšný hledač pramenů vody s pomocí virgule. Na přelomu let 1919 a 1920 byl už natolik znám, že o něj projevil zájem

i filmaři. Společnost mu tehdy dělal budoucí klasik upířího filmu Béla Lugosi, o jehož slávu se mimo jiné zasadil právě olomoucký rodák Ulmer. Je možné, že Lugosi od Hanussena něco pochytil? Třeba tolik potřebná gesta pro vystižení hrůzostrašné pantomimy? Hanussen je přece posléze naučil i samotného Hitlera. Nejsou podobná těm, která Lugosi používal při ztvárnění upířích kreatur?

Jasnovidce Hanussen, jehož schopnosti byly sice sporné, dokázal předpovědět požár Říšského sněmu 27. února 1933. Zanedlouho poté je zatčen členy jednotek SA a popraven zastřelením v lese někdy mezi 24. a 25. březnem 1933. Magie před kulkami, jimiž byl provrtán, musela ustoupit. Zasáhl osud? Ani ďábel nedokáže sám sobě sejmout pouta. Příkladů jsou tisíce, zvláště v dílech jako je *Vymítač ďábla*. Všechno je svým způsobem hra, konvence a tahání za nos nevědoucích. Nepomůže ani známost s Adolfem Hitlerem, jemuž se Hanussen stal osobním poradcem v záležitosti gest a gestikulace před davem, navíc prorokoval jeho vítězství, což se naplnilo. Jak to, že nepoznal svůj vlastní konec? Hanussen žil jako filmová hvězda, dost možná jeho uměle vytvořený mediální dvojník zasáhl i do Steinschneiderova konkrétního života.

Jasnovidce Jan Erik Hanussen v jedné ze svých typických póz. Všechny fotografie pocházejí z archivu Martina Jirouška.

Hanussen vyučoval schopnosti hrůzostrašné davové sugesci samotného Adolfa Hitlera.

Do Hitlerova okruhu měl Hanussena uvést klíčový multimediální umělec Hanns Heinz Ewers (1871–1943), který se davovou sugescí zabýval už dlouho předtím ve svém románovém debutu *Čarodějův učeň čili Lovci ďábla* (*Der Zauberlehrling oder Die Teufelsjäger*, 1909). Ewers se již v roce 1909 zmiňuje o konkrétních magických aspektech filmového média. Rozebírá jeho formální stránku i sílu obrazové sugesci. Věnuje se hrané i dokumentární formě. Teoretické poznatky posléze prakticky zúročí, když natočí několik filmů. Klíčovým se v tomto směru stane celovečerní opus světové a zejména německé kinematografie *Pražský student* (*Der Student von Prag*, 1913). Romantické drama o démonickém dvojníkově se proslavilo mimo jiné tím, že na stříbrné plátno poprvé v ucelené souvislosti uvedlo téma, které už film nikdy neopustilo, a to téma okultismu. Odtud vede jen krůček k osobnosti jiného filmového tvůrce Edgara G. Ulmera, patrně nejvýznamnějšího olomouckého rodáka na poli filmového média a přirozeně pokračovatele magických a okultních aspektů v kinematografii.

Edgar G. Ulmer – mág filmových žánrů

Co se týká filmové poetiky hrůzy v americké kinematografii 30. let, mimořádné postavení v ní zaujímá drama *Černá kočka* (*The Black Cat*, 1934). Snímek je prošpikován okultní tematikou, odkazy na německý expresionismus, neobvyklou architekturu, na skutečného mága Aleistera Crowleye, který byl Ewersovým přítelem a pobýval v Berlíně nebo v Itálii, a hlavně poprvé vedle sebe zachycuje dvě nezpochybnitelné ikony anglosaského hororu – Bélu Lugosiho a Borise Karloffa. Nápad toto vše uskutečnit a samotná režie je dílem nováčka Edgara G. Ulmera (17. září 1904, Olomouc – 30. září 1972, Woodland Hills, Los Angeles). Olomoucké kořeny tohoto mistra žánrové kinematografie zůstaly dlouhou dobu utajeny a teprve mnoho desetiletí po jeho smrti se podařilo německému badateli Berndu Herzogenrathovi prokázat, kde se skutečně narodil.

Ulmerova spojitost s filmem a magií je více než nápadná. Nezůstal jen u režie, musel si poradit i jako scénárista a producent. O deset let později po grandiózní *Černé kočce* balancující na pomezí expresionistické stylizace, černé

magie a parodie se mu podařil stejně zásadní příspěvek v podobě filmu noir *Objížďka* (Detour, 1945). Oba snímky patří k milníkům žánru a ovlivnily řady filmových tvůrců, třeba zakladatele francouzské nové vlny nebo italský žánrový film. Ulmer začínal svou kariéru ve studiích ve Vídni a v Berlíně. Podle svých slov se účastnil jako asistent natáčení klíčových expresionistických snímků, jako jsou *Golem, jak přišel na svět* (Golem, wie er in die Welt kam, 1921) a *Metropolis* (1927). Ačkoliv pro jeho slova nemáme věrohodná potvrzení, nabízí se i tady jistá nápadná vizuální spojitost mezi zmíněnými tituly a Ulmerovými snímky. Existuje dokonce pouto mezi Ulmerem a Hanussenem, tím

Herec Bela Lugosi na jedné z promofotografií ke snímku *Černá kočka* od Edgara G. Ulmera.

je postava vojáka z rakousko-uherské armády jménem Béla Ferenc Dezső Blaskó. Pod pseudonymem Béla Lugosi vynikl jako nejslavnější představitel divadelního i filmového Drákuly. To už víme, ale proč právě Olomoučan Ulmer změnil charakter celosvětové kinematografie o přízracích a preludech? Pomohly tomu nějak znalosti nabyté právě z dílny jasnovidce, herce nebo varietního umělce, anebo něco jiného z historie rodného Olomoucka?

Franz Spunda – tvůrce magických románů

Ještě blíže k podstatě olomoucké magie než žánrový génius Ulmer nebo úspěšný eskamotér Steinschneider pronikl místní rodák Franz Spunda (31. prosince 1889*, Olomouc – 1. července 1963, Vídeň), spisovatel a gymnaziální učitel působící například i v tajuplné Moravské Ostravě. Pozoruhodný je Spundův literární vývoj, který směřuje od expresionismu k magii. Podle germanisty Ludvíka Václavka se Spunda uchyluje k poetice magické poté, kdy se vyčerpal expresionismus. Magie má zajistit ještě větší emotivitu než exprese. O tomto směru víme, že byl následně z literatury přenesen na filmové plátno a právě expresionismu film vděčí za řadu magických a okultních aspektů. U Spundy můžeme zaznamenat jiný pozoruhodný obrat – vstřebání filmových obrazů do psaného slova, tedy svým způsobem inverzi. Je to patrné například z úvodu magického románu *Žlutý a bílý papež* (Der gelbe und der weiße Papst. Ein magischer Roman. 1923), ve kterém lze najít podobné zaujetí pro budování filmové hrůzy čistě literárními prostředky jako třeba v díle české autorky Anny Marie Tilschové (jmenovitě sbírka povídek *Černá dáma*) anebo v některých dílech moravského spisovatele Jiřího Sumína. Základem je vliv filmového expresionismu, apokalyptické, válečnické tematiky i exotické orientálně laděné poetiky z mystické Asie. Světoběžník Spunda vyjíždějící z Olomouce na studia do Vídně, Mnichova, Paříže a konečně Řecka, nachází své bohy (jak zdůrazňuje Ludvík Václavek). *Žlutý a bílý papež*, oživující tibetskou magii, mýtickou pránu, tatvy a demony, hýří kaleidoskopickými obrazy expresivní až jasnozřivě filmové poezie hrůzy. Najdeme tady

Spisovatel Franz Spunda na sklonku své literární dráhy.

pach chlorového vápna i rozkladu. Ze zažloutlých stránek na nás útočí děsuplný smrad, hnutí za živa. Vyjímá se tady strašlivý šedý dům se „svými strhanými okny, rozdrobenými zdmi a zborceným trámovým“. Zirájí na nás dosud žijící prostřelené břicho č. 4, rakovinou užrané oči a nos. Ocitáme se na pomezí (možná mezi jednotlivými políčky filmového stříhu jako tajemný Upír Nosferatu nebo Pražský student?), kde démonická žena „vssála hrůzné bělmo jeho mrtvých očí do sebe, vykřikla s rozkoší“, protože v ní burácí „vášeň i hrůza“. Ve Spundově magickém jazyce bublají expresionistické filmové obrazy ovlivněné novoromantismem, předjímající zkázonosné orgie z Langovy *Metropolis*, upomínající na místo věčné rozkoše, Jošivaru, a toužící i toto šílené megalomanství filmové společnosti UFA překonat. „ (...) jak může být člověk tak nudným, že se mu vybaví pouze Yoshivara?“, říká Spunda několik let před dokončením Langovy labutí písně typického expresionismu. „ (...) Chci užítí něco, čeho zde dosud nikdy nebylo, hrůzu,

vášeň, jaké dosud nikdo přede mnou nezažil. Co už zde bylo, jest vlašné jako splašky. Chci oheň, chci žár!“

Zatímco někde vzduch asociuje pach rozkladu, jen pár bloků od rakovinového lágru řve orchestr jak zběsilý a tepny bijí pod představou veškeré neřesti. „*Nic ti tak nevybijuje krve, jako poznáš-li dábla v sobě. Zoufalství a smrt*“, prohlašuje olomoucký mág Spunda slovy svých postav. Vstupuje tak do virtuálního prostoru bezbřehé představivosti, která umožňuje spojit minulost s budoucností, třeba i v nadčasové rovině s čarodějnickými procesy a se vstávajícími upíry z hrobů. Tady někde mezi řádky prosvítají další aspekty diabolická, ožívá olomoucký měšťan, jízlivý právník a laický inkvizitor Jindřich František Boblig z Edelstadtu, neskrývané hlavní strůjce čarodějnických procesů. Obrazy vnitřních projekcí Hanussena, Ulmera a Spundy praskají v záři plamenů, pohlcují a přizívají jedinečnou lidskou fantazii a svým způsobem odpovídají na stále provokativní otázku, proč zemřelí mluví s lidmi a znepokojují živé?

Olomouc vybízí k tomu být pro dané téma přímo „mystickou křižovatkou“. Stačí do ní dosadit konkrétní jména, například Hanussen, Ulmer a Spunda, ale i jiná. Upozornit na specifická díla, uvědomit si jedinečnost dané lokality. Jen tak se před námi rozprostře velkolepý obraz dějin.

*Pozn. aut.: Datum Spundova narození – 1. ledna 1890 – uváděné v jiných zdrojích, například na internetu ve Wikipedii, je nepřesné.

Martin Jiroušek (*1972), absolvent UP Olomouc, oboru Teorie a dějiny dramatických umění, specializace filmová věda. Publicista, filmový kritik orientující se na oblast takzvaného němému filmu, avantgardy a hororu. Přednáší pro školy a veřejnost o historii kinematografie a o vybraných tématech a jiných významných jevech evropské a světové kultury. Publikuje v kulturní revue *Protimluv*, v minulosti například v časopisech *Film a doba*, *Živel*, *UNI*, *Host* ad. V roce 2015 vydal knihu na pomezí odborné literatury a publicistiky *Černý bod, historie hororu v českých zemích*.

Martin.Jirousek@mfdnes.cz

Záhady kolem olomouckých soch z doby minulého režimu

Na sklonku roku 2016 vydala Univerzita Palackého odbornou publikaci o výtvarných objektech na území města Olomouce, vzniklých po 2. světové válce. Publikace *Bilance. Umění ve veřejném prostoru Olomouce v letech 1945–1989*, jejímiž autory jsou Jan Jeništa, Václav Dvořák a Martina Mertová, přináší první takto rozsáhlý soupis děl a jejich autorů včetně lokalizace v přehledných mapách. V recenzi Vladislavy Řihové na s. tohoto čísla KROKu se dočtete další detailní informace o této knize a okruhu dalších publikací a badatelů, kteří se zabývají uměleckými projevy minulosti v ulicích našich měst. A protože jsou tato díla vzniklá v době minulého režimu – ať již jsou to sochy, mozaiky, fontány, nástěnné plastiky či reliéfy – obestřena rouškou tajemství, záhad a mýtů s nimi spjatých (a některá již třeba nejsou k nalezení...), požádali jsme autory *Bilance* o kurátorský výběr několika objektů, jež oni sami považují za ponejvíce záhadné...

Dvě v jednom

Dobytí vesmíru, Rudolf Chorý, 1961–1967,
tř. Kosmonautů

Na třídě Kosmonautů vedoucí k olomouckému hlavnímu nádraží se donedávna nacházela bronzová ženská postava rafinovaně podpíraná dvěma třímetrovými pylony. Málokdo tuší, jak složitý byl příběh jejího osazení. Sochař Rudolf Chorý s jejím návrhem zvítězil v roce 1963 v celostátní soutěži. Plastika byla zahrnuta do rozpočtu plánovaného kina (na místě pozdějšího Podniku výpočetní techniky), na jehož stavbu však – po letech slibů a odkladů – nedošlo. V roce 1964 se schylovalo k rozhodnutí, že socha v Olomouci osazena nebude, a tak umělecká komise nabídla Krajskému investičnímu útvaru v Přerově, aby zvažil její umístění na nově budovaném sídlišti

Šířava. Dosud proto stojí v přerovské ulici Interbrigadistů *Dobytí vesmíru* ze sliveneckého mramoru. Že byla socha ve své době snad až příliš nekonvenční, dokazuje fakt, že se setkala s nepochopením obyvatel sídliště, které musel řešit i přerovský městský národní výbor. Na olomouckou realizaci v bronzu přece jen došlo, a to v roce 1967. Osazení na vysokých kovových pylonech navrhl architekt Vít Adamec, autor koncepce přednádražního prostoru.

Dobytí vesmíru, Rudolf Chorý. Foto: archiv Antonína Gribovského.

Kvůli špatnému technickému stavu byla plastika po roce 2000 uložena do skladu Technických služeb města Olomouce, odkud byla v roce 2015 za dosud nevyjasněných okolností odcizena.

Úkrok stranou

Plamen, Karel Lenhart, 1968–1969, Legionářská 8

Dynamickou bílou plastiku před budovou Teplotechny Olomoučané potkávají cestou na plavecký stadion. Ani znalci v ní však nerozpoznají dílo sochaře Karla Lenharta, jehož si obvykle spojujeme spíše s realistickou postavou *Hygie* na západní straně olomoucké radnice, se sousoším

Plamen, Karel Lenhart. Foto: Václav Dvořák.

Pomník Boženy Němcové, Vladimír Navrátil. Foto: Václav Dvořák.

Rodina v křížení Foerstrovy a Dvořákovy ulice nebo kolektivní práci *Pěvci Slezských písní* v Bezručových sadech. *Plamen* je vyvrcholením Lenhartova období odpoutávání se od realistických forem, které v jeho sochařské tvorbě krystalizovalo v průběhu 60. let, přesto má toto dílo v kontextu autorovy celoživotní tvorby zcela unikátní pozici. Spolu s celou budovou Teplotechny patří Lenhartův *Plamen* k nejlepším olomouckým projevům takzvaného bruselského stylu.

Morový sloup, Jiří Seifert. Foto: Jan Jeništa.

Odhalená neodhalená

Pomník Boženy Němcové, Vladimír Navrátil, 1963–1966,
Čechovy sady

Myšlenka postavit v Olomouci pomník Boženě Němcové přišla už v roce 1954, spolu s ní i nápad, že náklady na jeho zbudování budou hrazeny formou peněžních sbírek. Od té doby se realizace protahovala až do poloviny 60. let, kdy práce na pomníku postoupily do té míry, že bylo v místním tisku ohlášeno datum jeho odhalení: 14. srpna 1965. Ještě na konci května přitom sochař marně urguje dodávku dvaceti metrů juty pro sádrový model v měřítku 1:1; odlití v bronzu zůstává v nedohlednu. Dne 6. června je alespoň slavnostně položen základní kámen. Prekérní situaci vyřeší zúčastnění vskutku šalamounsky: 30. července se v sochařově ateliéru schází umělecká komise, prohlíží si sádrový model v měřítku 1:1, hodnotí jej „velmi kladně“ a schvaluje. O dva týdny později je tedy slavnostně odhalen sádrový model patinovaný na bronz na soklu ze švédské žuly podle návrhu architekta Františka Nováka. Vladimír Navrátil po „falešném odhalení“ získává čas a sám se rozhoduje vytvořit alternativní variantu plastiky (mj. ze spisovatelčiny ruky mizí růže), která je teprve začátkem následujícího roku odlita v bronzu ve slévárnách v Blansku. Pomník Boženy Němcové byl kolaudován 3. srpna 1966, téměř rok po svém odhalení.

Tajemné lebky

Morový sloup, Jiří Seifert, 1965, Smetanovy sady

Záhadný třímetrový pískovcový monolit *Morový sloup* se nachází na východním okraji Smetanových sadů, poblíž vstupu z Polské ulice. Patří k těm nemnoha skulpturám, které ve veřejném prostoru města zůstaly po plenérové přehlídce *Sochařská bilance 1965*. Záhadný je zejména jeho symbolický význam, který je do velké míry zastřen kvůli zvětrávání pískovce. Už v době vzniku byl interpretován hned několika různými způsoby. Sám autor jej někdy nazýval *Směrníkem*, jeho oficiální název spíše odkazuje k místní (i obecně české) tradici morových sloupů, formou zase připomíná drobné objekty v tradiční barokní krajině – boží

muka, kříže, rozcestníky. Význam čtyř reliéfů směřujících do čtyř světových stran zůstává nejasný, rozeznáme zde mimo jiné lidské lebky, kotvy či srdce. V dobové literatuře se však objevil i další název této olomoucké sochy, *Mexický motiv*, rozšiřující pole možných inspirací směrem k mexickému lidovému umění a folklóru. Původně měl sloup ještě neméně zvláštní kamennou korunu, ta se však do dnešních dnů nezachovala.

Za zbytek honoráře

Tok informací, Alois Valenta, Zdeněk Kozák, Martin Ceplecha, 1981–1988, ul. Stupkova

Severomoravské ředitelství spojů Ostrava připravovalo od roku 1981 stavbu nové dominanty sídliště na Tabulovém vrchu – budovy telekomunikací na křižovatce Junácké a Stupkovy ulice. Zakázka na plastiku před budovou je přidělena pražskému sochaři působícímu v Luhačovicích, Aloisi Valentovi. Ten ještě v roce 1981 podepisuje smlouvu s olomouckým Dilem a navrhuje plastiku s pracovním názvem *Spojení*, předpokládaný materiál je bronz a leštěná žula. O rok později je však v souvislosti s horšícím se stavem celého hospodářství budova „zařazena do útlumového programu“ a veškeré projektové práce pozastaveny. Obnoveny jsou až v roce 1985, s novým datem dokončení: třetí čtvrtletí 1987. Valenta tedy opět začíná na zakázce pracovat. Dne 4. března 1987 však dostává zástupkyně olomouckého Díla telegram, v němž stojí, že sochař Alois Valenta je „odstěhován – byt úředně uzavřen“. Krátce předtím totiž emigroval do USA. O měsíc později jsou dokončením zakázky „za zbytek autorského honoráře“ pověřeni dva čerství absolventi ateliéru užitého sochařství na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, Zdeněk Kozák a Martin Ceplecha. Noví autoři zachovávají pětimetrovou výšku i celkový koncept, místo mramoru a bronzu však zbývají finance jen na měď a keramiku. Telekomunikační budova se otevírá veřejnosti teprve v roce 1988. Zdeněk Kozák, rodák ze Svatého Kopečka, předčasně zemřel v roce 1991 ve věku nedožitých 35 let. *Tok informací* tak zůstává jedinou jeho plastikou ve veřejném prostoru.

Připravili Jan Jeništa a Václav Dvořák

Tok informací, Alois Valenta, Zdeněk Kozák, Martin Ceplecha.
Foto: Jan Jeništa.

VARIA

„Ušlechtilý kámen“ Jesenicka – zřícenina hradu Edelštejn nad Zlatými Horami

Matěj Matela

Jižně od Zlatých Hor se do výšky 975 metrů vypíná rozlehlý masiv Příčného vrchu (něm. *Querberg*), nejvyšší bod Zlatohorské vrchoviny, který je – co se historie i samotného charakteru krajiny týká – jakýmsi zhuštěným obrazem celého Jesenicka. Místo proslavila především důlní minulost. Tisíce horníků zde v průběhu staletí dobývaly nejen zlato, ale i rudy a měď a v hlubinách hory po sobě kovkopové zanechali prý až 150 kilometrů štol. Z obce Horní Údolí (něm. *Obergrund*) dnes hustým lesním porostem vede značená naučná stezka, která dějiny zdejší těžby podrobně mapuje. Na opačné straně Příčného vrchu, severovýchodně od jeho nejvyššího vrcholu, leží proslulé poutní místo, kostel Panny Marie Pomocné (něm. *Maria Hilf*) obnovený v 90. letech. Na romantických jižních svazích, už na území Moravskoslezského kraje, kde nad malebnou obcí Heřmanovice (něm. *Hermannstadt*) začíná svůj tok řeka Opavice, zase v letních měsících spásají pestrou jesenickou květenu stáda skotu.

Neméně pozoruhodný doklad bohaté historie kraje však nabízí i severní výběžek hory. Na vrcholu Zámeckého vrchu (695 m. n. m.) lze dodnes spatřit skromné pozůstatky hradu, jenž byl ve své době nejmohutnější pevností Slezska. Výjimečnost Edelštejna (něm. *Edelstein*) nicméně nespočívala jen v jeho velikosti – v době největší slávy lze o něm dokonce hovořit i jako o nejdůležitějším hradním sídle celého Jesenicka. Zříceninu provází neuvěřitelně barvitá a zejména pohnutá historie, proto z něj do dnešních časů zbyla jen torza zdí. Málokrterý příchozí poutník by tak řekl, že se zrovna ocitl na místě, kudy doslova procházely dějiny nikoliv jen Jeseníků, ale i celé severní Moravy a Slezska.

Impuls ke stavbě Edelštejna vzešel pravděpodobně od českého krále Přemysla Otakara II. někdy v druhé polovině 13. století. Vybudováním mohutné pevnosti chtěl „král železný a zlatý“ posílit svoji moc v přihraničních oblastech, o něž měl, zejména díky bohatým nalezištím zlata, pochopitelně velký zájem mocný soused, vratslavský biskup. Primární funkcí hradu proto bylo chránit tyto oblasti jak před potenciálním nebezpečím zvenčí, tak také udržovat autoritu královského majestátu v tomto nestálém a v mnoha ohledech nebezpečném kraji. Někteří historici však vznik Edelštejna datují o mnoho desetiletí dříve. Podle nich není vyloučeno, že hrad zbudoval nikoli český panovník, ale vratslavský biskup, a to dokonce na svých územích! Jak totiž vyplývá z listin papeže Honoria III., oblasti kolem města Cukmantlu (tj. Zlatých Hor) měly skutečně přináležet Vratslavi, a to až do roku 1222, kdy město – a především zdejší doly – obsadil moravský markrabě Vladislav Jindřich, syn druhého českého krále Vladislava II. Zdali se ovšem už v této době vypínal nad Zlatými Horami hrad, není vůbec jisté, většina odborníků se proto přiklání k první zde uvedené teorii.

V srpnu roku 1278 padl Přemysl Otakar II. na Moravském poli a země Koruny české doslova zachvátil chaos. Zatímco Čechy sužovaly nájezdy Braniborů, odříznuté oblasti Jesenicka byly vystaveny teroru četných tlup z řad místní zdivočelé šlechty. Za jednoho z nejukrutnějších lapků platil příslušník významného slezského rodu Ota z Linavy, jenž zřejmě využil zmatené vnitropolitické situace a Edelštejn obsadil. Z hradu pak spolu se svým bratrem Oldřichem a zhruba pěti desítkami ozbrojených mužů vyrážel na loupežné výpravy do úrodných otmuchovských a niských

rovin, tedy na území vratislavského biskupa, kde se zločinná banda několikrát dopustila i brutálních hrdelních zločinů (mimořádně není to jedinkrát v historii, kdy se s loupežnou činností pánů z Linavy v Jeseníkách setkáváme: v první třetině 14. století se jistý Ulman z Linavy, purkrabí na zeměpanském hrádku Weissenstein u Vrbna pod Pradědem, místo toho, aby střežil významnou obchodní stezku, rovněž uchýlil k loupežím a vraždám). Řádně Oty a jeho sebranky učinil přítrž až opavský kníže Mikuláš I, který je z hradu násilím vyhnal a pevnost věnoval vratislavskému biskupu Tomáši II. jako kompenzaci za škody, které pán z Linavy na jeho územích napáchal. A právě v příslušné darovací smlouvě ze 6. září 1281 se objevila i vůbec první dochovaná písemná zmínka o hradu: „*de Castro lapideo, quod Edilsteyn dicitur... cum subirbio, quod Zukmantil*“.

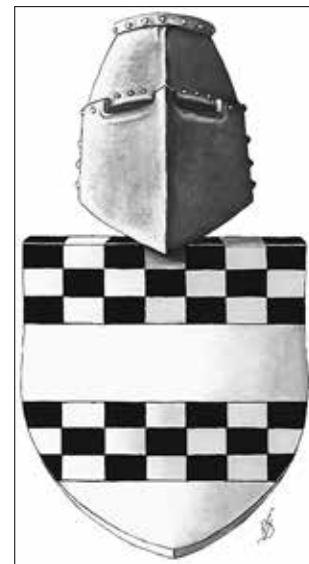
Již o tři roky později však na hrad vznesl nárok Tomášův rival, vratislavský kníže Jindřich IV. Probus, který tento dárcovský akt zpochybnil a vyzval biskupa, aby se Edelštejna vzdal. Ten neuposlechl, a tak v polovině dubna 1285

Jindřich se svým vojskem po zhruba dvou týdnech obléhání pevnost dobyl. Pro přilehlé oblasti tím začala doslova hrůzovláda, Jindřich vypaloval vesnice, mučil a zabíjel biskupovy posly. Nakonec se oba nepřátelé v lednu 1288 usmířili a Jindřich dokonce, prý jako pokání za své hříchy, biskupovi dobrovolně přenechal celé území Otmuchovska a Niska, tedy i Cukmantl s Edelštejnem. Díky tomuto nečekanému a v mnoha ohledech nepochopitelnému politickému obratu se tak hrad ocitl v držení biskupa; ne však na dlouho, již roku 1290 je opět navrácen opavským knížatům.

Svého majitele hrad opět změnil v roce 1339, kdy jej Mikuláš II. Opavský byl nucen darovat Janu Lucemburskému, dle mínění historiků prý za svoji odbojnost vůči královskému majestátu. Roku 1361 však Karel IV. hrad opavskému knížectví opět vrátil. V době husitských bouří se Edelštejn stal významným centrem protihusitsky orientované slezské šlechty: právě v jeho komnatách se v červnu 1428 sešli Mikuláš Opavský, vratislavský kníže Ruprecht a biskup Konrád, aby vytvořili protihusitskou koalici. Války

Stylizovaná romantická momentka z 30. let, turista stojící na zbytcích jihovýchodní střelecké bašty se kochá výhledem na Příčný vrch. Zdroj: fotohistorie.cz

Erb pánů z Linavy na vyobrazení heraldika Vladislava Dědka.

s „božími bojovníky“ však opavskou pokladnu záhy vyčerpaly. Kniže Václav II. Opavský se tíživou finanční situací pokusil vyřešit tím, že dal roku 1440 Edelštejn do zástavy (za 800 kop grošů) vévodovi Bolkovi Opolskému, mocnému šlechtici, který si pevnost zvolil za své sídlo. Když o šest let později postihl hrad z dodnes nevyjasněných důvodů požár, čínorodý Bolek se ihned pustil do rozsáhlé rekonstrukce, díky níž se Edelštejn stal nejmonumentálnější pevností v blízkém i dalekém okolí.

V polovině 15. století se začíná poslední etapa edelštejnské pevnosti. Po Bolkově smrti získal hrad nově zvolený český král Jiří z Poděbrad, jenž jej odkázal synu Viktorinovi. On i nový edelštejnský purkrabí Jan ze Žerotína vyznávali podobojí. Z ještě nedávno protihusitského Edelštejna se tak najednou stala jakási výspa kališnictví uprostřed katolického Slezska, což ve chvíli, kdy papež uvalil na Jiřího klatbu, vyvolalo mezi hradem a přilehlým biskupstvím značné napětí (k němuž bezpochyby přispěly i loupežné výpravy edelštejnských husitů na biskupské statky). V roce 1467 vypukl mezi oběma stranami otevřený konflikt a na svátek svaté Markéty, 13. července, dobyla hrad vojska „tlustého biskupa“ Jošta II. z Rožmberka. Jošt, zapřísáhlý nepřítel kališníků, nechal zpujtnou husitskou enklávu do základů pobořit. Učinil tak nejen proto, že chtěl dle svých slov předejít tomu, aby se zde v budoucnu opět vytvořila opozice proti Římu, ale i z toho důvodu, aby český panovník ztratil možnost ovládat přilehlé zlato-rudné doly. Tato kalkulace se vyplatila, neboť pobořenou ruinu i s městem koupil v roce 1473 od Matyáše Korvína vřatislavský biskup Rudolf z Rudesheimu a celá oblast zůstala v držení Vřatislavi až do roku 1848.

Co se týče podoby tohoto titána mezi jesenickými hrady, bohužel se nedochovala žádná rytina ani jiné vyobrazení, a vzhledem ke skutečné důkladnému zničení se tak musíme spokojit pouze s teoriemi. Jisté je, že po celou dobu existence hradu byla jeho dominantou vysoká věž o průměru cca 8 metrů, ležící na západní straně, po níž dnes zbyla jen kuželovitá terénní vyvýšenina. K věži přiléhala obytný palác a celé hradní jádro (nepravidelný lichoběžník

o výměře 120 m × 54 m) chránily hradby. Přísloušné mohutnosti a majestátnosti však hrad, jak už zde bylo řečeno, nabyl až díky rozsáhlé rekonstrukci v době, kdy byl v držení Bolka Opolského. Kromě přístavení dalších budov se Edelštejn dočkal několika dělostřeleckých bašt, bylo zbudováno rozsáhlé předhradí a zpevněny hradby – jen samotný parkán, tj. prostor před hradbami, který byl z přední strany chráněn ještě další zdí či valem a jenž sloužil obráncům hradu při boji, měl na šířku úctyhodných sedm metrů. Edelštejn se tedy mohl chlubit zdaleka nejmodernějším opevněním ze všech slezských hradů. Odborníky tyto rozměry přivádí k názoru, že hrad musel být dobyt jedine zradou zevnitř; je totiž skoro vyloučeno, aby pevnost takové síly mohla být pokořena jiným způsobem. Z hradu dnes zbyly pouze viditelné povrchové nerovnosti, hluboký hradní příkop a vysoké valy, díra po cisterně na zadržování vody a zbytky dvou střeleckých bašt.

Edelštejn se obnovení už nikdy nedočkal, jakkoliv se o tom v romantismem ovlivněné době 19. a počátku 20. století poměrně intenzivně uvažovalo. Z ideje však nakonec sešlo kvůli nedostatku financí. Postupem času si trosky hradu rozebrali místní jako stavební materiál a co

Zbytky jihovýchodní bašty v současnosti. Foto: Matěj Matela.

neudělal člověk, dokonalo drsné jesenické podnebí. Již roku 1687 podal o hradu zprávu biskupský důlní hejtman Hantke z Dolního Údolí (něm. *Niedergrund*), v níž se však o Edelštejn zmiňuje výlučně jako o zřícenině. Další svědectví o dobové podobě troskek pak v roce 1880 zanechal významný spisovatel a etnolog Anton Peter ve svém obsáhlém díle *Burgen und Schlösser im Herzogthum Schlesien*, podrobnější popis máme i od znalce jesenických hradů Herberta Weinelta z 30. let minulého století.

Ušlechtilostí a přepychem, podle nichž dostal hrad i svůj název („edel“ – drahý, vzácný, ušlechtilý), už Edelštejn dávno neoplývá, zato na pověsti a legendy je bohatý více než dost. O samotném založení pevnosti se dochovalo legend hned několik. Ta málo pravděpodobná hovoří o obrech lidožroutech, kteří z hradu vyráželi lapat bezbranné zemědělce a horníky, které pak mezi edelštejnskými zdmi s chutí pojídali. Pověst s reálnějším základem vypráví o jistém Odovi z Erlitzu, který zde měl již někdy na počátku 12. století vybudovat dřevěnou tvrz. Josef Lowag, nejvýznamnější sběratel pověstí z kraje okolo Vrbna a Zlatých Hor (literární tvorba J. Lowaga byla tématem rozsáhlé studie, která vyšla v *KROKu* 4/2016), zasadil vznik hradu dokonce již do poloviny století devátého. Tehdy se měl jakýsi německý rytíř Altmann z Hackelsbergu, jenž prchal po prohraném sporu se sousedním šlechticem, prodírat spolu se svým panošem temnými jesenickými hvozdy. Zastihla je však nelítostná bouře. S boží pomocí narazili na skromný příbytek poustevníka Johannese, který se kromě rozjímání zajímal i o vědu, především pak o bohatství zdejších hor. Vzal rytíře do učení a ten začal díky nabytým vědomostem těžit rudu. Už za deset let stál na Příčném vrchu velkolepý hrad.

Další pověsti se vztahují k době, kdy z Edelštejna zbyla už jen zřícenina. Ta nejznámější vypráví o tlupě loupežníků, kteří prý velmi holdovali vínu. Díky stezce pod hradem, vedoucí z uherských zemí, se jim tak občas podařilo oloupit karavanu, která tento v Jeseníkách vzácný mok převážela. Jejich slabost se jim prý stala osudnou, místní na ně totiž připravili důmyslnou past. Za jednoho obzvláště horkého

Domnělá podoba Edelštejna v době jeho největší slávy (polovina 15. století) na kresbě zlatohorského malíře Josefa Šmoldase.

léta se krajem roznesla zvěst, že tudy opět pojede výprava vezoucí na sever sudy dobrého uherského. Do sudů s vínem, které loupežníci ukořistili a radostně odkouleli na hrad, však cukmantlovští nasypali uspávací látky. Když raubíři usnuli, místní je do jednoho pobili.

Roku 1904 zlatohorští nadšenci do turistiky ve spolupráci s arcibiskupskými lesy odlesnili okolí zříceniny a zbudovali k ní stezku, podél níž umístili pro lázeňské hosty lavičky. O čtyři roky později vyzdili jihovýchodní baštu, která se stala vděčným námětem stylizovaných obrázků a fotografií. Dle dochovaných záznamů se na Edelštejně pořádaly, především v letních měsících, nejrůznější tematické akce. Po druhé světové válce však tyto slavnosti odešly spolu s německým obyvatelstvem. Dnes sem dojdete ze Zlatých Hor, buď po modré turistické značce od areálu Bohema, nebo po zmíněné naučné hornické stezce, která začíná na náměstí Svobody (k ruinám lze samozřejmě dojít i z jihu, oblast Příčného vrchu je turisticky velmi dobře značena). Příchozímu se pak zejména ze severní strany naskýtá nádherný výhled do kraje: jako na dlani má město Zlaté Hory a při dobrém počasí lze dohlédnout i hluboko do polských rovin. I přesto, že zde spatříte jen roztroušené trosky hradního zdiva, někdejší nejmocnější pevnost celého Slezska si stále uchovává podmanivé kouzlo, které každého, kdo se na Edelštejn jednou vypraví, přiměje vrátit se zpět.

Stopy na Měsíci a stopaři umění druhé poloviny 20. století ve veřejném prostoru moravských měst

(JENIŠTA, J.; DVOŘÁK V.; MERTOVIÁ M.: *Bilance. Umění ve veřejném prostoru Olomouce v letech 1945–1989*. Univerzita Palackého, Olomouc 2016)

Vladislava Řihová

Největší moravská města Olomouc, Brno a Ostrava mají oproti menším sídlům nespornou výhodu v tom, že sem častěji zavítají poučení obdivovatelé uměleckých děl, rekrutující se třeba z řad studentů místních vysokých škol. Barokní kašny, morové sloupy i pomníkové realizace 19. či počátku 20. století dokáží ocenit někdy i davy turistů a mohou také tvořit každodenní vizuální zážitek napříč generacemi místních obyvatel. V případě umění druhé poloviny 20. století jsou to však většinou maximálně příslušníci generace třicátníků, kteří spočinou okem na dílech umístěných ve veřejném prostoru a jsou ochotni ocenit jejich výtvarnou kvalitu a v případě hlubšího zájmu je ve městech i systematicky stopovat.

Olomoucká univerzita má hned tři absolventy, kteří se rozhodli spoluobyvatele provést po zákoutích širšího centra i periferii sídlišť a navigovat je ke specifickým uměleckým dílům. Bedekr *Bilance* (2016) vznikl z dlouholetého zájmu a zhodnotil stopařské výlety Jana Jeništy a Václava Dvořáka (v tomto čísle KROKu na s. 46–49 v příspěvku nazvaném *Záhady kolem olomouckých soch z doby minulého režimu* naleznete fotografické zhodnocení soch nacházejících se v olomouckém veřejném prostoru). Ti objevili řadu soch, reliéfů, mozaik nebo neonů a infografik, u většiny z nich však postrádali jakékoli údaje. Pokud nebylo možné signaturu autora a dataci vzniku odečíst na místě, vydali se hledat do dobových katalogů, publicistických textů a nakonec též do archivních fondů. Ve spolupráci s historičkou architektury Martinou Mertovou potom údaje shrnuli do průvodce s podtitulem *Umění ve veřejném prostoru Olomouce v letech 1945–1989*. Svým zaměřením je kniha určena spíše

místním, protože jen těžko se dá očekávat, že se tradiční návštěvník města s barokním sloupem zapsaným na seznamu světového kulturního dědictví vydá s nadšením za mnohem menšími a mnohem mladšími sochařskými díly.

Bilance vyšla v univerzitním nakladatelství s podporou Olomouckého kraje, většinu výzkumu ale tandem Dvořák – Jeništa realizoval jen díky čirému entuziasmu, ať už šlo o objevování děl zarostlých v křovinách nebo o hodiny strávené nad regionálními periodiky. Podobně, střídavě s fotoaparátem na kole a v archivu, se pohyboval také autor podniku o tisíci zdokumentovaných dílech *Ostravské sochy, databáze uměleckých děl v architektuře a veřejném prostoru města Ostravy*. Jakuba Ivánka z ostravské univerzity zprvu k získávání informací přímo v terénu vedla kompletace *Kulturně-historické encyklopedie českého Slezska a severovýchodní Moravy* a nutnost opatřit ji vhodnou obrazovou dokumentací. Díky monografickým heslům výtvarníků se potom ve spolupráci s antikvariátem Fiducia podařilo vybudovat informační bázi, která na konci roku 2015 vyústila do tištěné mapy a specializovaných webových stránek. Neustávající doplňování informací stále pokračuje, mj. i sérií rozsáhlejších článků publikovaných na serveru *Stavby v MS kraji*.

Ačkoliv se zájem Jakuba Ivánka od počátku dotýkal uměleckých děl i z jiných období, těžiště zkoumaného ostravského materiálu najdeme v socialistické epoše. Kartografické shrnutí informací, opatřené fotografiemi a soustřeďující se nejen na vymezené období, ale také na fragmenty barokních a meziválečných realizací nebo na současné umělecké projekty ve veřejném prostoru, inspirovalo též mapu *Prostor Zlín, mapa s výtvarnými díly*

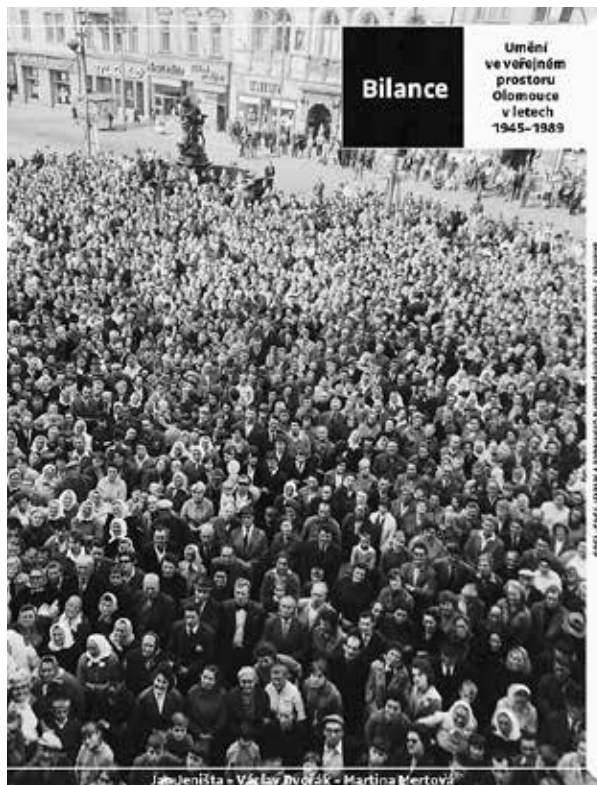

ve veřejném prostoru (2016). V porovnání s předchozími počiny výjimečně nevznikla z nadšeneckého podhoubí, ale díky spolupráci „institucionálních stopařů“ z Krajské galerie a výzkumného projektu *České umění 50. – 80. let ve veřejném prostoru: evidence, průzkumy a restaurování* (Univerzita Pardubice, VŠCHT Praha).

Triumvirát stopařů z Ostravy a Olomouce doplnila v moravské metropoli Jana Kořínková. Specifickému koníčku stopování socialistického umění v terénu, který ji odvedl od původního profesionálního zájmu o gotickou plastiku, propadla už před deseti lety. Výtvarná díla Brna dokumentuje i v současnosti (některá už poněkolidáté v řadě) a své výzkumy dokresluje archivním badáním.

Brno na monografické zpracování socialistického umění ve veřejném prostoru zatím čeká. Na tomto místě je nutné podotknout, že podobné sousto je vzhledem k množství uměleckých počinů 50. – 80. let 20. století enormní. Jana Kořínková dosud publikovala jen část svých objevů (např. výtvarnou výstavu sídliště Lesná) a soustřeďuje se spíše na systémové otázky vzniku socialistických uměleckých děl – výtvarné generely, pravidla objednávek, financování a schvalování uměleckých děl komisemi ad. Její motivace je obdobná jako u předchozích nadšených stopařů – hlubší zájem o téma „umění v architektuře“ vede snaha o jeho lepší pochopení a získání argumentace pro zachování děl, neboť desetileté zkoumání brněnských zákoutí může představovat nejen deset let radosti z nálezů, ale také desetiletí depri- vace z jejich postupné devastace či mizení.

Jana Kořínková se zúčastnila též uměleckého projektu *Zvláštní okolnosti* (2016) Jana Šrámka. Oceňovaný ilustrátor vytvořil pro stejnojmennou knižní publikaci sérii vektorových kreseb, které vycházejí z dobových fotografií a zachycují realizace dnes již odstraněné z veřejného prostoru. Zaniklé nebo přemístěné sochy z různých míst republiky vytvářejí soubor, v němž po boku vyhlášeného hotelu Praha zaujímají čestné místo i téměř neznámá díla – například abstraktní sousoší Karla Malicha pro podnik Dřevotřískové desky v Jihlavě a *Lachtani* Vincence Vinglera pro zlínské sídliště Jižní Svahy.

Obálka bedekru *Balance. Umění ve veřejném prostoru Olomouce v letech 1945–1989*.

Mezi mladými umělci, kteří se o téma zajímají, není Jan Šrámek osamocený. Výtvarná díla druhé poloviny 20. století formovala veřejný prostor, ve kterém současná generace mladých výtvarníků vyrostla. Často byly art protis v čekárně u lékaře, mozaika v mateřské škole, reliéf domovního znamení nebo socha před nákupním střediskem vůbec prvními výtvarnými projevy, se kterými se mohli blíže seznámit. Zájem o normalizační umění podnítil umělecký projekt sochaře Pavla Karouse s kategorizací soch přelitou do dnes již ikonického názvu *Vetřelci a volavky*. Karous zprvu rozpoutal vlnu občanského aktivismu a v roce 2013, po vydání stejnojmenné knihy s podtitulem *Atlas výtvarného umění*

Tvář Měsíce, Jára Šolc, 1971. Foto: Jan Jeništa.

ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1969–1989), také touhu nadšenců prezentovat i ostatní díla (většinou mimopražská), která se do publikace nedostala. Atlas navíc vzbudil poptávku dalších badatelů po ověřených datech, která v publikaci scházela.

Právě získávání bližších informací o dílech je základem úspěchu. Do stopařských projektů Olomouce, Brna a Ostravy se promítá důkladnost různých profesí – mezi autory najdeme biologa, polonistu a literárního historika i absolventky oboru dějin umění. Jejich pojetí výzkumu potom spojuje pečlivou práci v terénu a důkladné archivní rešerše. Kvalitním výsledkům nahrává také komunikace stopařů s žijícími autory realizací, jejich pozůstalými nebo s architekty, kteří umělce pro své stavby často sami doporučovali a jejich díla začleňovali do projektů. Od těch je možné získat zajímavé vzpomínky nebo archivní fotografie.

Příjemný formát olomouckého průvodce i ostravská a zlínská mapa jsou vhodným příkladem, jak se se socialistickým uměleckým odkazem ve veřejném prostoru dnešních měst systematicky vypořádat. V první fázi je nutné zvýšit povědomí o jeho existenci, komplexně evidovat

zachované a získat informace i o zaniklých realizacích. Základní umělecká topografie dokáže specifický soubor zpřístupnit i laikům, kteří jsou nakonec cílovou skupinou všech aktivit, protože jejich zájem, ať už z pozice majitelů realizací (či správců budov, s nimiž jsou spojeny), investorů přestaveb, úředníků nebo politiků, vede k zachování uměleckých děl. Zároveň musí být informace v průvodcích a na mapách dostatečně kompletní, aby mohly být nosné pro argumentaci ve prospěch případného zachování děl či péče o ně. Proto vyzdvihujeme kritickou práci s ověřenými daty o autorství a době vzniku objektů. Zařazení anonymních realizací rukám byt jen regionálně významných výtvarníků může výrazně pomoci při debatách o tom, zda investovat do jejich dalšího bytí, oprav a restaurování.

Nakonec sumář informací o dílech socialistického období napříč celým státem povede k bádání, které lépe osvětlí rozporuplnou situaci, v níž umění pro veřejný prostor vznikalo. Ta plynula z organizování umělecké činnosti v socialistickém státě, počínající nařízením povinně uplatnit při výstavbě veřejných budov uměleckou výzdobu, přes způsob financování, výběr „vhodných“ výtvarníků, témat a konče i zásahy do formální podoby děl. Na studie v takové podobě si ještě musíme počkat. Většine českých i moravských měst zatím schází i základní přehledy výtvarných děl v ulicích. Stopování je však v plném proudu a výše zmínění stopaři jsou ochotni prostřednictvím map a průvodců dovést další zájemce na místo a představit jim díla, o nichž dosud neměli ponětí... Nebo snad víte, ve které olomoucké ulici je možné pohlédnout na *Tvář Měsíce* s otisky stop prvních lidských návštěvníků této družice? (Odpověď hledejte v *Bilanci* na s. 202).

Vladislava Řihová (*1978) působí na Fakultě restaurování Univerzity Pardubice. Aktuálně pracuje v rámci projektu NAKI *České umění 50. – 80. let ve veřejném prostoru: evidence, průzkumy a restaurování* na umělecké topografii Jihomoravského a Zlínského kraje.

vlrihova@gmail.com

„Sedneš, napíšeš...“!?

O hanáčtině, muzejnictví, historii i redakční práci

Vybavíte si, jak na vás zapůsobil pan archivář Divíšek z Čapkových „Povídek“? Jako a) produkt umělecké nadšázky, b) pěkné cvok, c) svědomitý historik? Dlouhé soužití s vědou historickou se mě marně pokouší uvyknot realitě, že většina – ať pán či kmán – upřednostní některou ze dvou prvních možností, případně jejich kombinaci.

A přece aspoň někdy a někde, snad proto, že ostatním bájným bytostem se zžlí odstrkované múzy Kleió – bývá správně za c)! V pondělí 15. května t. r. převzala k mé upřímné radosti na prostějovské radnici „za celoživotní vědeckou práci a četnou publikační činnost o historii města Prostějova“ Cenu města za rok 2016 **PhDr. Marie Dokoupilová**, historička působící od roku 1994 v prostějovském muzeu. S přesvědčením, že právě Majka by mohla mít tu moc obraz historika a muzejníka poopravit, jsem přivítala příležitost následujícího povídání a zpovídání.

Léta jsme sdílely jednu profesi, jedno muzeum, jednu kancelář, jeden počítač a také jeden telefon. Tvá obdivuhodná schopnost přecházet u posledně jmenovaného přístroje plynně z obecné češtiny do hanáčtiny vede k tvým začátkům, do Šumvaldu – vždyť ty jsi vlastně „bilingvní rodilý mluvčí“! Takže co ty a hanáčtina?

Hanáčtinu slyším od dětství. Moje maminka mluvila všude hanácky, u doktora, na úřadech, v obchodech, nikde se za to nestyděla a všude jí rozuměli. Já už mluvím hanácky jen se svými příbuznými a přáteli ze Šumvaldu. Vždycky mě hodně potěší, když hanáčtinu zaslechnu v Prostějově. Často kupodivu i mezi mladými lidmi. Předpokládám, že jsou z okolních vesnic, kde se tento jazyk ještě pořád drží při životě a snad ještě hodně dlouho bude.

K psaní v hanáčtině mě „vyprovokoval“ *Hanácký kalendář* vydávaný dr. P. Pospěchem. Uvědomila jsem si, jak se ta řeč ztrácí. A přestože se psaná hanáčtina hrozně

špatně čte, protože je to hlavně řeč k mluvení a ne k psaní, snažila jsem se zachovat formu jazyka z mé doby. Hanáčtina je totiž v každé dědině a možná u každého člověka jiná. Třeba už můj otec by leckteré věci řekl jinak než já. Už jsem také ovlivněná vzděláním a převažujícím používáním češtiny, která se mi tam furt cpe, když se snažím napsat něco hanácky. Po vydání vzpomínkové knížky *Co bělo a ož nigdá nebôde* (2011) jsem ale načas hanácky psát přestala. Připadalo mi, že už jsem se vyčerpala a nemám další nápady. Až loni jsem zas něco připravila pro *Kalendář* na rok 2017. Letos chystám něco taky.

Muzeum a veřejnost... Určitě budeš mít co dodat k mé vzpomínce. Kdysi v pátek došla už za šera bádát studentka a hodlala mě zaměstnávat i v dalších dnech. Sdělení, že o víkendu mám volno, ji dorazilo. Naštvané vykřikla: „Muzeum je přece v sobotu a v neděli otevřené! Máte to v otevírací době!“

S takovým přístupem se setkáváme často. Málokdo si totiž dovede představit, co se vlastně v muzeu dělá. Když např. před mnoha lety byly výstavní prostory několik měsíců zavřené kvůli rekonstrukci, ptávali se nás lidé: „*A co teď budete dělat?*“ Často si také myslí, že když je v pondělí zavírací den, nikoho v muzeu nenajdou. To, co je vidět navenek, je opravdu jen malá součást naší práce.

Muzejní činnost zahrnuje řadu značně nesourodých aktivit. Teď očekávám, že za tu základní označíme obě činnosti sbírkotvornou?

Ano, též považuji práci se sbírkami za základ práce muzejníka. Sbírkové předměty je nutné „objevit“ v terénu, posoudit, vybrat, získat. Poté popsat a zaevidovat. Nejen proto, že to vyžaduje zákon, ale i kvůli jejich dalšímu zpracování a využití. A starat se o ně, aby měly vhodné uložení,

ochranu a péči konzervátorů a restaurátorů. K povinností patří pravidelné inventury fondu. Kontroluje se nejen fyzická přítomnost předmětu, ale také jeho aktuální stav.

Sbírkový materiál, který mám na starosti, jsou především „papírové“. Jejich objemy i přírůstky jsou značné. Evidence vyžaduje hodně času – ale díky počítačovému zpracování se kvalita zápisu zlepší při vyhledávání materiálů. K úkolům muzejníka patří i zpřístupnění a prezentace sbírkových předmětů.

Poslední věta otevřela oblast, která sice je „vidět“ i navenek, ale co všechno předchází její realizaci, napadne jen málokoho. Ať už jde o dotazy, výstavy nebo publikační činnost. Kdo a s jakým dotazem se na muzeum může obrátit?

Vyřizujeme badatelské dotazy širokého spektra žadatelů – zvědavé laické, žádosti kolegů muzejníků o informace, zpracováváme podklady pro úřední účely i vědecké výzkumy. Dobu takto strávenou nepovažujeme za „ztracenou“. Například značná část tazatelů ze zahraničí, pátrající po židovských předcích, nabízí recipročně např. fotografie nebo dokumenty, často takové, které se v Prostějově nezachovaly. Na požádání vyhledáváme též sbírkové předměty, většinou pro studentské práce. Připravujeme zápůjčky k výstavám, vytypováváme srovnávací materiál pro odborné studie.

Máš na svém kontě přes padesátku výstavních počinů, od expozic, přes výstavy nejrůznějšího typu (vlastní i převzaté) až po power-pointové prezentace. Ale to zdaleka neprezentuješ jen „své“ sbírky?

„Papírové sbírky“ jsou velmi zajímavé svým obsahem, ale velmi špatně se vystavují – kladou mimořádné nároky na technické parametry instalace (světlo, teplo, vlhkost). A připouštím, že žádný papír skoro nikdy není tak atraktivní jako např. zbraně, intarzovaný nábytek nebo lidová keramika či výšivky.

Nabídka vlastních sbírek je obecně tematicky limitovaná. Příprava exponátů vyžaduje čas, ale např. i fyzickou jak

Snímek z předávání Cen města Prostějova dne 15. 5. 2017, Marie Dokoupilová druhá zleva. Foto: archiv Magistrátu města Prostějova.

správce, tak provozního personálu – to, co hodláte vystavovat, musíte nejdříve vybrat (výběru zpravidla předchází odborný výzkum), postarat se o konzervaci, přestěhování, instalaci, popis, připravit průvodní texty, propagaci, případně doprovodný program.

Už z provozních důvodů, ale také z důvodů pestrosti výstavního plánu, je třeba využívat nabídku výstav přejetých. Snažíme se je ale doplňovat o materiály z vlastních sbírek a výzkumů.

Vzpomínáš na některé z té padesátky „s láskou“?

Těší mě, když mohu představit věci běžně nevystavované. Velmi mě bavila příprava výstavy *Máme zde muzeum, ale já jsem v něm ještě nebyl* (2014) uspořádaná ke 120. výročí vzniku našeho muzea. Měli jsme možnost ukázat z každé sbírky něco, naznačit, co vše se skrývá v depozitářích, vypovědět i něco málo o muzejnickové práci.

Výstava rádií ze sbírky soukromého sběratele L. Kremsera *Naladte si naši vlnu* (2010) mě zase přinutila proniknout do neuvěřitelně rozsáhlého světa výrobců rádií. U sběratelů si cením jejich obětavosti. Ne-

litují času ani prostředků a jejich znalosti bývají rozsáhlé. Stále se dá objevit řada věcí a témat, která našim předchůdcům „unikla“. Zaujala např. témata hudebníci regionu, Jiří Wolker ve filmu, básníkův bratr Karel Wolker nebo výtvarná podoba Petra Bezruče jako ještěra. Dělní zpodobující tento básníkův nepochopený bonmot (jester znamená anglicky šprýmař) shromáždilo muzeum pěknou řádku. Vydala na putovní výstavu, která vycestovala do Ostravy, Kyjova a Vyškova.

Starověcí učenci prý považovali za klíčovou vlastnost prostoru genia loci. Takže když někde pobývám, mělo by se „vyplatit“ o tom místě něco vědět. A historik by měl přidat „vybádám, předám“. Ale ne v duchu pověstného pohrdlivého šéfovského: „No co, sedneš, napíšeš...“

Většina odborných pracovníků provádí též systematické terénní a archivní výzkumy, usilujeme o rozšíření a prohloubení poznatků o sbírkách. Historické bádání často připomíná detektivní práci – s novými poznatky se objevují nové otázky, na které je třeba opět hledat odpovědi. Výsledky se snažíme představovat na konferencích, v odborných studiích, nebo alespoň popularizačními a propagačními příspěvky. Ač se to nezdá, obě uvedené roviny už z etických a prestižních důvodů vyžadují své, což ví každý, kdo se někdy pokoušel něco soustavně prozkoumat. Přehled o této součásti naší práce již léta poskytujeme v muzejním Zpravodaji v podobě průběžných osobních bibliografií našich pracovníků.

Publikuješ články z novějších dějin Prostějovska, věnuješ pozornost zajímavým osobnostem. Možná se mylím, ale připadá mi, že „nadržuješ“ židovské tématické?

Dějinnám židovských obyvatel Prostějova se věnuji řadu let. Na konferencích *Židé a Morava* (Kroměříž, 23 ročníků) jsem měla vždy čím přispět. Ale často si připadám jakoby na začátku. V této oblasti je ještě hodně práce, jen by to chtělo mít na to víc času vcelku.

O židovskou tematiku je u veřejnosti docela velký zájem. Opakovaně se setkávám s podnětem, že zatím

neexistující dějiny prostějovských Židů by mohla suplovat alespoň brožura, která by shrnovala texty, jež jsem připravila pro expozici *Z prostějovského ghetta* umístěnou ve Špalíčku v Uprkové ulici.

Lze navázat na práci dřívějších badatelů?

V odborné literatuře k dějinám prostějovských Židů je mi inspirací dílo historika dr. Bernharda Helliga, který se léta věnoval důkladnému studiu především hospodářských dějin Židů. Škoda, že se patrně ztratil nebo zničil jeho snad už hotový rukopis o rodině Ehrenstammové a jejich aktivitách, zrovna tak jako portréty členů rodiny od malíře E. F. Leybolda, o nichž víme, že ještě ve 30. letech minulého století existovaly. Doufám, že se zachovaly v soukromých sbírkách a že se třeba časem zase objeví. Jeden z nich mají v Jewish museum v New Yorku.

Pracuješ i v terénu?

„Mapovala“ jsem domy a továrny, které kdysi patřily Židům – musela jsem při fotografování často využívat vikendy, jelikož kvůli husté dopravě se leckterý objekt stal prakticky nefotografovatelným. Člověk si všimne, kolik dopravních značek a tabulí najednou překáží ve výhledu. A samozřejmě – nejlepší je fotografovat v zimě nebo časně

Z výstavy ke 120. výročí založení muzea *Máme zde muzeum, ale já jsem tam ještě nebyl*; červen – září 2014. Foto: MGP.

zjara, dokud není na stromech listí. Škoda, že židovské uličky padly za obět asanacím v 70. letech a spoustu dalších domů původně židovských majitelů v různých částech města také zbourali.

Poskytují prameny náznaky způsobu soužití křesťanské a židovské obce?

Prameny ze 16. století mne potěšily zjištěním, že tehdy Židům a křesťanům blízké sousedství příliš nevadilo. Taky se mi podařilo ověřit, že v dnešní Školní ulici se Židé usazovali už v 16. století a ne až po třicetileté válce, jak se soudilo dříve.

V novějších dobách se ale často setkávám s jistou úporností, se kterou křesťané usilovali znemožnit židovským sousedům jejich snahy a projekty. Byla to schválnost, nebo to v té době tak cítili a jinak to nešlo? Jako příklad uvedu situaci, kterou vyvolal zájem Žida Koppla Deutsche zakoupit budovu dnešního penzionu U Antoníčka (náměstí Sv. Čecha). Majitel s prodejem domu Židovi souhlasil, ale měšťané s poukazem na to, že dům patří k právovárečným a navíc k území křesťanské obce, a tudíž ho začátkem 19. století Židé vlastnit nesměli, dohnali spor až k císaři, který rozhodl, že Žid dům koupit nemůže.

Jiný spor z téže doby vyznívá až paradoxně. Měšťané žalovali židovského učitele Wilhelma Kohna, že vyučuje

Výstava *Z prostějovského ghetta*, konvikt Olomouc, únor 2013.
Foto: T. Hrbek.

křesťanskému náboženství. Přitom Kohna uznávali za učitele výborného a posílali k němu vlastní děti na soukromé vyučování.

A zajímavé postřehy uplatnil lékař, spisovatel a starosta Prostějova Ondřej Příkrýl (*Z těžkých dob Prostějova, Červánky Prostějova*). Denně mu dávám za pravdu, že v prostoru bývalých židovských uliček vždy vane nějaký studený vánek. Možná proto, že za tehdejšími hradbami Židé dlouho pochovávali své zesnulé.

Podařilo se ti najít cestu, jak do své práce „přijmout“ hrůzy holocaustu?

Tématu holocaustu jsem se docela dlouho vyhýbala. Teprve s redakcí knihy Maud Michal Beerové *Co oheň nespálil* (2005) jsem při ověřování některých faktů začala studovat i tuto oblast se zaměřením na Prostějov. Nevím, jak se s tím srovnávají jiní badatelé, ale u mě to probíhá tak, že toto emoční téma musím střídat jinými. Vytvořila jsem např. databázi v power-pointu, která dosud zmapovala asi třetinu prostějovských obětí, k některým však nemáme ani fotografie. Nedokážu pochopit, že stále existují lidé, kteří holocaust zpochybňují, ale předpokládám, že je to především z neznalosti, případně z ignorantství – ani to nechťejí znát.

Zmíněný redakční počín ti bohužel mnoho optimismu do života nevnesl. Konec dobrý... Našla bys jiný s opačným vyzněním?

Díky redakční přípravě *Zpravodaje* věnovaného 100. výročí narození Otto Wichterleho jsem se ve Stražisku setkala s jeho manželkou, paní Lindou Wichterlovou. Když jsme na závěr návštěvy projevili přání prohlédnout si kromě vily také zajímavě řešenou zahradu, vyběhla tehdy skoro pětadevadesátiletá dáma bez větších problémů vcelku příkrý svah, na němž je zahrada umístěná. Nahore nám, pěkně zadýchaným, sdělila, že se tam pravidelně chodívá dívat na západ slunce.

*Rozhovor s Marií Dokoupilovou vedla
Michaela Kokojanová.*

Významné osobnosti spojené s městy, městysy a obcemi okresu Prostějov (III.)

Lékař Jan Nepomuk Karel Hunčovský (* 1752 – † 1798)

Lubomír Novotný

Čechy pod Kosířem jsou dnes známy především svými turistickými lákadly, k nimž patří především pozdně klasicistní zámek s výjimečným parkem, hasičské muzeum upozorňující na slavnou éru Smekalovy továrny na hasičské stříkačky či Muzeum historických kočárů založené Václavem Obrem v roce 2009. Díky těmto atraktivním místům šíří Čechy pod Kosířem svůj vzhlas široko daleko nejen na Prostějovsku a Olomoucku, ale lze říci, že i v celé ČR.

Tato obec však neslyne pouze turistickými zajímavostmi, narodily se v ní i významné osobnosti. K nim bezesporu náleží i **Jan Karel Nepomuk Hunčovský**, který spatřil v Čechách světlo světa 14. května 1752. V době Hunčovského narození byl majitelem panství Čechy společně se statky Krakovec a Drahanovice Adam Hynek hrabě z Berchtoldu, v čase jeho dětství a školní docházky Jiří Antonín svobodný pán Grechtler. V roce 1768 pak panství a statky i se zámekem v Čechách zakoupil Manuel Silva-Tarouca, s jehož rodem jsou spojeny nejblyžtější chvíle panství a Hunčovského rodné obce.

Jan Karel Nepomuk se již odmala setkával s krví, léčebnými postupy, medikamenty. Jeho otec byl totiž ranhojičem. Na místní škole projevil talent a inteligenci a asi i s přímluvou a díky pomoci vrchnosti odešel v půli 60. let 18. století na gymnaziální studia do Olomouce. V roce 1771 se pak odebral do hlavního města monarchie do Vídně na studia chirurgie. I zde zasáhla do osudů rodáka zpod Kosíře ruka Silva-Tarouců. Vídeňská studia Hunčovskému zpočátku finančně ulehčil Manuel Silva-Tarouca (ten ovšem již v březnu 1771 zemřel), jenž patřil po desetiletí k rádcům císařovny Marie Terezie. Důležitější a dlouhodobější byla ale podpora Manuelovy manželka Johanny Amalie. Ta seznámila Hunčovského s významným italským lékařem Alexandrem Bram-

billou. Ten byl osobním doktorem císaře Josefa II. i hlavním chirurgem rakouské armády. Brambilla Hunčovského poslal na další studia do metropole Lombardie, Milána. Ten měli rakouští Habsburkové v držbě po svých španělských příbuzných a Lombardie patřila k nejvyspělejším částem mocnářství. Zde se mohl přiučit mnohému z moderní medicíny. Po smrti své protektorky, hraběnky Johanny Amalie, se Hunčovský musel vrátit z italské výpravy zpět do Vídně. Zde se opět pod Brambillovým vedením zdokonaloval v chirurgii a obecně v medicíně. V roce 1777 byl dokonce na popud samotného spoluvladaře Josefa II. odeslán na další studia do ciziny, tentokrát do Francie a Anglie, k nimž budoucí panovník vzhlížel. Dojmy, zážitky a zkušenosti pak Hunčovský shrnul do knihy *Medizinisch-chirurgische Beobachtungen auf den reisen durch England und Frankreich, besonders über die Spitäler...* Hunčovský se v cizině zaobíral nejen vlastní medicínou, tedy lékařskými postupy a péčí, ale soustředil se i na organizační záležitosti, systém lékařské péče, architekturu nemocnic apod. Do Vídně se vrátil nabit novými zkušenostmi a dojmy a zařadil se do širšího kruhu reformátorů, na něž se ve svých plánech spoléhal netrpělivý a horlivý revolucionář na trůnu Josef II.

Roku 1781 byl Hunčovský jmenován profesorem na lékařsko-chirurgické škole pro výchovu polních lékařů v Gumpendorfu. Později se z této školy stalo ono slavné vídeňské Josefinum vychovávající vojenské chirurgy. V roce 1791 se Hunčovský opět vrátil do Itálie, tentokrát jako doprovod císaře a českého krále Leopolda II., který sám měl k Itálii vřelý vztah, vždyť předtím vládl v Toskánsku a sídlil ve Florencii. Zde se opět zajímal o organizaci lékařské péče, kvalitu nemocnic, zkrátka zdravotnický systém apod. Po návratu byl jmenován osobním císařovým lékařem a nadále působil na Josefinu. Jan Nepomuk Karel Hunčovský

zemřel v důsledku sepse 4. dubna 1798. Tento rodák z Čech pod Kosířem nebyl jen výkonným a kvalitním lékařem, vysokoškolským učitelem, ale byl, řečeno dnešními slovy, i zdravotnickým manažerem. Jeho starost o organizaci lékařské péče, zájem o kvalitu a výbavu nemocnic odpovídal osvícenské době, jejímž cílem byla racionalizace lidského chování a jednání ve všech oblastech.

(Autor při psaní článku čerpal mj. především z textu *Williams Thomase* (Chirurg osvícenské doby z Čech pod

Kosířem (Jan Karel Hunčovský). *Střední Morava : kulturně historická revue / Olomouc : Memoria 4, č. 7/1998, s. 93–96*) a Hunčovského spisů uložených pod signaturami 16.135 a 49.616 ve fondu VKOL.)

Lubomír Novotný (*1978 v Prostějově) vystudoval historii na FF UP a právo na PF UP; odborně se specializuje na moderní české, československé a středoevropské dějiny.

sezima@seznam.cz

Titulní list práce *Medizinisch-chirurgische Beobachtungen auf den reisen durch England und Frankreich, besonders über die Spitäler..* V této práci Hunčovský zúročil nabyté zkušenosti z cest po Francii a Anglii. Zdroj: VKOL.

Titulní list práce *Anweisung zu chirurgischen Operationen.*

Dva pankáči v Olomouci

Jaroslav Rudiš s Martinem Beckerem navštívili Olomouc v rámci třetího ročníku festivalu Olmützer Kulturtage tedy Olomouckých dní německého jazyka. Je již dobrým zvykem pořadatelů, že širokospektrálně založený festival německojazyčné kultury pozve do Olomouce každý rok alespoň jednu literární osobnost. Město tímto způsobem navštívil Jan Faktor, spisovatel českého původu trvale žijící v Německu, loni na Hanou zavítal přední český překladatel z němčiny, Tomáš Dimter. Letos kromě rakouské autorky Valerie Fritsch přijeli do Olomouce na autorské čtení také Jaroslav Rudiš s Martinem Beckerem.

Českého spisovatele a germanistu Jaroslava Rudiše, autora románu *Grandhotel* a komiksově trilogie *Alois Nebel*, snad ani není třeba dlouze představovat. Ovšem jinak tomu patrně bude s jeho německým kolegou, spisovatelem a novinářem Martinem Beckerem. Jeho romány a knihy dosud nemáme přeloženy do češtiny a jeho rozhlasové aktivity jsou adresovány spíše německému posluchači. V obecném povědomí patrně příliš neutkvěl ani fakt, že tato autorská dvojice spolu už přes deset let úspěšně spolupracuje. Společně vytvořili rozhlasové hry *Lost in Praha*, *Plattenbaucowboys (Kovbojové z paneláku)*, divadelní hru *Exit 89: Horor s lidskou tváří* a také rozhlasový dokument *Stillstand. Zimní cesta na konec světa* o jejich společné výpravě do Jeseníků, kde pátrali po stopách Rudolfa Rittnera, jesenického rodáka a někdejšího slavného herce, dnes zcela zapomenutého.

A právě o souvislostech jejich společného působení jsme s nimi zapředli rozhovor krátce před jejich vystoupením v Olomouci. Sešli jsme se v Café 87 u šálku kávy a něčeho dobrého k zakousnutí.

Jak jste se seznámili?

JR: Stalo se to v Praze v roce 2006. Martin sem přijel natáčet dokument pro německý rozhlas o současné

literární scéně a oslovil i mě. Sešli jsme se a on mě požádal o výpomoc, že se rozhlas opozdil se zálohou a že je v těžké situaci. Zašel jsem k bankomatu a vytáhl nějaké peníze na pivo.

MB: Byly to dva tisíce. Sešli jsme se, abychom nahráli medailon, ale ten den už jsme nic nenatočili. Jen jsme povídali a pili pivo.

Byl to také začátek vaší spolupráce?

JR: Vlastně ano. Sedli jsme si. O rok později nás napadlo, že bychom spolu udělali rozhlasovou hru. Víte, v Německu poskytuje rozhlas opravdu velké peníze na nové pořady. Martin to napojení na rozhlas měl. Tak vzniklo *Lost in Praha*, o dvou ztroskotancích, kteří přijíždějí do Prahy, aby se našli, a nedopadnou moc dobře. Ten jeden pak skončí v nemocnici na pokoji, kde právě leží Bohumil Hrabal a je svědkem jeho skoku z okna.

MB: Bohumil Hrabal je náš oblíbený autor.

Ptám se na seznámení, počátky, protože vaše společná práce u nás není příliš známá. Nelze k ní najít mnoho materiálů.

JR: Vidíte a v Německu jsou ty věci vcelku úspěšné. To se pozná podle repríz, jak moc to mezi sebou jednotlivé stanice přebírají a *Lost in Praha* mělo několik repríz.

Vaše společná tvorba většinou obsahuje v jednom díle jak pasáže v češtině, tak v němčině, čímž se části textu stávají přístupnými pouze publiku z jedné, potažmo druhé strany hranic. Není to škoda, neuvažovali jste o překladu?

JR: To s tím publikem není úplně pravda. Dokument *Stillstand. Zimní cesta na konec světa* měl hned dvě verze. Jednu vysílal Český rozhlas 3 Vltava a druhou německý rozhlas. Je to o našem putování na Jesenicko za místním

zapomenutým rodákem, dříve slavným německým hercem Rudolfem Rittnerem.

MB: Jinak to byl nezapomenutelný zážitek, ten týdenní pobyt v Jeseníkách u Járy. Takové skoro malé manželství, byla zima, hádali jsme se, pili a brodili se tím množstvím sněhu na konci světa...

JR: ...nebo na začátku, to nikdo neví. Jinak s tím bilingvismem to není tak vážné. V *Lost in Praha* je čeština přítomná pouze v takové verzi, že jí bude každý Němec rozumět, je to spíše jen ornament. Naopak v *Exitu 89* byly německé pasáže překládány do češtiny.

MB: Byla tam taková směšná postava. Uvedla se pro slovem v tom smyslu, že pro diváky měla být k dispozici sluchátka se simultánním překladem, ale nevyšly peníze, tak že to bude živě překládat on. A ten překlad je schválně velmi strojený.

JR: Ale zároveň zastávám názor, že středoevropský intelektuál by měl umět německy.

Martin Becker (vlevo) a Jaroslav Rudiš při tvůrčí diskusi v Cafe 87.
Foto: Petra Kožušnicková.

Ať ve Vašich společných projektech převládá čeština nebo němčina, ta témata se vždy „pohybují“ na pomezí obou kultur. Vy, Jaroslave, často akcentujete německá témata, Martin Becker zase česká. Je to programové stavění mostů mezi českou a německou kulturou, mezi Čechy a Němci?

JR: Programové, to slovo bych nikdy nepoužil. Spíše přirozené. Jsem z českoněmeckého pohraničí, vystudoval jsem germanistiku a historii a dnes v Německu, v Berlíně, víceméně žiju a německy čím dál tím více také píšu.

MB: Já vystudoval spisovatelství. O českou kulturu se zajímám přibližně od roku 2006, když jsme se seznámili. Možná ještě dříve, od mé první návštěvy na jaře, kdy jsem v Berlíně snědl nějaký zkažený kebab a přivezl si do Čech otravu z masa. Ležel jsem na Bulovce a přemýšlel. Například pojem Lidice jsem ve škole nikdy neslyšel a přitom by to měla být samozřejmost...

JR: On Martin dělá v Německu pro českou kulturu hodně. Už v jeho první knize povídek se objevují české motivy a loni vyšel jeho alternativní průvodce *Návod k použití pro Prahu a Česko*, to je skvělá kniha. Stejně skvělý je nový rozhlasový dokument *Když jde básník do hospody aneb Petrův princip*. Také je Martin spoluvydavatelem antologie nové české literatury s názvem *Poslední metro*.

Na čem aktuálně pracujete?

JR: Na filmové adaptaci mé poslední knihy *Národní třída*.

MB: Na novém románu. A na rozhlasové adaptaci *Národní třídy* pro německý rozhlas WDR.

Píšete spolu dramata, rozhlasové hry, stále jde o mluvené slovo. Nemáte v plánu napsat společně také nějakou prózu, tištěný text, kde by čeština s němčinou „ležely“ vedle sebe – černé na bílém?

JR: No jo, vidíš, tak to dnes domluvíme.

MB: Jasně.

*Za rozhovor poděkovala
Petra Kožušnicková*

Jaroslav Rudiš (* 1972 Turnov)

Český spisovatel, dramatik. Vystudoval němčinu a dějepis na Technické univerzitě v Liberci, ve studiích pokračoval v Praze a Curychu. Strídavě žije v Německu a České republice. Od roku 2006 pracuje jako spisovatel na volné noze. Debutoval úspěšnou knihou *Nebe pod Berlínem* (2002), souborem „rockových příběhů z berlínského metra,“ za který získal Cenu Jiřího Ortena. Následovala komiksová trilogie *Alois Nebel: Bílý potok* (2003), *Hlavní nádraží* (2004), *Zlaté hory* (2005) a romány *Grandhotel* (2006; film 2006), *Potichu* (2008) a *Konec punku v Helsinkách* (2010). Nejnovějším literárním počinem je novela *Národní třída* (2013), za kterou obdržel cenu Magnesia Litera. Jeho romány jsou vedle němčiny překládány do mnoha dalších jazyků.

Spolu s Petrem Pýchou napsal pro rozhlas hry *Léto v Laponsku* (2005), *Strange Love* (2007) a *Lidojedi* (2017); samostatně divadelní hru *Čekání na konec světa* (2016) a další.

Jaroslav Rudiš je činný také v hudební oblasti, píše texty pro různé skupiny např. Umakart, Priesnitz, Tata Bojs, vystupuje se skupinami U-Bahn a Kafka Band. Společně s Igorem Malijevským pořádá pravidelný literárně-hudební kabaret EKG v Divadle Archa v Praze.

Martin Becker (*1982 Attendorn, Německo)

Je německý spisovatel, novinář, literární kritik a autor rozhlasových her. Studoval zprvu germanistiku a filozofii na univerzitě v Bochumi, ale přestoupil na Lipský literární institut, kde se zabýval především prózou a dramaturgií. Literárně debutoval v roce 2007 souborem povídek *Ein schönes Leben* (Krásný život). Román *Der Rest der Nacht* (Zbytek noci) vyšel v roce 2014. V loňském roce vydal knihu *Gebrauchsanweisung für Tschechien und Prag* (2016; Návod k použití pro Prahu a Česko), letos mu vyšel román *Marschmusik* (2017, Marš) a kniha *Die letzte Metro. Junge Literatur aus Tschechien* (Poslední metro. Mladá literatura z Česka; spoluautorství s Martinou Lisou)

Významnější část jeho tvorby však spočívá v rozhlasové tvorbě. Becker je autorem jak rozhlasových her, tak různých dokumentů. Mimo společnou tvorbu s Jaroslavem Rudišem je autorem her *Bevor alles weg ist* (2008; Dříve než vše zmizí) a *Väter haben sieben Leben* (2014; Otcové mají sedm životů, společně se Schorschem Kamerunem).

Společně absolvovali čtení v rámci *Olmützer Kulturtage: Olomouckých dnů německého jazyka*. Martin Becker na festivalu předčítal v češtině. Foto: Miroslava Dvorská.

Česko-německá spolupráce spisovatelů úspěšně trvá už přes deset let. Foto: Petra Kožušníková.

Eva Ryšavá: Knihovna je můj osud

Chtěla se zabývat historií. Úspěšně složila přijímací zkoušky na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, ale než se mohla zakousnout do studia, byla vyloučena z univerzity z politických důvodů. Svého snu, získat vysokoškolské vzdělání, se ale nevzdala. Když se jí historie nestala povoláním, zůstala jejím celoživotním koníčkem. Po opuštění fakulty se jí podařilo získat práci v odborářské knihovně. K jejím povahovým vlastnostem patří cílevědomost, vytrvalost a pile. Nikdy se nevzdávala svých cílů. Začala při práci studovat Střední knihovnickou školu v Praze, složila druhou maturitu a pokračovala ve studiu externí formou na Fakultě osvěty a novinářství UK. V roce 1972 získala titul doktor filozofie. V letech 1968–2004 pracovala v Knihovně Národního muzea v Praze, od roku 1990 byla vedoucí Oddělení knižní kultury Národního muzea. **PhDr. Eva Ryšavá** (*26. dubna 1937 v Olomouci) se stala přední odbornicí na kramářské tisky, zasloužila se o vytvoření celonárodního metodického centra evidence této literatury v Národním muzeu v Praze. Navázala tak na dílo Roberta Smetany a Bedřicha Václavka, kteří prokázali hodnotu kramářských tisků, jejich místo ve vývoji české literatury. Její bádání vyústila také v řadu úspěšných prezentací a oživení zájmu o danou problematiku. Spolupracovala s Muzeem knihy a písma v Lipsku.

Dalším badatelským tématem Evy Ryšavé byly osobnosti a problematika českého národního obrození (Fr. L. Čelakovský, P. J. Šafařík, J. Dobrovský, B. Němcová, J. Jungmann aj.). Byla autorkou desítek scénářů výstav v Národním muzeu, např. *Knížky F. L. Věka* (1971), *Ilustrace A. Kašpara* (1974), *B. Němcová a Národní muzeum* (1995), *J. Dobrovský a Knihovna Národního muzea* (2003), *P. J. Šafařík* (1995) aj.

Z její rozsáhlé publikační činnosti uvedme publikace o dějinách moravského knihtisku (*Béda Dudík a jeho práce v dějinách moravského knihtisku*, 1977), *Vzpomínky pražského písničkáře* (1988), *Knihovnické zamýšlení v Brixenu* (1988), *Matice česká v našich kulturních dějinách* (2000) ad. Podstatnou měrou se zasloužila o rozvoj Matice

české, v letech 2001–2007 byla její předsedkyní. Dodnes se aktivně podílí na její činnosti. Od roku 1966 působila ve Výboru historického klubu – Sdružení historiků České republiky.

K rodnému městu si Eva Ryšavá uchovává stále vřelý vztah, a to nejen díky svým přátelům a vzpomínkám na spolupráci s prof. Robertem Smetanou, ale především díky svému historickému citění. Její společenské aktivity byly oceněny mj. jmenováním čestnou členkou Společnosti Národního muzea v Praze, její význam v oblasti českého knihovnictví potvrdilo v roce 2005 Sdružení knihoven ČR udělením pamětní medaile Z. V. Tobolky.

Milada Pisková

Foto: archiv Evy Ryšavé.

K poctě Františka Valoucha

Foto: archiv F. Valoucha.

Na počátku tohoto roku opustil náš svět doc. PhDr. František Valouch, CSc. (* 28. 4. 1935 Olšany – † 7. 1. 2017 Olomouc), významná osobnost olomoucké univerzity. Již v době loňských jubilejních oslav vysokého učení jeho absence naznačovala, že se mu osud naplňuje a mnoho jeho bývalých posluchačů tak přijde o možnost se se svým respektovaným pedagogem setkat a poděkovat mu za příkladnou noblesu, s níž zahlazoval deficity v jejich studiu i vědomostech. František Valouch byl skromný intelektuál, a to jak vědecký, tak i tvůrčí. Na jeho kontě se skvěje několik desítek titulů rozličného zaměření. Prozrazují, že měl co říci jako literární teoretik i historik, básník, publicista a kritik. Ke své životní profesi literáta směřoval oklikou kolem všeho, co mu v poválečném pohraničí bezděčně padalo do klína. Patřil k tomu výuční list, maturita na Střední všeobecné vzdělávací škole v Šumperku i profesní technická orientace vojenské služby.

Už v prvním ročníku vysokoškolského studia češtiny a ruštiny na Univerzitě Palackého v Olomouci se František Valouch prosadil ve studentské literárněvědné soutěži s tématem *Cesta Karla Čapka od relativismu k antiřašismu*. K objevné dokonalosti téma dovedl ve své diplomové práci. Dokonalou sebereflexi dokazoval schopností a ochotou se k vlastním tématům vracet a hloubkou dalších analýz je rozšiřovat a upřesňovat. Bylo to snad dáno i Valouchovým poznatkem o vlivu konkrétního času na každé vytvořené dílo.

Nejpočetnější jsou Valouchovy články a studie. Věnoval je Emilianu Glocarovi, Egonu Hostovskému, Ludvíku Kunderovi, Františku Nechvátalovi, Bedřichu Václavkovi, Vilému Zavadovi, Jiřímu Žáčkovi a mnoha dalším

osobnostem české literatury. Valouchova publicistika je originální, a proto svébytná.

Poezii autora představují jeho sbírky *Přibližování* a *Honorář za hříchy*. Charakteristická je svou civilností, ale vždy byla nesmírně citová, věcná, podivuhodně všímavá, prostá a neproklamativně intelektuální. Naprostá většina jeho básní neztratila přes velké společenské proměny ani svou sílu, ani svou pravdu. Svěbytnost jeho poezie je zřejmá i ze dvou přiložených básní: Obě byly napsány do sbírky *Honorář za hříchy*.

Poezie

Poezie je často nezodpovědná.

Hraje s námi hru

na lásku

na štěstí

na věrnost

na pravdu

ale v zásobě si ponechává

falešnou kartu

Nás

Báseň bez morality

V manželských ložnicích

je postel naličená past

zato v seníku je lože

jedna slast

Z obou vyvolených poloh

neplyne však žádná moralita

Z bytu vidíš jak se rozednívá

ze seníku vidíš jak jen prknem svítá

Zakončeme vzpomínku na Františka Valoucha ujištěním, že se nikdy neprojevoval jako fanfarón, svůj život vždy prožíval a lidi ctil. Nemůže být zapomenut.

Bohumír Kolář

Vzpomínka na Václava Koláře

PhDr. Václav Kolář (* 8. 5. 1946 – † 15. 4. 2017) působil v letech 1972–1991 jako učitel na Střední průmyslové škole oděvní, poté učil krátce na Gymnáziu Jiřího Wolкера v Prostějově a v roce 1994 se stal ředitelem Reálného gymnázia a základní školy města Prostějova na Studentské ulici. V roce 2010 odešel do zaslouženého důchodu a občas si ještě připomněl svá učitelská léta v seminářích pro maturanty reálného gymnázia.

Václav Kolář byl především v paměti mnoha stovek žáků zapsán jako mimořádný učitel, na něž se i po letech vzpomíná s upřímným respektem a uznáním. Jeho vysoká odborná erudice, schopnost laskavého nadhledu, jemuž nikdy nechyběl humor, otevřenost a tolerance k různým názorům a postojům, se kterou přicházel za svými žáky, v nich zanechaly opravdu hluboké a trvalé stopy. Stopy, které často zásadním způsobem spoluvytvářely jejich budoucí profesní a občanský život. Případné výchovné problémy řešil vždy důsledně a zásadově, s přiměřenou přísností, ale současně s ohledem na budoucí životní vývoj mladých lidí.

Vždy si na své žáky udělal čas a uměl jim velmi pozorně naslouchat. Často s nimi zaváděl řeč i na svá oblíbená filosofická témata a svou hlubokou sečtělostí je dokázal motivovat k dalšímu rozvoji.

Reálnému gymnáziu a základní škole města Prostějova v pozici ředitele věnoval 17 let. A stejně tak jako na něj vzpomenu s respektem a uznáním jeho žáci, uslyšíte podobná slova i od jeho kolegů a podřízených. Vahou své osobnosti uměl ve škole vytvořit klima tolerance, porozumění a společné dělnosti bez zbytečných stresů. Klima, které motivovalo a neubíjelo, klima, ve kterém byla radost chodit do práce. V takové atmosféře se jakoby lehce a samozřejmě stihlo udělat spoustu nelehké práce – např. rekonstrukce školního hřiště, přístavba školní družiny, zateplení celé školy, rekonstrukce mnoha odborných učeben, tělocvičny a školní jídelny, byly vytvořeny nové školní vzdělávací programy, realizovaly se projekty mezinárodní spolupráce.

Václav Kolář věnoval hodně času a energie i občanskému životu. Opakovaně získával hlasy voličů a byl dlouholetým členem prostějovského zastupitelstva. Svůj vztah ke kultuře a kulturním hodnotám uplatňoval jako člen kulturní komise či komise pro nákup uměleckých děl, byl také oblíbeným a vyhledávaným oddávajícím.

Pravidelně přispíval do regionálního tisku, byl spoluautorem odborných publikací z historie města Prostějova a dlouholetým členem redakce kulturní revue Štafeta.

V Prostějově bychom našli málo lidí, kteří Václava Koláře neznali – buď jako svého učitele, či kolegu, jako dobrého souseda, aktivního zastupitele, nebo dobrého člověka, který měl rád humor, nešetřil laskavým slovem a s chutí a rád si zazpíval lidové písničky.

RNDr. Ing. Rostislav Halaš, ředitel Reálného gymnázia a základní školy města Prostějova, Studentská ul. 2

Na fotografii pořízené v září 2012 během oslav dvacetiletého výročí znovuoživení Reálného gymnázia v Prostějově přednáší dr. Kolář absolventům této školy. Foto: Jiří Andryšek.

Kulturní itinerář

Vědecká knihovna v Olomouci

Přednášky

Science to Go

(přednáškový sál VKOL, Bezručova 3; září 2017)

Oblíbený seriál vědeckopopulárních minipřednášek se uskuteční ve Vědecké knihovně v Olomouci již poněkoli-
likáté. Přednášejícími jsou vyučující vysokých škol, dok-
torandi či mladí vědci, kteří žijí svým oborem a chtějí pro
vědu nadchnout i další generace. Každé setkání zahrnuje
tři přednášky na různá témata.

Vzhledem k velkému zájmu o akci je nutná rezervace
místa předem přes rezervační formulář na webu VKOL
v kalendáři akcí. Tam zjistíte i další informace a přesný ter-
mín konání akce. Rezervace budou zpřístupněny nejpoz-
ději jeden měsíc před konáním akce.

Thajsko

(přednáškový sál VKOL, 11. listopadu 2017 od 17 hodin)
Cestovatelka Barbora Pečeňová přednáší pravidelně
na cestovatelských festivalech. Není divu, má za sebou po-
znávání třiceti zemí světa. Na co každý naletí v Bangkoku
a jak z toho vybruslit? Čekáte romantiku a stejně to skončí
komickým průšvihem? Bez okouzlujících i extrémních
zážitků si už Bára neumí žádné cestování na vlastní pěst
představit. Pová vám pár veselých historek, něco o životě
místních i to, s jakými náklady byste měli počítat.

Vzhledem k velkému zájmu o akci je nutná rezervace
místa předem přes rezervační formulář na webu VKOL
v kalendáři akcí. Rezervace budou zpřístupněny nejpoz-
ději jeden měsíc před konáním akce.

Výstavy

Krčmaňská aféra: tajemný pokus o atentát na československé ministry

(Galerie Biblio, 4. – 29. září 2017)

V letošním roce uplyne 70 let od pokusu o atentát na tři

nekomunistické ministry – Prokopa Drtinu, Petra Zenkla
a Jana Masaryka – pro nějž se vžil označení „krčmaňská
aféra“. Výstava přinese výběr informací potřebných pro
pochopení doby i pozadí kauzy a na základě novinového
fondu VKOL dokumentuje, jak odlišně o politickém skan-
dálu informovala periodika z různých politických táborů.
Spolu s výstavou vychází i stejnojmenná publikace Lu-
bomíra Novotného. Slavnostní zahájení proběhne 7. září
2017 v 17 hodin v Galerii Biblio.

Eduard Hölzel: 1817–1885

(Galerie Biblio, 1. listopadu – 31. prosince 2017)

V roce 2017 si připomínáme 200 let od narození olomouc-
kého nakladatele Eduarda Hölzela. Fondy VKOL uchová-
vají přes 200 publikací (odborná literatura, mapy, litografie,
beletrie), které vznikly díky jeho nakladatelskému úsilí
a které dokladují, jak zásadní měrou se Hölzel ve 2. po-
lovině 19. století zapsal do kulturních dějin Olomouce,
Moravy i celé habsburské monarchie. Výstava seznámí ve-
řejnost s osobností tohoto významného nakladatele, s jeho
nakladatelskou činností a také poukáže na vysokou úroveň
publikací, které z Hölzelova nakladatelství vzešly. Vernisáž
se uskuteční 2. listopadu 2017 v 17 hodin v Galerii Biblio.

Vstupy na obě výstavy jsou pro čtenáře knihovny
zdarma. Otevírací doba galerie je shodná s otevírací dobou
knihovny. Jste srdečně zváni.

Vlastivědné muzeum v Olomouci

nám. Republiky 5

Signum indelebile. 150 let Slovanského gymnázia v Olomouci.

(12. října – 31. prosince 2017)

V letošním roce slaví Slovanské gymnázium v Olomouci
jeden a půl století své existence. Toto významné jubileum
je připomínáno i ve Vlastivědném muzeu, a to několika
tematickými přednáškami pořádanými Vlastivědnou spo-
lečností muzejní a především výstavou, která bude zahá-
jena slavnostní vernisáží ve čtvrtek 12. října 2017.

Průvod absolventů během oslav 100. výročí Slovanského gymnázia v Olomouci v roce 1967. Foto: J. Juryšek, fotoarchiv VMO.

Olomoucké Slovanské gymnázium bylo současně s brněnským otevřeno 1. října 1867. V době jejich vzniku se jednalo o jediné střední školy s českým vyučovacím jazykem na Moravě, v Olomouci pak o vůbec první českou školu v historii města. Ta vzápětí vyrostla v elitní centrum vzdělanosti a českého kulturního a společenského života. Jako taková sehrála zásadní roli v procesu prosazování se českého živlu nejen v Olomouci, ale prostřednictvím svých absolventů i v širším regionu.

Začátky české školy v metropoli ovládané německým magistrátem nebyly vůbec jednoduché. Výuka probíhala v pronajatých prostorách v pěti různých objektech, pedagogové museli přecházet z místa na místo, studenti se tísnili v přeplněných třídách – adaptovaných bytech činžovních domů, mnohdy v nevyhovujících hygienických podmínkách. Vlastní školní budovy se gymnazisté dočkali teprve 14. září 1884, kdy byla slavnostně otevřena novostavba v Radeckého ulici, později pojmenované podle prvního ředitele ústavu Jana Evangelisty Kosiny (1827–1899). Budova pak sloužila škole až do roku 1951. Tehdy bylo gymnázium vystěhováno a administrativně sloučeno s Polívkovým reálným gymnáziem.

Výstava v Mendelově sále Vlastivědného muzea v Olomouci v základních obrysech nastiňuje vybrané kapitoly

a zajímavosti z historie školy. Prostřednictvím dobových artefaktů, obrazových materiálů i vzpomínek přibližuje každodenní život studentů a profesorů gymnázia, ale také výjimečné, ba historické události, k nimž bezpochyby patřily i první maturitní zkoušky konané v roce 1872 za účasti samotného císaře Františka Josefa I. Připomenuty jsou rovněž oslavy kulatých jubilej dokumentované fotografiemi z muzejního archivu, některé osobnosti z řad pedagogů, absolventů a také ředitelů ústavu. Nemalý prostor je věnován taktéž prezentaci současných aktivit školy.

V rámci příprav výstavy proběhl v březnu letošního roku „sběr vzpomínek“. Tým pracovníků muzea, studentů a pedagogů Slovanského gymnázia po celý den zaznamenával zážitky absolventů i někdejších členů profesorského sboru. Pamětníci se rádi podělili o historiky z vyučovacích hodin, zavzpomínali na výrazné učitelské osobnosti a připomněli si nezapomenutelné okamžiky svých studií. To vše je využito na výstavě k jubileu školy, která v srdcích svých absolventů zanechala a snad i zanechává *nesmazatelné znamení*.

Hana Jakůbková

Vlastivědné muzeum v Šumperku

Hlavní třída 22

V Muzeu v Šumperku pokračují během měsíců srpna a září výstavy *Cesty k domům* (Výstavní síň, do 17. září 2017), *Křídla v průběhu času* (Hollarova galerie, do 3. září) a *Království mašinek* (Muzejíčko, Galerie Šumperka, do 10. září 2017).

Dámy a pánové, do gala!

(Rytířský sál, do 27. srpna 2017)

V čem jsme se „nesli“ do tanečních, na plesy nebo do divadla v minulém století? Přehledku společenské módy 20. století na Šumpersku představuje výstava *Dámy a pánové, do gala!* Je výsledkem spolupráce s veřejností a vznikla díky ochotě těch, kteří si šaty uschovali a laskavě je zapůjčili šumperskému muzeu pro tuto příležitost.

K výstavě Vám nabízíme možnost objednat si komentovanou prohlídku. Máte-li o naši nabídku zájem, pište, prosím, na e-mail: maja.kudelova@muzeum-sumperk.cz.

Okno do duše okno

(Galerie mladých, do 27. srpna 2017)

Žáci a učitelé výtvarného oboru ZUŠ Šumperk zvou na výstavu *Okno do duše okno*, jejíž náplní jsou práce dětí vytvořené na přelomu zimních a jarních měsíců. Práce jsou tematicky sladěné v techniky nám většinou známé, jako je kresba, malba, grafika, akvarel a drobné prostorové práce.

Přednášky

Netopýři Šumperska

(24. srpna v 19 hodin)

Pro všechny, kteří mají rádi netopýry, připravilo Vlastivědné muzeum v Šumperku přednášku s vycházkou. O životě, rozšíření a ochraně netopýřů na Šumpersku a Jesenícku pohovoří Dušan Duhonský, zoolog z CHKO Jeseníky. Přednáška je součástí výstavy *Křídla v průběhu času*, a to její zoologické části. Jako doprovodný program bude i vycházka po okolí muzea za létajícími netopýry.

Výstava hub

Ve dnech **14. až 16. září 2017** proběhne ve Vlastivědném muzeu v Šumperku již 18. výstava hub. I letos bude během výstavy otevřena mykologická poradna vedená prof. RNDr. B. Hlůzou, CSc. a Bc. T. Tejklovou. Výstava bude doplněna výtvarnými pracemi žáků Základní školy a Mateřské školy Stará Ves (okr. Bruntál).

Návštěvníci budou mít možnost nechat si své houby odborně určit, ale i poskytnut své nálezy k prezentaci. Uvítáme jakékoliv druhy hub, které zájemci mohou odevzdávat na recepci šumperského muzea během *úterý a středy (12. a 13. září)*.

Tradičně velký počet druhů hub vystavovaných na šumperských mykologických výstavách by autoři výstavy sami nebyli schopni zajistit. Je to možné jen díky spolupráci

s několika houbařskými nadšenci (např. z olomoucké mykologické poradny) a se studenty a profesory Střední odborné školy v Šumperku. Všem jim vděčíme za zdárný chod šumperských výstav hub a patří jim za to náš dík.

Výstava se koná v předšálí Rytířského sálu. Protože budou vystaveny živé houby, je konání výstavy časově omezeno na pouhé tři dny: **ve čtvrtek a pátek od 9.00 do 17.00, v sobotu od 9.00 do 12.00.**

Magda Zmrhalová

Muzeum Zábřeh

Umění pravdivosti, soucitu a snášlivosti

(Minigalerie, do 27. srpna 2017)

Mezinárodní výstava obrazů představuje díla převážně čínských exilových umělců vyznávajících metodu Falun Gong, založenou na kultivaci těla i mysli a vystavenou ze strany čínských úřadů mnohdy velice tvrdé perzekuci.

Muzeum Mohelnice

Koupaliště a plovárny

(do 24. září 2017)

V letních měsících se návštěvníci mohelnického muzea mohou osvěžit na výstavě o koupalištích a plovárnách. V textové části jsme zmapovali vybraná koupaliště v regionu. Najdete zde také stručný vývoj plavkové módy, která podléhala různým trendům. Nezbytnou součástí plováren byly převlékací kabinky, a proto na výstavě nechybí ani tento prvek. Návštěvníci si tak mohou vyzkoušet různé plavecké úbory.

Muzeum Komenského v Přerově

Zámek Přerov, Horní náměstí 1

XIV. odborná konference o Hané

Haná a její lidová kultura – nové inspirační zdroje

(5. října 2017)

Na začátku října, přesněji ve čtvrtek 5. 10., bude přerovské muzeum hostit XIV. ročník odborné konference o Hané,

kteřý bude tentokrát věnován novým inspiračním zdrojům v oblasti bádání o Hané a její lidové kultuře. Napsledy se tato konference v Muzeu Komenského v Přerově konala ve dnech 14. až 16. října 1996 (5. ročník) a jejím tématem byl lidový oděv a tanec na Hané.

Pořadatelé konference, tedy Muzeum Komenského v Přerově, p. o., Hanácký folklorní spolek a Janua o. p. s., si uvědomují, že lidová kultura i historie Hané je velmi pestřá a bohatá, přesto trpí nedostatkem nových informací, zájemci o Hanou nezřídka vycházejí ze zastaralých a neaktuálních publikací a článků. Tento nedostatek by měla částečně odstranit i tato konference, která chce veřejnost seznámit s novými informacemi a novými inspiračními zdroji o tomto regionu, týkajícími se rozmanitých oblastí lidové kultury. V jednotlivých referátech tak zazní informace o zakládání českých národních pivovarů na Hané, o akci Národopisné komise při České akademii věd a umění z let 1941–1946, při které byla dokumentována hanácká lidová architektura, o tradici hliněných staveb na Hané, o rychtářských rodinách ve Velkém Týnci v 18. a první polovině 19. století, o Hanáckém roku v Kroměříži v roce 1948, o rekonstrukcích slavnostních hanáckých koláčů, o hanáckých lidových písniích v úpravách Zdeňka Fridricha, o písemnostech národopisných sběratelů v prostějovském muzeu a o jždě králů v Doloplazích. Z konference bude samozřejmě vydán sborník. Součástí konference bude také komentovaná prohlídka výstavy *Poklady z hůry aneb Jak se žilo na Hané* a expozice *Národopis Hané a Záhoří*. V rámci konference bude možné ostatním účastníkům nabídnout publikace, propagační materiály, zpěvníky a CD (zdarma, výměnou, k prodeji).

Zájemci o pasivní účast na konferenci (posluchači bez příspěvku) mohou posílat své přihlášky do 24. září 2017 na adresu malon@prerovmuzeum.cz. Přihlášku a další informace naleznete na: <http://www.prerovmuzeum.cz/muzeum-komenskeho-v-prerove/vyzkum-a-knihovny/konference/hana-a-jeji-lidova-kultura-nove-inspiracni-zdroje>.

Lubor Maloň

Muzeum a galerie v Prostějově, p. o.

nám. T. G. Masaryka 2

Pod kůží Marsya – restaurátor a malíř František Sysel (1927–2013)

(výstavní sály, náměstí T. G. Masaryka 2, 14. září – 26. listopadu 2017)

Od 14. září 2017 bude v prostorách Muzea a galerie v Prostějově probíhat výstava k nedožitému 90. narozeninám prostějovského rodáka Františka Sysla st. Výstava se věnuje nejen jeho restaurátorské činnosti, ale ve stejné míře i jeho volné tvorbě.

František Sysel se narodil 8. 10. 1927 v Prostějově. Umělecké kořeny ze strany jeho matky Štěpánky ho přivedly ke studiu na Uměleckoprůmyslové škole ve Zlíně. Poté studoval restaurování nejprve na bratislavské Vysoké škole výtvarných umění u prof. Karla Veselého, od roku 1953 na pražské AVU u Bohuslava Slánského. Absolventi prof. Slánského patřili k uznávané tzv. československé restaurátorské škole, jejímž krédem bylo, že restaurátor musí být nejen řemeslně zručným a vědecky poučeným pracovníkem, nýbrž i umělcem. Tyto myšlenky prosazovala také Tvůrčí skupina restaurátorů R 64, k jejímž zakladatelům František Sysel patřil. Záchraně památek – nástěnných maleb, plastik a závěsných obrazů – se věnoval především na Moravě a na Slovensku. Zásadním bodem v jeho profesním životě bylo restaurování mimořádného díla, Tizianova obrazu *Apollón a Marsyas* v letech 1961 až 1968, díky němuž se jeho jméno stalo známým v celém světě, umožnilo mu navázat mezinárodní kontakty i podniknout studijní cesty do zahraničí.

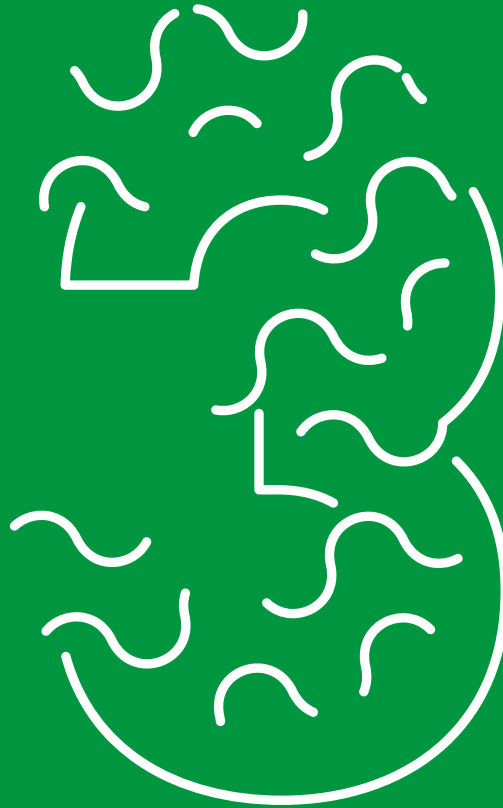
Volná tvorba vznikající v přestávkách mezi náročnou restaurátorskou prací se stala jakýmsi druhem záznamu běhu času, osobním deníkem. Zpočátku se v jeho tvorbě objevovaly hlavně krajinomalby, posléze přibývaly zejména portréty členů rodiny a blízkých známých. Poté se tvorba stávala intimnější, převažovaly akvarelové skici z cest, pohledy z okna ateliéru či osobní zprávy pro blízké – novoročenky, které vytvářel formou pastelu či akvarelu.

Jitka Vybíralová Gajdošíková

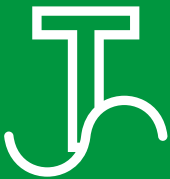
KNIŽNÍ VELETRH AUTORSKÝCH
A UMĚLECKÝCH PUBLIKACÍ

22 - 24

9 2017

W7 KULTURNÍ A KOMUNITNÍ
PROSTOR / OLOMOUČ / ČR

WWW.LITROLOMOUC.CZ

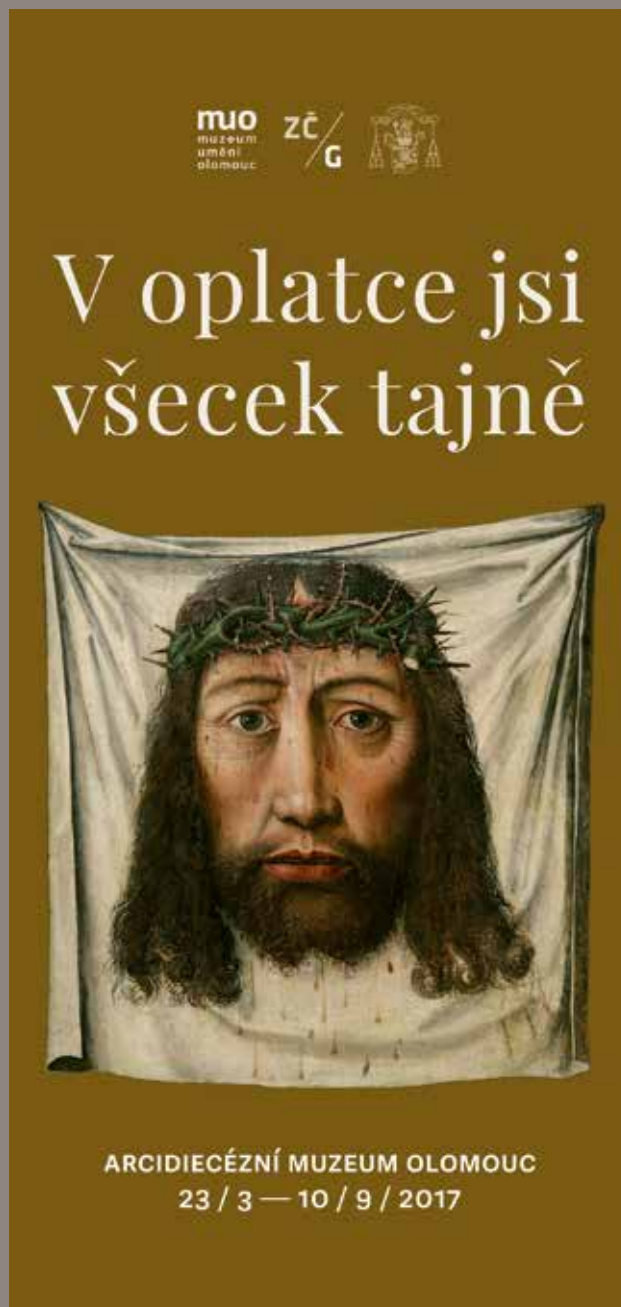

muo
muzeum
umění
olomouc

EUROPEAN
HERITAGE LABEL

KE SLÁVĚ A CHVÁLE
TISÍC LET DUCHOVNÍ
KULTURY NA MORAVĚ II

ARCIDIECZNI MUZEUM OLOMOUC
STÁLÁ EXPOZICE

muo
muzeum
umění
olomouc

ZČ / G

V oplatce jsi
všecek tajně

ARCIDIECZNI MUZEUM OLOMOUC
23 / 3 — 10 / 9 / 2017